
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
·LIBRARIES·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES · SCIENTIA · VERITAS
1817

HRVATSKA NARODNOST

ILITI

DUŠA HRVATSKOGA NARODA.

POVIESTNO-FILOZOFIČKA RAZPRAVA.

NAPISA

GJ. STJ. DEŽELIĆ.

ZAGREB.

Tiskom Lav. Hartmána i družbe.

1879.

Narodnost je narodu ono, što je čovjeku duša. Čovječje tielo bez duše ne ima života, ni narod bez narodnosti.

Ako u domovini Hrvatâ ima koga, tko se budi radi pisma, budi radi vjere itd. ne priznaje narodnosti hrvatskoj, tomu je duh pošemerio kao i onim ljudem, koji si utvaraju, da su ono, što nisu, car, papa itd. pa jih je trebalo staviti u odjel umobolnih.

Preštampano iz „Dragoljuba“ god. 1880.

I.

Povod.

> Još Hrvatska nij' propala,
> Dok mi živimo.
>
> *Dr. Lj. Gaj.*

A. Majkov, professor moskovskoga sveučilišta, podviknù nedavno[1]), što mu je grlo nosilo: Hrvatske narodnosti nema!... Hrvatski narod stvorila je austrijska policija!

Na taj moskovski glas vihrovi se napuhnuli, bura silno zazviždala, prašina se uzvitljala kako malo kada prije; s iztoka i juga zaorì do nas glasna jeka: Hrvata nema!

Ta učena ruska glava zna samo za 800.000 Hrvata; valjda razumieva stanovnike

---

[1]) U člancih novosadske „Zastave" g. 1876.

po bivših triju hrvatskih županijah, pa i ti mu ne imadu narodnosti svoje hrvatske, nego su kao i drugi, koji pod Klekom i Balkanom govore isti jezik tê šake Hrvata — a to su mu puki Srbi, — djeca narodnosti srbske! I koliko su ti „Hrvati“ neprijatelji imena i narodnosti Srba zaklinje jih slavstvom, bratinstvom, slavskom slogom i ljubavi neka prionu uz spasonosno srbstvo, te jim daje lekciju o narodih, narodnostih, jezicih, povjesti, zemljopisu, vjerah, državničtvu, o svem i svačem onako, da je vriedan i dostojan doći u „srbski pantheon“! Tko toga neće, njemu je neznalica, fantasta „i pročaja“, kako je nazvao mladež hrvatskoga sveučilišta u Zagrebu za izjavu od 25. listopada 1876.

Majkovu na to odgovori skupština hrvatske akademičke mladeži, držana u Zagrebu dne 25. siečnja 1877 „otvorenim pismom.“ „Obzor“ nespomenuv imenom toga moskovskoga učenjaka priobći dva članka (u br. 204. i 218. god. 1877) pod naslovom: „Osvrt na naše nove Srbe“; kakovim duhom ti članci dišu, može se uzeti, da su oba uztuk nava-

lam Majkovaca, koji su po stoti put ponovili juriš na hrvatstvo. — Pop Mihovio Pavlinović napisà prekrasno djelo: „Hrvatski razgovori“[1], u kojem spomenuv (str. 212) „glasovitu izjavu“ prof. Majkova, da je hrvatski narod tobože austrijanska policija stvorila, poučava puk o pravom srbstvu i zdravom hrvatstvu; inače od naših „patentiranih“ učenjaka ne nadje nijedan vremena ni potrebe ili možebiti dosta srčanosti (courage), da ustane za hrvatstvo.

Ta „glasovita izjava“ drugo je „prekovano“ izdanje takodjer „glasovite izjave“ Vuka Karadžića[2], koji pred 40 godina izlanù u sviet: „Srbi svi i svuda“ i Medakovićeve[3] „povjestne istine“: da su Dalmacija, Bosna, Hercegovina, Krajina i Slavonija „srbske zemlje“; da još živi „srbski“ narod u Crnojgori, u Macedoniji, u Baranyi, u Voj-

[1] IV. iznovice pregledano i popunjeno izdanje Zadar 1877.

[2] Prve dvie godine vojevanja na dahije (1840); Kovčežić, Danica, Praviteljstvujući sviet srbski itd.

[3] Povjestnica srbskog naroda. Novisad 1851.

vodstvu i po Magjarskoj razasut; u kne
vini Srbiji žitelji da su sami Srbi... p
Srbe da „učeni Slaveni" stavljaju B
gare, Hrvate i Slovence, dakle da su
„Srbi svi i svuda"... Srbi da su g. 124
kralja Belu IV. spasili od Tatara itd.[1]) n
pokon „Sve ono, što je pod imenom Hrva
godine 1848/9. činjeno, činio je srbski naro

---

[1]) Rogerius Mis. Carmen c. 8: Videns Cadan re
quod eum (kralja Belu IV.) habere non posse
destruxit... regnum Rascie et inde in Bulgaria
pertransivit; a arcidjakon Toma dodaje: Igitur relin
quentes (Tatari) Croatiae regnum, transierunt... pe
regnum Serviae, quae Rascia nuncupatur, veneruntque
ad civitates maritimas superioris Dalmatiae".

Gradovi dalmatinski nisu onda bili pod vlašću kralja hrvatskoga i ugarskoga nego ili samostalni kao Dubrovnik ili pod zaštitom Uroša Dragoslava kralja srbskoga kao Drivast, Kotor itd. Kako su Srbi kralja Belu spasili, najbolji je dokaz to, što je kralj Uroš morao tatarskomu kanu predati u taotstvo svoga sina i više boljara, te što na listinah i vjerodostojnih podatcih sastavljena povjestno-kritička razprava: „Borba Hrvata s Mongoli i Tatari" od Ivana Kukuljevića (Zagreb 1863.) ni slave ni pomoći srbske baš niti riečcom ne spominje.

pod svojim Jelačićem banom". (Knj. IV. str. 286.)[2]) Jošte smo živi pak nema stida „učeni" Srbin toga reći!

Ovi uglednici — da su iz vremena pseudoprophetâ, reklo bi jim se naprosto paralaže ili pako ludjaci — Vuk, koj je pjesme, pripoviedke i dr. sakupio u narodu većinom po „naših hrvatskih" predielih pa jih u sviet izdao pod puke srbske; i Danilo Medaković, koj je za tendencioznu povjestnicu srbskoga naroda crpio gradivo iz puke mašte ne brineći se ni malo za svjedočanstva, koja za poviestno pripoviedanje jamče a koja se po svem svietu zovu izvori poviesti kao što su priče, predaja, historičke

---

[2]) Kako je „umni" Medaković svoju povjestnicu pisao, evo iz nje samo jednoga primjera (Knj. I.): „Što je Hristos Spasitelj svim Hristjanima, to je Nemanja srbskom narodu. Srbi su od Nemanje Stevana I. (1144 1200) prestali biti gomila puka i luda a postali su sveštenici na oltaru Božjem. Hristos je uzkrsnuo zamrlo čovečestvo; Nemanja je uskrsnuo srbski narod. Kao što se dive i klanjaju hristjani djelu Hristovom tako se diviti i klanjati moramo mi djelu Nemanjinom."

pjesme, napisi, novci, povelje, povjestnička djela, ljetopisi, gradjevni i umjetni spomenici, zemljopis i doboslovje, ti srbski ugledníci zavedoše već prije mnoge i to ne samo srbske i hrvatske slaboumnike nego i koječije učenjake i nadriučenjake, koji su istinu kao Petar Isusa — koji su hrvatstvo na svoju vječnu sramotu zatajivali novcu, redovom ili časti i službi za volju.

I sám prof. Majkov prije svoje „glasovite izjave" napisà „Istoriju srbskoga naroda"[1]) a po svojih (str. 94.) „istoricih" kao što su: Davidović (Zabavnik od g. 1821), Milaković (Grlica od g. 1835.), Milutinović (Istorija Crne gore), Medaković (Povjestnica Crnegore), Kovalevski (Četire mjesjaca v Černogorii. S. Peterburg 1841), Popov (Putešestie v Černogoriu. S. Peterburg 1847), Andrić (Gesch. d. Fürstenthums Montenegro) i dr. I Majkov nadje naselje Srbâ u Šafařikovih „starožitnostih" i na karti, „koju Šafařik sa-

[1]) S ruskoga prevede ju nitko manji od Gj. Daničića. Drugo izdanje. U Biogradu 1876.

stavi po najnovijem napredku u nauci" (kano da istina može biti nova, novija i najnovija!) te vidi „sve Srbe", gdje jih zdravo oko tražeće istinu, uzalud u poviesti i životu traži. Već isti naš dr. Vatr. Jagić u svojoj „Historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga[1]), koju je pisao ne po poviesti cara Konstantina Porphyrogenete nego po Šafařiku veleći: „Ovako u sedmom vieku sliedeći ali ponešto i izpravljajući poviest cara Konstantina Porphyrogente" (str. 4.), prisiljen je priznati: „Ipak se najnovija iztraživanja učenih putnika (Hilferdinga, Lejeana, Hahna) o tih (južnih) granicah srbske narodnosti ni malo neslažu niti medju sobom niti sa starijim označenjem Šafaříkovim (str. 5.)".

Može se izpričati, kad u nas seoski kapelan Ferdo Filipović neimajuć pri ruci boljih izvora od Šveara i Šafařikova djela „Abkunft der Slaven" (Ofen 1828) u svojoj razpravi: „Hrvati i Srbi"[2]) piše: „Oni (Srbi)

---

[1]) Zagreb 1867.

[2]) Sloga. Zabavnik za g. 1862. Izdao Emil Čakra u Novomsadu str. 141.

su po svjedočanstvu Jornandovu Šlecerovi Ante, koji su sa Slaveni jednoč ukupno ime Spori imali[1]), pod kojim imenom neumrli Šafařik Srbe razumieva"; kad nadalje piše: „Uzmemo li sada nevještinu Grka u zemljopisu za dobe Heraklejeve; nije li priličnije da su otì dački i panonski Srbi, koji su Grkom pod imenom Slavena, Spora, Anta, Sarmata, Veneda i graničećih poznati bili, pod svojim pravim narodnim (?) imenom u Miziju, Tesaliju, Dalmaciju, Ilirik selili se, kada su ote strane kroz njihove „Hrvate" od Obra očistili?" i kad napokon piše: „Kada je njihova (Srba) bojna expedicija, njihovi „Hrvati" koji su na temelju Arivata, Krobiza te inih slavenskih naroda ime hrvatsko sagradili, ote južne strane od Obra očistili, selio se je tek narod (srbski) onim načinom, kako sam već kazao"; ali tolikoga neznanja kao u Filipovića nije se moglo predmnievati u sveučilištnoga professora A. Majkova, kad se daje na pisanje „Istorije" jednoga naroda.

---

[1]) Nomen quondam Slavis et Antis unum erat, utrosque enim appellavit Sporos antiquitas. Procop. de bello goth. III. 14.

Taj barem „učenjak“ morao bi danas, on tolikoga napredka u znanostih, djela umrloga“ Šafařika i čitati i upotrebljai cum grano salis — već i zato, što taj otac „svesrbstva“ (pansrbizma) sa dom (pravednim) u svojih „slovanskih stažitnostih“ množinu toga opozvao, što je svojem „historičkom“ djelu „Abkunft der aven,“ zaveden njemačkimi lakrdijami, bio tvrdio. Tko danas još, stekav si nješto nanja iz knjige, može „neumrlomu“ Šafařiku jerovati, da su Sarmati, Roxolani, Vandali Vendi bili ikada Srbi? Tko zdrava razuma može „autoritetu“ Šafařiku ići na ljepak i samo pomisliti, da je grčka rieč „Spor“, koja obično znamenuje kopile, u Prokopija pokvareno pisana; jer da ju je imao pisati Srb? Učeni prof. Majkov, pišuć „Istoriju srbskoga naroda“ morao je čitati ne samo gore nabrojene svoje „istorike“ i ne samo Šafařika nego medju drugimi izvori i Prokopija, pa bi se bio iz njega uvjerio: da Prokopij rieč „Spor“ nije uzeo u znamenovanju kopile nego u značenju raztrešen,

razštrkan; veli bo da se oni puci (Anti i Slavi), po njegovu mnenju, valjda stoga zvahu Spori, što razštrkano stanuju. S razštrkanosti dobiše i otoci ime sporadičkih: „quia dispersae sunt sporades“ (Pomp. Mela II. 7.); bio bi se dakle uvjerio: da Prokopij nedvoji o tom, da li je Spor prava grčka rieč, nego da sumnja samo o njezinu postanku, znamenovanju i uporavljivanju naprama Slavom i Antom.

Majkov bi morao znati i što je Antun Starčević o imenu Srb pisao, pa bi ili kao dokazanu istinu ili kano nedokazanu tvrdnju, koju mu je onda imao razlozi suzbiti, našao ovo: „Ako se i ne zna za narod pod povjestničkim imenom Spora, zna se doista za narod kopiladi scitičke, zna se za narode, koji se skitahu, zna se da se i Tarentinci starinom zvahu Kopilani t. j. Spurii (Just. hist. Philipp. III. 4. i XX., 1). U supor svemu tomu, Šafařik (slav. Alt. I. 61) veli, da je Prokopij pokvario rieč Srb, da bi Prokopij mjesto Spor bio imao pisati Srb, ter dosljedno tomu pokvarenu svjedočanstvu, Šafařik pri-

povieda da su se starinom svi njekakvi njegovi Slavi zvali Srbi".[1])

Tko, imajući um za misli, može danas Šafařiku i njegovim prepisačem našega stoljeća bez smieha gledati u lice, kad oni ozbiljno uče n. p. Konstantina Porphyrogenita, pisca i povjestničara iz desetoga stoljeća, kako bi bolje — onako po njihovoj volji, morao bio pisati o medjah i narodih svoga i okolo svoga vieka, o kojih je pisao; kano da on nije imao kao car svakako više i boljih podataka pri ruci n. pr. državni arkiv te izvješća protospatara itd., nego li jih sada može imati i najmarljiviji knjižničar koje velike knjižnice? Ali nećemo reći, da su njegovi ocienitelji našega stoljeća smiešni samo, oni su baš sažaljenja vriedni; jer nek se zna, nije svaki patuljac, koj se na Golijata diže, David.

Pa kad se zna, da se je Šafařik od srbežne boli borio proti umu, da je kvario

[1]) Ime Srb. Razpravio dr. Ant. Starčević. Zagreb 1868 str. 12.

stare pisce, da je sastavljao djela i karte po svojoj volji, njeke narode poistovjećivao a druge iz poviesti i života brisao, mogu li njegova djela služiti temeljem za pisanje poviesti? smije li se njemu „jurare in verba magistri?“ On kao da je pisao roman a ne poviest, kovao je države i narode, učeći sviet danas o tom, kako su morali suvremeni pisci za svoje viekove pisati, on je u starožitnostih povriedio pače ne samo pisanu poviest nego i duha iste t. j. filozofiju poviesti, kadno je uztvrdio, da historija na prosto šuti o Hrvatih i Srbih do VII. i VIII. vieka; pa kad jih je napokon u poviesti našao, onda je opako i svojevoljno izvraćao Konstantina na korist srbstva a na štetu hrvatstva.

Pa na takovom temelju sagradi svoje djelo učeni prof. Majkov i usudi se drugdje uztvrditi, da je hrvatski narod stvorila policija austrijska te da hrvatske narodnosti nema. Upravo je nedokučiva nepresežna mu učenost, kojom on to tvrdi i zdravo mu uvjerenje, kako su žitelji hrvatskih sadašnjih i njegdašnjih prediela postali netom Srbi, dočim

sàm već na 1. str., kad se pita: „Kako su te zemlje (Neretva, Hum, Travunija i Zeta s jedne a Bosna i prava Srbija s druge strane) stojale medju sobom do Štefana Nemanje? priznaje da „odgovora ne nalazi u oskudnih i kratkih ljetopisih, koje Šafařik onako vješto sabrà, prečistì i svezà“, te dočim još i na str. 3. svoje „Istorije“ kaže doslovno: „Oko g. 1120 veliki župan posta raški župan Biela Uroš, za kojega domaći ljetopisci pišu, da se od njega narodilo pleme Nemanjino i da je on djed Nemanjin. Do njega jedva se dokučuje što govore srbski i strani ljetopisci, — dogadjaji su izprekidani, nema javne narodne misli, vlast često prelazi iz jednoga na drugoga itd.“

Majkov dakle ne nalazi izvjestnih podataka o srbstvu sve do Štefana Nemanje i jedva dokučuje, što se u obće piše o srbstvu sve do 12. stoljeća, ali to njega ipak ne smeta, da posrbi sve zemlje, koje hoće i da uztvrdi, da srbske ima a hrvatske narodnosti nema!

Slično tomu zna pjesnik dr. Jovan Su-

botić, da je Ugarska, Slavonija i Sriem stara domovina Srba; jer da jih je tu zatekao već Konstantin Porphyrogeneta (u kojem li poglavju?) a u Banatu i Bački da su bili prije Srbi nego li su kraljevinu Ugarsku zaposjeli Magjari.[1]) (Aoh Bože! prosti!) Drugi njeki Srbin razpravljajuć pitanje iztočno[2]) zna, da narod od pet milijuna, nazvan prastarim slovjenskim imenom Srbi, živi na broju do dva milijuna duž turske granice u Dalmaciji, Hrvatskoj i Ugarskoj a preko tri milijuna da ga žive s one strane granice turskomu carstvu u kneževinah Srbiji, Crnojgori i po Turskoj; ethnografički jedan te isti narod sav na okupu da živi razciepan pod raznom upravom i zakoni u kneževini Srbiji, Crnojgori, Bosni, Metochiji (star. Srbiji) Dalmaciji, austrijan. vojničkoj krajini, Hrvatskoj i Ugarskoj, a pritisnut da je križem i to političkimi granicami od iztoka k zapadu (Turska i Austrija) i vjerskimi gra-

[1]) Darstellung d. Rechtsverhältnisse d. serb. Nation in Ungarn. 1849, str. 3.

[2]) Die Serben u. d. orient Frage. Bautzen 1865.

nicami od sjevera k jugu (crkvom istočnom i zapadnom)....

„Dalmacija je bila hrvatska zemlja i znamo dokle; Boka pak nije bila nikada; Sriem nije ni u Slavoniji bio a još manje je hrvatska zemlja; Gornja je Krajina postala naselbinama srbskim.... Dakle ako sad te zemlje po svojoj dobroj volji i sačinjavaju trojednu kraljevinu, zato još nisu hrvatske... (Zastava 1871). Dakle „kralj hrvatski“ i dinastija vladaju Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom po dobroj volji „srbskih naselbina“, koje mogu, kad jim se uzhtije, i zle volje postati!...

Cielu bi knjižurinu napunio, tko bi hotio sabrati sve, što se je ovako na raznih mjestih i raznimi jezici pisalo i štampalo. Pisci kano da su se dali na pero, da sviet prevare. Mundus vult decipi ergo decipiatur.

Sve je to plod zlobne i proračunane namjere već od davna vremena; plod neprekinuta râda ruskoga.

Odkada se pobratimski nam po krvi i jeziku narod ruski milom i silom sjedini vje-

rom byzantinskom, zamrzi on zapadnu vjeru i prosvjetu a već od Petra I. ide za tim, da zavlada Evropom. Bila il ne bila istinita Petrova oporuka, u njoj stoji ovo: „Veliki bog.... dopušta mi smatrati narod ruski pozvanim u budućnosti gospodovati cieloj Evropi. Ja scienim, da su narodi evropejski većinom već ostarjeli ili da u stanje starosti brzim korakom hrle. Odtuda sliedi da one narode mora lako i nedvojbeno osvojiti narod mlad i nov, dok odraste i dostigne cielu svoju snagu. Ja smatram buduće navale sjevera na zemlje iztoka u zapad povremenim gibanjem, odlučenim u odredbah Providnosti, koja je tako preporodila narod rimski navalami i provalami barbarâ."

Rusi vjeruju u to i drže se toga. Već od Petra I. primiču se, koliko je samo najviše moguće Carigradu, jer znadu iz njegove oporuke, da će onaj biti gospodarom svietu, tko bude ondje vladao.

Narodi iztoka: Bugari, Hrvati, Grci, Rumunji, Skipetari izgubivši slobodu i medjusobnu jednakost postadoše pod kopitom des-

potizma tečajem stoljeća zamrtvom hrpom, koju treba munjevinom trzati na život.[1])

Ti narodi sami se ne mogu oteti Carigradu i postati ne zavisni i svoji a primili bi pomoć od zapadne Evrope kao što će ju primiti i već ju primaju od Rusije. Nemarnost zapadne Evrope, da pomogne narodom iztoka, osili Rusiju, koja se je okolnostmi poslužila i kojekako radila o tom da ju narodi budu smatrali kao što ju danas i drže jedinom svojom prijateljicom. Nu da Rusija svrši za čim ide, ona bi te narode na iztoku porusila kao što je i druge u današnjoj velikoj Rusiji a kakva je u Rusiji sloboda, može se mimogred reći, da bi poruseni narodi samo zamienili jaram jarmom.

Sve ipak što k tomu vodi, Rusija izvodi dosljedno što ravnim što krivudajućim putem.

---

[1]) Weber: Demokritos. Berlin 1870. Die Nationen str. 471. „Hier schüzt die — Menschen nichts vor Verzweiflung als etwa das, dass der Despotismus diese Menschheit bereits ganz unfähig gemacht hat sich bis zum europäischen Gefühl der Menschenwürde zu erheben.

*

Ona se u tu svrhu kao glavnim sredstvom služi iztočnom vjerom te raznimi načini nastoji učiniti se sriedištem i podporom onih, koji prianjaju uz grčku vjeru i time steći obćenitu premoć ili duhovno prvenstvo (suprematie sacerdotale); ona u korist rusobyzantinizma već žrtvovà srodni si u prvom susjedstvu narod poljski a znajući Hrvate — barem jedan njihov dio u krilu zapadne kulture a u onoj ogromnoj zamrtvoj hrpi na balkanskom poluostrvu i uz more jadransko na samoj važnoj medji iztoka i zapada, baš jedini narod, koj je jošte uživao — pa ako i nješto potamnjelu slobodu, znajući Hrvate, da se upravo radi kulture i slobode neće dati sapeti u okove ruske, odluči ona isto onako kao i Poljake uništiti. Sve što se od 16. stoljeća ovdje na jugu pojavlja, ide na to, da Hrvati prestànu biti narodom hrvatskim i zato jim se do sada nametala kojekakva imena, dok u ime bratinske sloge, do koje smo sada došli, ne moraju danas postati Srbi, da u sgodan čas postanu Rusi. U nas se je već sila toga pisalo i dokazivalo osobito od pri-

stašâ stranke prava, da fraze o slogi i bratinstvu slovjenskom vode ravno u ruštinu i da su ilirstvo, jugoslavenstvo, hrvato-srbstvo itd. ono, što srbstvo, u koju smo frazu došli od ovo 40 godina, a srbstvo da je najkraći put u ruštinu. Ja o tom nisam nauman pisati i neidem dalje od srbstva; jerbo Hrvatu je napokon svejedno, ako ne može da živi u krugu prosvjećenih naroda kao slobodan pod svojim narodnim imenom, postao potišteni rob pod kojim mu drago drugim imenom.

Ali toga se nije ni malo bojati. Najbolja učiteljica, poviest uči: da je zapadna kultura malene Evrope počela obasjavati druge strane velika svieta i da je poput morske plime udarila na iztok; s prosvjetom ne stati će byzantinske nesnosljivosti te iztočne lienosti a kad se narodi osvieste neće ni oni ostati vjerni despociji ni dati se uništiti.

Na silni ipak lavež pomamnih Srboljuba, koj se toli često diže na Hrvate, da jim zatamani ime, rod i pleme, da prestanu živiti kao narod; na uprogramljenu, reć bi dogo-

vorenu i sporazumljenu sustavnu radnju raznih kamarila i crnih kabineta, kojih plaćenici već kroz godine i godine nastoje o tom, da se hrvatski narod sebi odrodi te izčezne iz čisla živućih naroda, trebalo bi pogotovo, da se dignemo svi na noge junačke i odgovorimo onom pravednom razdraženosti, kojom je narod naš odgovorio Magjarom g. 1848.

Kad je Ljudevit Košuth porugljivo po zemljovidu tražio kraljevinu Hrvatâ, a Magjari zaniekali nam pravo samouprave, priečeći nas uredovati našim narodnim jezikom i brinuti se po volji za bolju budućnost našu bez njihova štitničtva, zaključiv dapače na predlog Szent-Kiralya (3. lipnja 1843): da se magjarski jezik ima uvesti u hrvatske škole i nakon deset godina, da se nitko nema pridržati u službi javnoj, tko nezna uredovati magjarski; a zak čl. II. od g 1843 i 1844 da hrvatski zastupnici na ugarskom saboru imadu za šest godina govoriti samo magjarski itd., probudila je kroz stoljeća kletom sudbinom razkomadani narod hrvatski iza sna velika narodna idea. G. 1848.

poletiše Hrvati čarobnimi krili oduševljene idee k divnoj radnji: pokoravat neprijatelja naših najtananijih ćuti narodnih i narodnoga interessa; godina 1848. vidje Hrvate jednom rukom posizati u zgode svieta a drugom stvarati sriedište ako ne svih južnih Sloviena a ono svega hrvatstva. Narod hrvatski je onda staro svoje pravo revindicirao: generalis congregatio partium adnexarum pretvori se opet u sabor, koj je proglasio i uzakonio neovisnu i samostalnu samoupravu domovine Hrvatâ, koju post tot et tanta discrimina rerum kraljevina Ugarska sjedinjena s Erdeljem prizna kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji zakonskim člankom I. od g. 1868. (nagodom).

U §. 2. nagode ustanovljeno je „da se ima kralj kraljevina Ugarske i Dalmacije, Hrvatske i Slavonije jednim te istim krunitbenim činom okruniti, — „izvornik krunitbene zavjernice ima se uz magjarski sastavak i jezikom hrvatskim sastaviti i kraljevinam Dalmaciji, Hrvatskoj i Sla-

voniji izdati i u njem cjelokupnost i zemaljski ustav kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije zajamčiti".

U §. 52. stoji: U svemkolikom obsegu kraljevine Hrv. i Slavonije službeni je jezik hrvatski toli u zakonodavstvu koli u sudstvu i upravi. U §. 53. ustanovljuje se za organe zajedničke vlade takodjer hrvatski jezik službenim jezikom unutar granica kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. — Isto zajedničko ministarstvo dužno je (§. 54.) predloge i spise u hrvatskom jeziku sastavljene pa iz kraljevina Hrvatske itd. podnešene primati i riešitbe svoje na istom jeziku izdavati.

§. 55. veli: „Obzirom na to, da su kraljevine Hrvatska i Slavonija politički narod, imajući posebni svoj teritorij i u pogledu nutarnjih svojih poslova vlastito zakonodavstvo i autonomnu vladu ustanovljuje se nadalje, da se zastupnici istih kraljevina tako na zajedničkom saboru kao i u delegaciji mogu služiti jezikom hrvatskim."

§. 56. „Na zajedničkom saboru stvoreni

i podpisom Nj. c. i kr. apošt. Velič. providjeni zakoni izdavat će se za kraljevinu Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju u izvorniku hrvatskom i odaslati saboru tih kraljevina."

To je danas zakon.

To je odgovor hrvatskoga naroda Ljud. Košuthu i njegovim Magjarom, a Majkovu, koj je, nakon tisućgodišnje borbe hrvatskoga naroda za slobodu i prosvjetu, učenjaka nedostojnom drzovitošću uztvrdio, da hrvatske narodnosti nema, evo odgovora ne doduše onakova, kakov je on zaslužio za svoju bezobraznost, za nanešenu nam uvredu, nego kakov se ima dati zavedenikom njegovim, naime kakov je davala kršćanska vjera poganom, da jih prosvietli. Idem da sliepcem dokažem, da sunce svieti i da ima dana; hoću da zabludjenike poučim, kakov je dan, kad sunce svieti na vedru, bezoblačnu nebu a nadam se u Boga pravednoga, da će svi oni progledati, kojim još oči nisu izpale; jer, mislim razumjet će me svi, o kojih se nemora misliti, da su zreli za viekovanje u stenjevačkom domu, i skrenuti će na put

i pravac istine oni, koji znadu, da je izdajstvo naroda zločin a zločine da sudci kazne liepoglavskom zabiti.

Mislim pako da ovim radom vršim jednu od poglavitih zadaća prava rodoljuba, a ta jest bez sumnje da se proti svakomu zanovetanju bilo podkupljenih pisaca bilo inih domaćih ili tudjih protimba pripomogne uzkrisiti ono narodno i politično jedinstvo svega naroda hrvatskoga, štono je začeto u postanku naroda te koje se je kroz sve svietske sgode i nesgode sačuvalo živo u narodnom čustvu i očitovalo naprama drugim narodom u jedinstvu jezika i duha — u narodnosti.

II.

Austrija i Hrvati.

Laž svuda na laži ostaje.
Hrv. poslovica.

Laž na laži a istina na istini ostaje.
Iz Daničićevih posl.

Kako je austrijska policija, ili recimo Austrija, mogla stvoriti hrvatski narod, o tom će nas poučiti i samo površan pogled u poviest: kada je u obće počela Austrija i kada su se djelotvorno u svietu pojavili Hrvati kao narod.

Današnju pokrajinu Austriju, što se zna, imadjahu u posjedu najprije keltički Taurisci poslie Norici. Kada su 14. g. pr. Is. Norike nadvladali Rimljani, podieliše ovu pokrajinu na pet česti, spojivši jednu s Italijom, druge nazvavši: Panonijom, Rhecijom, Vindelicijom i Norikom a upravljahu dakako svaku po rimski.

Za diobe rimskoga carstva (395) dobi spadajuće pod praefekta praetorio Illyrici dakle Dunavu desno sve zemlje Honorij. Za seobe narodâ uništena bje ondje vlada rimska.

Gotski kralj Alarih (400) predobi Norik i Panoniju; poslie (432) dodju Huni s Atilom a kad ovaj umre, nasele se ondje Rugi, Heruli, Sciri i drugi njemački puci. Odoaker izagna sasvim Rimljane iz Panonije i Norika. Grčki car Justinijan (526) predade ove dvie pokrajine Longobardom, koji su se (568) s kraljem svojim Alboinom izselili u Italiju, dočim su ostavljenu njihovu domovinu naselili veomo silni Obri (Avari) uništivši ovdje kršćanstvo i kulturu. Ens rieka dielila je tada njemački puk Bajuvarce, koji su stanovali nad Ensom, od ljutih neprijatelja Obra; nu ovi medju sobom sklopiše savez, kad je vojvoda Tassilo (788) udario na Karla Velikoga. Radi toga saveza Karlo zarati Obre; nakon više godišnje borbe svlada jih te onda, mjeseca kolovoza g. 803 u Reznu, združi predobljene zemlje do Gjura pod imenom Ava-

rija ili iztočna bavarska Marka (Marchia orientalis, njemački Ostmark, Ostarrichi, odakle je današnje ime Oesterreich).

Eto, početak je dakle Austriji, i to po imenu, a recimo ako i nije, i austrijskoj policiji istom na samom koncu osmoga stoljeća; a gdje počimlje pričati poviest o Hrvatih, o narodu hrvatskom, kojega po Majkovu stvori austrijska policija?

Pustimo iz vida prastari narod ilirski Arvate ili Arivate (tobožnje Hrvate), koje u Panoniji (baš u kašnjoj Slavoniji) spominju Plinij[1]), Apian i Strabo[2]), pustimo jih makar da jih našimi praotci smatraju Čevapović, Salagyi, Katančić, Švear, Tomo Miklaušić, Filipović, dr. Lj. Gaj[3]) i dr. Gola sličnost

---

[1]) Hist. nat. knj. III. gl. 25. — [2]) knj. VII. str. 813.

[3]) Danica il. 1839. br. 10: I u našem narodu za vremena podpune sviesti nije da bi jedan izmedju pismoznanaca o tom dvoumio, jesu li stari Iliri sa svojom slavnom dogodovštinom bili pradjedi naši: što više, kad bi se bio tko tada usudio ovu nesumnjivu istinu kakovim visokoučenim mudrovanjem dokazivati, bio bi steko ime hvastavca, koj se napinje objelodaniti, da lipa izbilja iz lipova korena raste.

imenâ i kod starih naroda nije dovoljnim dokazom njihove srodnosti s narodom današnjim. Sravnajuće jezikoslovje uči, da su si jezici, čim ideš dalje u davnost sve srodniji, pa tko će srodnost ovu staviti pod kapu starih imena! Najstarija imena germanska stranom i keltička dočimaju se u grčkih i rimskih pisaca na gard, hart, gast, man, mar, valda, vidr, vit; premâ tim dočetkom dočimlju se staroslovjenska imena hrad = grad = grd; gost = host; mjer = mir, rad, vlad; vid = vit. Tako Adalgard, starosl. Radigrad. Rado(v)ald starosl. Dobrovlad itd. Kako je Šafařik trpio na fiksoj ideji „svesrbstva", on je u knjizi „Abkunft der Slaven" i Sarmate bio posrbio radi pukoga zvuka sar (sàrb), ali u „starožitnostih", pobijajući Niemca Linhardta (na str. 688) uči, ipak da se je smeo; jer da Sarmati nisu Slovjeni. Isti (u starož. str. 980) navodi njekakov rukopis jednoga obskurnoga zemljopisca bavarskoga iz konca IX. stoljeća (866—90) iz samostana sv. Emerana, u kojem se spominju „Zeriuani"; njemu su i to Srbjani. Znanstveno se

pako do sâda izvan svake dvojbe dokazalo, da stari pravi Iliri nisu bili Slovjeni, nego da su to praotci današnjim Šćipetarom. — Pustimo dakle iz vida te Arivate pa i Miklaušićeve[1]) Kurete („ar od naravnoga vu boju drčanja i brzoće od Rimljanov mesto Krobati, Kureti zvali se jesu") i Andiante, Amantine i Krobize, koje sve gore spomenuti naši pisci pohrvaćuju zato, da dokažu, da su Hrvati u ovdašnjoj svojoj južnoj domovini od pravieka živili, pače da su bili prvosvjedioci balkanskoga poluotoka.

Nije ovo Hrvatom pradomovina niti su oni ovdje prastanovnici. U grčkih i rimskih pisaca nema nigdje spomena hrvatskomu narodu na balkanskom poluotoku ni prije ni za rimske vlade premda njeki kao Plinij, Ptolomej i Strabo potanko izbrajaju ilirska i panonska plemena. Morao bi se zaista uputiti Šafařikovom stazom, tko bi u Panoniji na Dunavu Ptolomejeve (II. 15. 16.) 'Αραβίσκοι

---

[1]) „Izbor" (str. 25) po Lukanu, rim. pjesniku iz I. stoljeća: Illic bellaci confissus gente Curetum, quas alit Adriatico tellus circumflua ponto.

(u Plinija „Eravisci", u Tacita „Aravisci") poistovjetio s Hrvati ili Plinijeve (III. 25) „Serretes" na Dravi sa Srblji. Hrvatskomu narodu, o kojem dosta rano zna poviest na balkanskom poluotoku, pradomovina je Velika Hrvatska (Βελοχροβατία), bivša na sjeveru, kako to opisà bagrorodjeni Konstantin u svojoj poviesti „De administr. imperio", tom najstarijem izvoru za hrvatsku nam poviest.

Grčki car i pisac (iz X. vieka) Konstantin Porphyrogeneta napisa to za poviest i zemljopis u obće važno a za nas upravo znamenito djelo bez naslova, reć bi predteču Telemaka svomu sinu Romanu; iz predgovora, u kojem otac sinu kaže: „Uči sinko! ono što imaš ponajprije znati, da razborito poprimeš kormilo carstva", izvadi učeni Meursius naslov tomu djelu i nazva ga: „de administrando imperio". [1]) U predgovoru tom naviešta otac mladomu Romanu ono, u čemu

---

[1]) Raztumačio opazkami naš dubrovčanin Benediktinac Anzelmo Banduri (Bonn 1840.); izdanje izpravljeno po Em. Bekkeru.

ga želi poučiti ovako: „Predlažem ti evo nauk, da upoznavši uporabiš ga te nećeš zabluditi u poslovih javne koristi. Najprije ću ti kazati: koj narod i u čemu može Rimljanom koristiti a u čemu škoditi, zatim kako ti narodi živu medju sobom i koji se mogu zaratiti; nadalje ću ti pripoviedati o njihovoj ne zasitnoj pohlepi i ne pravednih zahtjevih njihovih a onda o razlikosti i drugih naroda, o rodoslovju, običajih, položaju i vrsti zemlje, gdje stanuju, te obsegu i veličini zemlje i napokon o sgodah, dogodivših se u razno doba medju Rimljani i raznimi narodi te promjenah, sbivših se kod nas, dapače u cielom rimskom carstvu. Ovo, promozgano po zakonih mudrosti, naumih tebi sinko dragi! priobćiti, da budeš točno razlučivao sve i da budeš znao, kako imaš postupati s ovimi narodi bilo da jih umiriš bilo da se s njimi zaratiš ili da jih odbiješ.“

Tko u tih riečih nevidi ozbiljna pisca, koj je svoje djelo začeo i svršio s namjerom i žarom prave otčinske ljubavi, da sinu si kaže pravu istinu? Tko toga ne može

osjetiti u svom srdcu, taj jošte nije osjetio otčinske ljubavi i brige te ne zna u obće, što je ljubav.

Isti Konstantin napisà vjekopis[1]) djeda si cara Vasilija silnoga, koj povrati slavu iztočnomu carstvu, i djelo „περὶ τῶν δεμάτων“ [2]) (o pokrajinah) oba vrlo važna za poviest i zemljopis; a napisa još i drugih diela te jedno vazda zanimivo „o životu na dvoru u Carigradu“.

Pisac, koj se je već radi svoga zvanja kao car i državnik posvetio proučavanju poviesti i zemljopisa te što s vladarske što otčinske brige vrućom ljubavi prionuo uz ovu znanost, da li se pisac takov može smatrati tako lakoumnim, da će pisati neistinu? ili da se, imajući nakanu o čemu pisati, neće dobro ubaviestiti ob onom, što mu treba pisati, a to još za podlogu vladavine, koju je nauman za baštinu ostaviti svomu ljubeznomu sinu? Zaista bi morao da bude Šafařikove ćudi ili

---

[1]) Ἰστορικὴ διήγσις περὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοσ·

[2]) Περὶ τῶν δεμάτων τῶν ανηκόντων τῇ Βασιλειᾳ τῶν Ρωμαίων „de thematibus“ tiskano u Leydenu 1588.

da nemisli svojimi možgjani onaj, tko bi to mogao reći o Konštantinu Porphyrogeneti te mu činjenice u djelu, koje posveti sinu si Romanu, dovoditi u sumnju. Konstantin (kao car toga imena VII), sin Leona VI. Mudroga rodi se g. 905. a djelo „de administr.-imperio“ pisao je od g. 948 do 952, dakle kao muž zreo, ozbiljan i učen. Izvraćati u 19. vieku na štetu hrvatstva ono, što je on pisao u 10. vieku, zaista je smiešno.

Hrvati su po naročitom svjedočanstvu toga Konstantina u spomenutom djelu (gl. 30.). u Dalmaciju, Ilirik i Panoniju ili kako on veli u Dalmaciju u širjem znamenovanju ove rieči došli i zaposjeli ove prediele izselivši se iz svoje pradomovine Velike Hrvatske.

A gdje je bila ta zemlja?

Po Konstantinu bila je za Turkijom (Magjari) a blizu Franačke (gl. 31.) te za Bagibarijom (gl. 30.) udaljena 30 dana od mora „Σκοτεινή“ (baltičko), izvržena čestim nasrtajem Franaka, Turaka i Pečenega.

Pod Turcijom Konstantin razumieva Ugar-

sku, koju shvaća od prilike i u bitnosti u današnjih granicah, jer za Turke (Magjare) kaže, da obitavaju u Panoniji (gl. 27.) u kojoj negda bijahu Longobardi, a Magjarom navodi susjede na iztoku Bugare, gdje jih Dunav dieli; na sjeveru Pečenege, na zapadu Franke, na jugu Hrvate svoga vremena, naime X. vieka (gl. 40,). Pod Franačkom razumieva Saksonsku i Bavarsku (Βαγιβαρεια) iztočnu dakle Franciju (Francia orientalis), kojom je za njega živa vladao car Otto I.

Što Konstantin smatra Veliku Hrvatsku izvrženom navali Pečenega, za koje se zna, da su kao nomadi stanovali na neizmiernom prostoru od doljnjega Dunava uz ogranke iztočnih Karpata k sjevernomu Dnjepru ća do Dona i napokon što mu Velika Hrvatska na sjeveru nije dopirala do „tamnoga“ (baltičkoga) mora, stoga se dakle mora uzeti, da je Velika Hrvatska bila u istočnih Tatrah, u domovini sadašnjih Rusina i sjevero-istočnoj Ugarskoj iliti drugimi riečmi: medju Njemačkom, Karpati i zapadnimi plemeni (poslie [illegible]viena, ili kako to naš spljetski

arcidjakon Toma u kratko kaže in „partibus Poloniae“ [1]). Na tom ogromnom prostoru i sam se Šafařik [2]) nadje ruskimi ljetopisi prisiljen priznati nam Hrvatom pradomovinu; dapače on [3]) i Palacky [4]) iz te iste Velike Hrvatske izvode porieklo i samomu svomu českomu narodu u onih tradicionalnih Hrvatih, za koje Dr. Gaj spjeva pjesmu, da su tobože od Čeha, Leha, Meha-grada kraj Krapine i za koje i Kukuljević Ivan slaveći hrvatsko milo Zagorje reče:

Znaš li onaj kraj gdje stoji
U prastaro doba koji
Čeha, Leha, Meha rodi
Š njimi sav sviet koj oplodi?

Povjestnički je dokazano, da su za seobe narodâ Kelti, Goti, Huni, Longobardi i drugi narodi sa sjevera provaljivali na jug i zapad te stoga misliti si oplodjenje Češke, Poljske i Ruske iz naše ove južne Hrvat-

---

[1]) Hist. Salonit. gl. 7.
[2]) Slov. starož. str. 526.
[3]) Ibid str. 765.
[4]) Dejiny narodu česk. I. 91.

ske „znamenuje okrenuti poviest naopak“[1]).

Da je na sjeveru bila Velika Hrvatska i to crvena i biela, osim poviesti byzantinske, ruske, domaće i mljetačke (Const. Porph. Menander, Theophyl, Nestor, pop Dukljanin, Andrija Dandolo i dr.) kao i da su iz nje došli naši praotci Hrvati svjedoče: 1. naš jezik hrvatski, u kojem ima mnogo rieči, koje se ne mogu tumačiti iz riečničkoga obilja ostalih slovjenskih nariečja a mogu iz jezika litvanskoga. To je svakako dokaz, da su naši praotci živjeli u susjedstvu s Litvani; jer su pako ovi sada od nas razstavljeni i to podaleko i jerbo se ne zna doba, kad bi se Litvani odavle na sjever doselili, mora se priznati doselitba Hrvata odanle na jug. 2. prenešeni nazivi u našem narodu ovdje do danas sačuvanih Bielih Hrvata te negdašnje (u IX. stoljeću za velikoga župana Domogoja) pokrajine Biele Hrvatske od Raše

---

[1]) Književnik 1864. Dr. Rački: Ocjena starijih izvora str. 60.

do Duvna i Crvene Hrvatske od Duvna do Drača; 3. mnoga imena rieka, miesta itd. jednaka s onimi u zakarpatskih stranah kao u iztočnoj Galiciji Bistrica, koja teče u u Dnjestar, te naša zagorska, kranjska i bosanska; Cetina u sadašnjoj Rusiji, izlievajuća se u Bug i naša u Dalmaciji itd. „Ovakov pojav opazujemo kod svih naselbina; one rado prenašaju imena svoje pradomovine“ [1]).

U koju davninu siže poviest te Velike Hrvatske i dade li se izvjestnimi podatci pratiti ća do u četvrti viek prije Isusa, kako to obreče Eug. Kvaternik[2]), to potanje razpravljati, nije zadaća ovoj razpravi, nego ćemo navesti samo ono, što se zna već o svršetku „misije“ hrvatskoga naroda u sjevernoj Velikoj Hrvatskoj.

„Dok se je tresao Carigrad pred urnebesnim urlikanjem divljih Obrà g. 619., na sjevero-zapadu Evrope razvijao se je — od godinu dana, dvie li, drugi jedan krvavi pri-

---

[1]) Ibid. 60.
[2]) Istočno pitanje i Hrvati. Zagreb 1868. I. str. 4.

zor: Hrvati u pradomovini svojoj zametnuše krvavu borbu na život ili smrt s istim divljim neprijateljem Evrope, Obrom, koj je i njih u vrtlog svevlade svoje nemilice povuko i činio jih grozni svoj jaram oćutiti.

Narod, koj je tamo od četvrtoga vieka prije Is. pod slavnim svojim imenom hrvatskim stieg svoje junačke nezavisnosti visoko razvio, koj je u poslanstvih svojih na Rimljane moć svoju nad moćju istih silnih Gota ponosito uztvrdio i harač od carstva rimskoga zaiskao; koj je careve rimske u svojih ratovih zasužnjevati običavao; narod, koj je s istimi strašnimi Huni i zmožnimi Longobardi prijateljevao: takov narod nije mogao miroljubivo podnašati jaram i okrutničtva Obra; niti je čudo, što je volio zametnuti borbu na život i smrt nego li takovu pogrdu i dalje trpjeti.

Digne se dakle na oružje svekoliko pleme hrvatsko, od izvora Tise i Dnjestra rieke; od Buga i Visle; od gornjega Dunava i dolnje Labe, i zametne g. 617. krvavi boj s Obri, koji oko g. 619. i sretno dovrši, okru-

niv to narodnje djelo.... izborom Samaza kralja svegakolikoga na sjeveru preostavšega plemena hrvatskoga.

...Obzirom na sve poznate spomenice ove dobe... i ta borba bila je borba Hrvata a ne Čeha i — Samo (je) bio kraljem Hrvata a kao takov s vremenom i svih poznatih ono doba Slovjena imenito i sjevernih Srba. Koli je to čudnovato tvrdjenje, da je ona borba (proti Obrom) bila borba Čeha; dotično da je bio Samo Čehom kralj a ne Hrvatom, to bez svakoga drugoga dokazivanja najbolje pokazuje već i ona nepobitna obstojnost: što historija u VII. vieku o Česih da bi i sanjala; njihova se poviest začimlje desinirati tek početkom IX. vieka; dočim poviest čovječanstva slavno poznaje hrvatski narod upravo u tih krajevih, gdje je Samo vladao u VII. već vieku i to pod tim njegovim imenom! Pa kad bi i htjeli za povjestni temelj uzeti iste poznate češke fabulozne priče o prvih početcih Čeha; to ni polag njih dalje VIII. vieka nije moći njihovu prošlost potegnuti, jedno;

a drugo: te priče ili tradicije o kakovom Samu českom da bi i slovce napominjale, a da to one nebi činile o vladaru, koj je polovinom VII. vieka bio strah i trepet zapadne Evrope! Dakle reći, da je Samo bio kralj Čehom, za koje povjest niti ne zna za vladanja njegova; a ne Hrvatom, koji su toliku povjestnu ulogu igrali u Evropi u VII. vieku (da šutimo o njihovih viekovih prije toga doba): jest, da malo rečemo, smiešno.

Ali recimo jedan hip, da i nije Samo kralj Hrvatom neposredno, no kojemu drugomu plemenu slovjenskomu; toliko je ipak izvan svake dvojbe, da je to pleme slovjensko ne samo satrlo na sjeveru silu Obra; no da je i sva slovjenska plemena, poznata poviesti u to doba, za sobom povuklo, čim je pobjeda nad Obri ondje nadopunjenom postala. O toj istini ostavi nam Providnost dragocienim spomenikom Fredegara neizbrisivo svjedočanstvo. Da su i u tom skrajnjem slučaju Hrvati zadaći svojoj na sjeveru zadovoljili, o tom najbolje svjedoči poslanstvo cara Heraklija k Hrvatom da nji-

hovu pomoć proti Obrom zaprosi. Jer sigurno bio bi više nego povjestni absurdum uztvrditi, da je car šiljao poslanstvo na udaljeni sjever upravo k narodu podjarmljenomu i to po onom istom najštrašnijem neprijatelju ne samo svojega carstva nego i iste Evrope, u svrhu: da taj još podjarmljeni narod prodre kroz srdce toga neprijatelja, da dodje u Dalmaciju pa da tek ovdje zametne š njim borbu na život i smrt! To se protivi i zdravomu razumu i običnoj mogućnosti“ [1]).

Još za X. vieka, dakle za cara Konstantina, bijaše na sjeveru mnogo plemena, koja su nosila ime Hrvata. Tada stanovala su dva plemena ovoga imena u českom Polabju sve do Krkonoša i do Moravske[2]). Napominju se u listini zakladnoj biskupije pražke pape Benedikta i cara Ottona I. od g. 973. takodjer Hrvati (Chrouati) te u slovjenskom žitju sv. Vacslava, gdje se govori o Dragomiri, majci Boleslava. „U ob-

---

[1]) Ibid. 48–50.

[2]) Starož. str. 789. H. Jireček: slovansko pravo. Prag. str. 53.

segu ove česke Hrvatske ležali su gradovi: Ljubica, Chlmec i Žitomer, a gospodovahu dvie slavne obitelji: Slavnikovci, iz koje poteče sv. Vojtjeh (997), suvremenik cara Konstantina i Radim, oba muža, koja stekoše velikih zasluga za pokršćenje Magjara, te Dobroslavići. Da jih je i dublje na zapadu u starije doba bivalo, svjedoči oveći broj miesta toga imena, koja se napominju u pisaca i listina X. i XI. vieka. Sudeć po ovih ostancih starije dobe imalo bi biti sielo tih polabskih Hrvata na riekah Sali i Labi[1]).

Za tu postojbinu Hrvatâ, za Veliku Hrvatsku bore se još X. vieka ruski knez Vladimir i poljski Boleslav I. kako to svjedoče ljetopisci ruski Nestor i poljski Dlugosz[2]); još polovinom X. vieka živu tuj po svjedočanstvu suvremenika cara Konstantina (gl. 30.) bieli Hrvati imajući vlastita kneza a pokoravajući se Otonu, velikomu kralju Franačke i Saksonske.

---

1) Književnik 1864. Dr. Rački str. 54.
2) Ibid str. 56.

Nu te je Hrvatske na sjeveru ne stalo a prof. Majkov ne pita u Hrvatâ kao u Rusa i Srba za lanjski snieg; mi bismo se naprama njegovoj „glasovitoj izjavi“ mogli sada na prosto pozvati na te Hrvate i upitati ga: kako je, učeni gospodine! po logici zdrava uma možno da je austrijska policija, koja je tada bila još puka namisao Providnosti božje stvorila narod hrvatski, kad je svoju „misiju“ dično svršio na sjeveru u Velikoj Hrvatskoj? Ali Majkov nije tih Hrvata ni na kraju pameti imao nego nas — ovdje pa zato nam je sada izpitati poviest o dolazku naših praotaca na ilirski poluotok.

Kvaternik u spisih „javno ili državno pravo Hrvata“ i u gore navedenom djelu: „Iztočno pitanje i Hrvati“ dokazuje nepobitnom logikom proti Niemcem i Šafaříku: da su Hrvati već od II. do IV. vieka kršćanske ere provaljivali kroz Dunav u rimsko carstvo, ali prva odlučna provala iz zadunavske Velike Hrvatske ovamo na jugo-zapad s namjerom, da se ovdje stalno nastane, sbila se je g. 568—570, kadno se

dio naroda — onaj med Moldavijom i Matrom planinom — odlučio s prijateljskim si narodom Langobarda uputiti na jug, da si ovdje potraži novu otačbinu. To pleme zauze izključivo zapadne evropejske krajeve u novoj postojbini — od Panonije do u današnji Piemont i južnu Švajcarsku — a to su Planinci Hrvati, kojim je neprijatelj hrvatskoga naroda, da ga razciepa i oslabi nadjenuo i malo po malo priučavao ga obćenitomu Slovjena imenu: Slovenci.

Onaj narod, koj se i po glasu iztraživanja Šafařikovih izseli baš iz Velike Hrvatske te napuči zemlju što pustu što napučenu žitelji tudjega jezika pa je danas u svojoj pokrajini čist istoga jezika, taj narod ne može drugo biti nego li je bio ondje, odakle se je izselio; ele jer iz Velike Hrvatske i to planinskoga prediela Matre[1]), pravi Hrvat-planinac i nikakov posebni Slo-

---

[1]) Paul. diac. IV. 40: „Sclavorum regionem, quae Zellia appellatur, usque ad locum, qui Medaria (slovenska Matra) dicitur, possederunt.“

venac. Nu vrieme i prosvjeta i to će izliečiti[1]).

Nam medjutim nije u ovoj razpravi baviti se potankim iztraživanjem same seobe naroda hrvatskoga i stavljati pod nož kritike mnienja pojedinih povjestničara o tom, da li se koj navodak može ticati li hrvatstva, gdje se spominju Slovjeni u obće; jer to u riešenju našega pitanja ni malo neodlučuje. U savezu s onim, što smo u kratko rekli o narodih, koji su stanovali u zemlji, nazvanoj da osmoga stoljeća Austrijom, ovdje ćemo po svjedočanstvu suvremene poviesti mimogred spomenuti, da su se s njimi na istom prostoru u Panoniji, Istri, Noriku i u istoj pače Dalmaciji komiešali i slovjenski puci.

[1]) Vriedno je iz Kvaternikove razprave o javnom pravu Hrvata znati ovo: „Da (Šafařik) podkriepi svoje tvrdjenje, da Planinci sbilja potiču iz Tatranskih krajevah, pozivlje se na topografička i narodna imena. U tu svrhu veli on (str. 715): „..pače i od plemenih imena bar njekoja su se sahranila, kao Hrvati, Suselci, Stoderani, Duljebi..“ — Pozor Planinci! Eto čim se razprava razlije iz obćenitosti „slovenizma“, u pojedinosti „plemenske“, i protivnici hrvaštine moraju se pred ovom po-

Pri samom kraju četvrtoga stoljeća (375) poslie Is. kada su se iz svojih sjedišta pokrenuli Huni i nagrnuli u Evropu, već su (južni) Slovieni, dakle i Hrvati iz Velike Hr-

---

kloniti i priznati ju kao med vami shranivšu se! Da Suselci nije ime narodnosti nego zemljopisno, dokazuje sama rieč, koja jih označuje. Duljebe ćeš uzalud u svem djelu Starožitnostih tražiti medju Planinci Hrvati; trag jim dolazi izključivo medju Panonskimi Hrvati, kao i medju onimi, od kojih su se ovi odlupili. I za Stoderane ćemo izvan dvojbe staviti, da jim je trag samo medju Panonskimi Hrvati, i oviuh predji na sjeveru; da biahu ondje samo jedna županija hrvatska; a time će zajedno eclatantno biti opravdan i Const Porthyrogenet, što se tiče njegova poviedanja o dolazku Hrvata iza Bavarske, zemlje Saksoniji susjedne, gdje se i po odlazku Heraklijevih Hrvata, do u XII. viek uzdržala županija Stoderani; napokon, jer ovim trag dolazi i medju Hrvati današnje Štajerske, u županiji „par excellence" Hrvati nazvanoj nalazećim se: to će se time neoborivo i to dokazati, da su ti Hrvati ogranak Konstantinovih Panonskih, ne pako Planinskih Hrvata. Što više, kao i u rečenoj županiji, Hrvati nazvanoj, tako su i Suselci i Stoderani zajedno i u sjevernoj Hrvatsko[illegible] Saksoniji susjednoj, stanovali; što sv[illegible] veću svjetlost stavlja! — Vraćajuć[illegible]

vatske bili medju onimi narodi, na koje su na svojem putu Huni naišli i koje su ponješto sebi podčinili ponješto pako sebi priljubili te onda u družtvu s njimi napadali na druge

razpravi Šafařikovoj, on ovako nastavlja prekinuti gori predmet „Polag tih imena možemo i većim povjerenjem suditi o srodnosti i izhodištu te grane (Planinaca)..“ A što ovako Š. preporuča većemu povjerenju, jest evo ovo prevažno očitovanje: „Izmedju svih tih imena, najznamenitije nam je ovdje ime Hrvata.“

Dakle i usried sriede Šafařikovih Korutanaca, koji osim obće „slovenskoga“ imena drugim se neoznačuju po piscih, no čim se ovi upuštaju u pojedinosti genetičke, to jest na polje njihove narodnosti, prisiljena je i pristrana Hrvatom povjest priznati, da je ime hrvatsko medju njimi najznamenitije. Pače čitava se je županija jedna po njihovom narodnom imenu prozvala „Hrvati“ par excellence, o kojoj veli Šafařik „..njihova (Hrvata) županija nalazila se je u srednjem vieku, kako smo gore vidjeli, u predjelu Mure.“

Eto nas dakle historički med Sutlom, Savom i gornjom Murom (jer je i današnji Gradac-Greč ležao u obsegu te županije) usried Hrvata! — Ovako bo opisuje nadalje Šafařik tu županijn hrvatsku: „Podalje na jugo-istok od tih Hrvata, u najjužnijem kutu Štajerske, teče reka Sana, koja

narode. Pod moćnim zakriljem groznoga Atile bijahu Slovjeni pod svojimi župani i knezovi (αρχοντες) na sjevernom Dunavu pa u isto vrieme prodirahu i u Dalmaciju (oko 449):

---

izvire u podkrilu gora Husvi i Sedla (Sattelberg), oblievajuć kotar celjski, i upada u Savu s lieva kod Radeča"

Nije dakle moći pošteno i razborito podvojiti da nebi bili stanovnici krasnoga i prostranoga predjela, med rečenima riekama i danas obitavajući ga, krv i potomci čistih Hrvata, tako čistih, da su oni jedini, izmedju svih grana hrvatskoga plemena, isto svoje narodno ime hrvatsko županiji svojoj nadjenuli! Znamo mi, da Šafařik žitelje županije Hrvati scieni biti iste sa Korutanci, na jug došavše u VI. vieku, i kao pridruživše jim se samo sgodom izseljenja na jug; dosljedno, da jih smatra naselbinom hrvatskom. Akoprem k stvari tuj nespada jesu li oni naselbina ili ne, oni su zato čisti Hrvati, hrvatska krv vrije u žilah njihovih, a to je peremtorno u našem predmetu: jer tim je blistateljno zasvjedočeno i po Slavistih, da je do 400.000 slovenskih žitelja današnje Štajerske, čista hrvaština, koja ako se odbije sa stanovnici današnje Kranjske, (koji su i službeno, s onu stranu, i pučki prozvani Bieli Hrvati, i koji su samo nasilno odtrgnuti od kraljestva ustavnih Hrvata i pridruženi Kranjskoj, o čem upravo viču

jer su joj razorili i znameniti grad Epidaur, blizu današnjega Dubrovnika.

Velika hunska država propade s Atilom

državni i županijski naši arkivi); što preostaje onda, pitamo mi, historički za novoskovanu narodnost „slovensku"? Ako su Slavisti predvidjeli, da se njihov slovenizam ne može razborito uzdržati niti bez ovostranih, ustavnih, Kajkavaca: nije li dvostruki absurd, da se on uzdrži onda, kada se već nebude htjelo izdavati svoju narodnost i krv Hrvatom rečenih predjela Štajerske i Kranjske; t. j kada će i oni začeti osvećivati opačinu Njemaca? —

Ali ne:, nisu ti Sloveni potomci VI. vieka Hrvata dosljedno kakova naselbina: oni su baštinici Panonskih-Konstantinovih-Hrvata, sedmoga vieka ove kraje, pod vodjom svojim Hrvatom, zauzevših i od ovoga svojega vodje „Hrvati" par excellence nazvani; naselivši se uz Planinsku svoju braću, oni sami Kajkavci, uz Alpince Kajkavce. Zato ih i izbraja Konstantin u broju braće zadnje, kao najzapadnije i sjevernije od ostalih Hrvata naselivše se, i najsrodnije si pleme potraživše. Dà, to su potomci Hrvata, kó što su Muahlovite (Muglovite), znameniti u srednjem vieku u byzantinskoj povjesti, najistočno južnije (uz Traciju) krajeve silne hrvatske države posjednuvši; kao što su Tužani i Bužani potomci vojvodkinja svojih Tuge i Buge, zauzevši krajeve od Neretve do Velebića pružajuće se; kò što su Klovočani od vojvode

*

pa to će biti uzrok, za što se ni o Slovienih u historiji ne nalazi za njeko vrieme nikakovih viesti; tekar prema koncu VI. vieka,

---

Kluka, od Sane na Drinu pruživši se, itd. Ovdje ćemo navesti još sud Šafařikov o zapadno-posanskih Hrvatih; „..Kao što i istoimena rieka Sana u Bosni, tako i ova ovdje (u Štajerskoj) pokazuje na izhodište stanovnika svojih iz predjela Za-Tatranskih Hrvata, s okolice, u kojoj je reka San, mjesto Sanok, stanovnici Sanjani, i danas obće su poznani“.

Dakle povjestna jest istina i po Šafařiku, da su Korutanci popošli ne iz susjedstva, nego zasbilja iz Velike Hrvatske, da su Hrvati, da su svoje narodno ime donieli na jug, pače i ogromnu županiju svojim imenom „Hrvati“ nazvali. Ova se županija nije pružala samo po današnjoj Štajerskoj; ona je zasjekla i u današnju Ungariju, i prostrla se je med Blatnim jezerom, Dravom i Dunavom: posjedujemo listinu, koja sav taj ogromni kraj i u njemačkom jeziku (u VIII—IX. stol.) „Hrabagikeit“ zove, a tim i opet naš Konstantin divno razsvjetljen obzirom na zauzeće Panonije po Hrvatih. — Dakle i isti Šafařik, nukan savjesću i očevidnošću stvari, tako se napokon približi istini, da je i ovu izrekom priznao! Dà, savjest je jača od svih obzira ljudskih; ova bo viče svakomu: badava sve; uspomena djela i napredak duha čovječjega ne da se ograditi nikakovimi sustavi, još manje zagraditi.

kada su već Obri zapuštenu po Langobardih, preselivših se u Italiju, osvojili Panoniju, spominju se opet u izpravah te papinskih poslanicah, da se sa sriednjega i dolnjega Dunava, gdje su već bili na okupu, razlievaju poput bujice prama jadranskomu moru toli sa sjeverne strane u Istru koli s istočne u Dalmaciju. Još g. 598 opire se u Iliriku toj bujici grčka sila kao što se vidi iz lista pape Grgura Velikoga, gdje Kalliniku, exarhu Italije čestita, što je nad barbari steko pobjedu; i zatim iz drugoga pisma istoga pape, u kojem dvie godine dana kašnje sažaljeva Maksima, solinskoga nadbiskupa, što ima toliko trpjeti od Sloviena, koji su provalili u Dalmaciju, od kojih dapače strepi za Italiju, kamo su već počeli kroz Istru provaljivati. God 604. pomažu Slovieni kod obsade Cremona u Italiji, lombardezkoga kralja Agilulfa.

I u starom Noriku pojaviše se u isto doba. Slovieni; oko g. 610. vojuju proti Bavarom na gornjoj Dravi. Tu nalazimo već u prvoj polovini VII. stoljeća slovjenske po-

krajine Zelliju, nješto kašnje Karantaniju i onda Krajnu (samo zapadnu polu sadašnje Kranjske).

Kako rekosmo gore, logički se uzeti može pače i mora, da su Slovieni, stanujući u tih pokrajinah, bili planinski Hrvati a nikakov narod slovenski. Ali onu veliku seobu naroda hrvatskoga iz sjeverne Hrvatske na jug u sadašnje hrvatske prediele stavlja bagrorodjeni poviestnik u doba cara Heraklija.

„Mi nebi u tom spisu nastojali o kritičnopovjestnom opredieljenju dobe dolazka Hrvata pod Heraklijem na jug, kad nam“, veli Eug. Kvaternik, „nebi bila sveta dužnost tim nastojanjem ne samo izvan svake poštene dvojbe staviti istinu onu: da je hrvatsko pleme i mač... u tečaj dogodjaja istočnoga pitanja — koje je sudbom Evrope i kršćanstva u to doba odlučivalo — ne samo tiem posredovanjem odvratilo tu kobnu sudbinu nego i ustanovilo tim i slavu slovjenskoga svieta na sva vremena. Ali tim zajedno dokazujemo i to, da si je hrvatski narod ovim

svojim **prvenstvovanjem** i za sva buduća vremena postavio temelj svojemu pravu pa i dužnosti, da upliva kroz sve viekove i isto istočno pitanje, kojega je on početnikom tim, što je on uništenjem Obra . . . novu dobu t. j. eru tomu pitanju postavio."

To je trebalo navesti ne samo zato, da se bude laglje razumilo, što ćemo u tom pravcu dalje govoriti, nego i zato, da si već iz povjestnih predpostava svatko i sam zaključi na **dobu** toga seljenja: razumno je bo misliti, da je Heraklij pozvao u pomoć Hrvate onda, kada jih trebao a ne onda, kad bi i bez njihove pomoći mogao bio neprijatelje Obre uništiti.

„Ništa ne manje, budući da mi imademo posla s lukavošću ili s predsudom dvie sto godina starom: to nam je dobu dolazka davnih predja naših poduprieti i moćnijimi razlozi. Upozorujemo medjutim . . . . čitatelje, da se samo **iztočnimi** spomenici služimo.

Rimsko carstvo nalazijaše se za Heraklija tako traljavo, da Obrom samo odoljeti moglo nije. Heraklij, koj je poznavao odno-

šaje i divljih te najudaljenijih naroda Kaukaza i Azije; koj je s ovimi stojao u neprestanom obćenju poslanstvî: on je doista znao, što biva na granicah države grozna njegova neprijatelja (Obra) u Evropi; kao što se i to zna, da je na zapadu poslanstvi i novcem nastojao predobiti za sebe i mnogo udaljenije od Hrvata Franke, da udare na Langobarde u Italiji. Znaše dakle Heraklij takodjer za dvo- ili trogodišnju borbu Hrvata na sjeveru i za njihove pobjede; pa zato je k ovim kano pobjediteljem Obra, neprijatelja rimskomu carstvu i kršćanstvu, odlučio poslati poklisare, da zamoli pomoć.

Konštantin pripovieda o tom potanko; njega ćemo se držati. Obri su već za cara Foka posjeli zemlje izpod Dunava „u najplemenitijih krajevih" zauzevši sve oko Thracije, a za vlade cara Heraklija već i cielu Dâlmaciju, protjeravši odtuda Rimljane. G. 619 posjeduju Obri svu rimsku pokrajinu Dalmaciju, koju Konstantin opisuje ovako: „Ele u staro doba (u VI. i VII. vieku, o kojoj dobi ovdje govori) Dalmacija se začimala od

medja Drača t. j. od Bara i pružala se do istarskih gora; u širinu pako dosizala je do rieke Dunava; a bijaše sav onaj pogranični prostor pod vlašću Rimljana te smatran „najplemenitijom pokrajinom“ izmedju svih zapadnih zemalja (gl. 30.). Tako poznavaju i drugi pisci byzantinski VI. i VII. vieka Dalmaciju.

Kad su dakle Obri naselili svu (universam) Dalmaciju, Hrvati su onda stanovali onkraj Bavarske, gdje su sada (za vremena cara Konstantina, koj to piše) Bieli Hrvati. Jedno pako pokoljenje, naime pet brata . . i dvie sestre . . zajedno sa svojimi puci, odruživ se od inih dodje u Dalmaciju, gdje nadje Obre; ove Hrvati u višegodišnjem krvavom ratu pobjediše te njeke od njih poubiše a druge sebi pokoriše. A od toga vremena Hrvati posjedoše ovu pakrajinu (Dalmaciju[1]).

---

[1]) Caeterum a Sclavis occupata fuit Δελματιά hoc modo . . . Una autem generatio . . . cum suis populis discendens (α Βελοχρωβατια) . . . in Dalmatiam venit, ubi Abares incolas invenerunt. Belloque per annos ali-

I povod tomu dolazku Hrvata navede nam u svom djelu car Konstantin pripoviedajuć (gl. 31.) ovako: (Ovih Rimljana pružahu se granice ća do Dunava rieke...) pokle su pako Rimljani odavle za vremena cara Heraklija po Obrih protjerani, bješe jim pokrajina ova u pustoši, te radi toga porukom cara Heraklija isti Hrvati, lativši se oružja protjeraše Obre iz onih miesta i naseliše se u njihovoj zemlji, u kojoj su i danas (t. j. 949)... „Ali od Hrvata, koji su u Dalmaciju, došli jedna jih strana odstupi ter zauze Ilirik i Panoniju“... Konstantin zna nadalje, da su ovi ilirski i panonski Hrvati imali svoga vladara „ἄρχοντα“, koj je s velikim županom hrvatskim (u Dalmaciji) stajao u savezu prijateljstva (gl. 30.) nu nije nam sačuvao imena nijednoga kneza posanskih Hrvata, a kod dalmatinskih su mu najstariji Porga i Porin (818†821). „Bijaše pako Hrvaton onim (u Dalmaciji) u ono vrieme

---

quot inter eos gesto vicerunt Chrobati.... Atque elillo tempore Chrobatis possessa haec regio (sc. Dalmacia) fuit (gl. 30.).

(kad su s Obri ratovali) vladar Porgin otac" ... Zaista šteta, što nam nije zabilježio ime tomu Porginu i otcu sedmoplemenoga ove predjele zauzevšega naroda hrvatskoga.

Kvaterniku podje za rukom izvan svake dvojbe dokazati[1]), da se je to sgadjalo od g. 619 do 622. U prvoj dakle polovici sedmoga vieka doseli se iz sjeverne Velike Hrvatske oružanom rukom narod hrvatski i nakon višegodišnje borbe svladav Obre prvim porazom u Dalmaciji, drugim u Iliriku a trećim u Panoniji ustanovi ovdje samostalne države.

I sam dr. Rački, koj pobija Konstantina u tom, da bi Hrvati bili saveznici cara Heraklija proti Obrom, priznaje[2]), da se je obarska država razpala za cara Heraklija „neima dvojbe, da Hrvati koji su se razširili u posavskoj Panoniji, gdje je njekoč bila jezgra obarske snage i sile — stekoše slobodu" ovo — se iz suvremenih spomenika razabrati

---

[1]) U I. knjizi: Istočno pitanje i Hrvati.
[2]) Književnik 1864. Ocjena star. izvora str. 70.

može o medjunarodnom odnošaju Slovjena u obće, a Hrvata napose prama obarskomu plemenu.

Konstantina pobijajući da Hrvati nisu za cara Heraklija ostavili svoju sjevernu a osvojili novu postojbinu na jugu, navodi dr. Rački sliedeće (skoro Šafarikove) razloge:

a) Konstantin — vara se, kada misli, da su Hrvati — saveznici bili cara Heraklija; na ovom neistinitom temelju osniva on po svoj prilici svoju tvrdnju ... Savez, dogovor, došašće Hrvata ... ove misli vrvile su u glavi okrunjenoga pisca.“ (Konstantin car dakako nije mogo iz svoga carskoga arkiva saznati, koji su narodi njegovim predšastnikom bili saveznici; trebao je poživjeti, do našega stoljeća, da ga to nauče Šafařikovci!).

b) „Tko znade, da po Konstantinovoj pripoviesti Hrvati — imali bi za Heraklija biti i s one strane Karpata i odanle provaliti toliki prostor i toliku daljinu do obala jadranskoga mora i skadarskoga jezera, bili bi se imali boriti s cielom obarskom silom, prodrieti kroz nju od gornjega Dunava do Save;

tko promotri, da sav taj ogromni posao bili bi imali izvesti od g. 610—641., taj neće ni jedan časak posumnjati da se Konstantin i ovdje prevari. Obarska sila bila je do polovice VII. vieka slomljena te kašnje stisnuta na dio Panonije med Dunavom i Dravom, pa je ipak koncem sliedećega stoljeća silni kralj franački Karlo veliki uza svu svoju silu i moć svoga kraljestva trebovao punih osam godina, da uništi i taj ostanak obarske vlasti."

Dr. Rački priznaje ipak i uz taj svoj razlog, da je poslie g. 626 na zemljištu rimskoga carstva moć i bivstvo naroda obarskoga prestalo; jer da je onda učinjen posljedni oveći vojeni podhvat khagana proti iztočnomu carstvu, a navedši gore navedene razloge, kaže doslovce; „Iz ovih razloga mislimo, da su Hrvati i Srblji još V. ili VI. vieka s ostalimi plemeni slovjenskimi krenuli iz sjevera put juga, a proslavili se svojim plemenskim imenom, kada jim u prvoj polovici VII. vieka za rukom pojde utemeljiti u Iliriku i dolnjoj Panoniji samostalne države."

Da je car Konstantin pisao poviest ne

svojih rimskih pokrajina nego Tunguzije ili udaljene „novaje zemlje", moglo bi se Račkomu pa i samomu belgradskomu exprofessoru Šafařiku oprostiti, što ga u laž tjeraju, nu kad njemu Šafařik spočitava (starož. str. 642), da nije ni zemljopisac ni kritički povjestnik (obmezeny zeměpisec — nevždy kriticky historik, neumĕly slovozpytec) kad mu to sve kaže onaj, koj je dosta drzovit te bi i iz njemačkih „špornâ" mogao skovati Srbe, a kaže mu po onoj: Reci mi kumo da ti nerečem; kad se Konštantinove činjenice neistinom zovu, onda mislimo biti će svakako uputnije vjerovati onomu, koj je i dobom dolazku Hrvata bliži i položajem istinu iz prošlosti crpiti na samom vrelu; koj poviesti svoje nije pisao plaćan rublji i dinari, niti bio najmljen za „sustav", nego ju je sastavio za poduku svojemu „ljubeznomu sinu", i koj napokon onda još nije mogao za svoja „kritička pisanja" postati ni začastnim članom učenih družtva srbskih i akademija ruskih i koječijih.

Ali najposlie svejedno, došli Hrvati na

jug i proslavili se ovdje svojim imenom u prvoj polovici sedmoga ili pako II. do VI. vieka, svakako su već bili i ovdje nastanjeni i samostalni narod cielo stoljeće i više prije nego — li se je i rodio na sviet onaj silni muž, koga poviest zove Karlom[1]) velikim, a pod kojim je Austriji prvi trak sinuo iz Ostarrichi-ja; zora joj puće tekar pod carom Ottonom II. koj markgrofiju Austriju od Bavarske, na saboru u Veroni (983) odciepi i predade u vlast grofu Leopoldu I. iz porodice Babenberžke.

Ostavljamo sada povjestnički taj izvod razsudi umnih čitalaca, neka sami skroje sud Majkovcem za glasovitu izjavu: da je austrijska policija stvorila narod hrvatski.

---

[1]) Sin kralja Pipina rodi se god. 742.; u 26-toj godini bude u Rouenu okrunjen za kralja; a g. 800 u Rimu rimskim carem; umre 14. siečnja 814.

III.

Što je narodnost?

Narod bez narodnosti
Tielo je bez kosti.
Nar. poslovica.

Čustvo narodnosti ono je u pukova, što je u čovjeka pojedinca sviest osobnosti; čovjek izpustiv dušu nije sviestan svoje osobnosti.

Rekla lùda u srdcu svom: N e m a B o g a (sv. pismo) i radi ne vjerujućih trebalo je objavom n a r a v n o m (izvanjskom i nutarnjom) te v r h u n a r a v n o m dokazivati, da ima Boga, a što se na njem nemože vidjeti, da mu se od postanka svieta moglo poznati i vidjeti na stvorenjih, naime: ne vidivo biće, vječna mu sila i božanstvo tako, da ljudi nikako neimaju izgovora (Rim. I. 20).

I reklo se: **Hrvatske narodnosti nema!** Da vidimo!

Obćenito se priznaje, pa i oni, koji nam Hrvatom niječu narodnost priznaju, da njihove i drugih narodnosti imade, zato ćemo ponajprije izpitati bitak i svojstva narodnosti uobće, pa onda po kalupu drugih narodnosti i prema onim zahtjevom, što se stavljaju obćenito na svaku narodnost, koja se priznaje, udesiti ono, što je Hrvatom vlastita i posebna, dokazati, da — li ima ili nema narodnosti hrvatske.

Što je dakle narodnost?

Rieči „narodnost“ koren je rieč **narod**; rieči „narod“ koren je **rod**, od koje dolaze rodan, rodnost, rodbina, rodbinstvo, roditi i radjati; srodstvo, surodica itd. Rod u nas, osim što znači plod (Früchte tragen), isto je što član obitelji od istih roditelja ili praroditelja, a može biti rod po otcu, po krvi, po debeloj krvi, po debeloj žici ili po materi po mlieku, po tankoj krvi, po tankoj žici.

Narod je u nas bilo s prva sve, što se je narodilo, zato je njekoč značilo ono, čemu danas kažemo **prirod**; narodu u današnjem

smislu kao skupu obitelji i plemenâ reklo se je u nas njekoč „jazik“. Da uzmognemo jasno označiti narod treba nam prije znati što je obitelj.

Obitelj, obitija, porodica znači u nas roditelje i djecu. Idemo dakle k postanku obitelji, pa će se onda lasno naći i pojam naroda.

Kako je obitelj počela?

Poviest prve obitelji, prvih roditelja, čovjeka — zastrta je neprozirnom tamom; jer je u maglovitoj davnini.

Uzme — li se po bibliji, muž se ni u raju, punom svakoga obilja, ne osjećaše tako podpuno zadovoljnim, da si u onom blaženstvu ne bi više ništa bio imao željeti; on osjeti, da nije sav u sebi, te ljubeći sam sebe (amor incipit ab ego) čeznu za onim, što mu u srdcu i duši učini prazninu. On dobi ženu i bijaše zadovoljan. Poslie s neposlušnosti izgubi raj, izgubi mjesto sreće, postade sirota ali mu se duša i srdce osjećahu cielima; nastadoše mu brige i muke, ali jih imadjaše s kim dieliti; radosti se pomiešaše s tugami i nevoljami, ali bjehu razdvojene a poslie i na više česti

porazdieljene u porodu mu — u djeci, potomstvu, u čovječanstvu.

Prvi roditelji s djecom bijahu prva obitelj.

Ako je prvomu čovjeku trebalo roda i potomstva, da se ovjekovječi, kašnje ga je ljudem trebalo, da se uzmognu uzdržati; čovjek bo u prvom djetinstvu ne može ništa činiti za svoj obstanak i razvitak, treba mu hrane i zaštite, treba savjeta i nauka, a te potrebe podmiruje mu obitelj onom ljubavi, koju čovjek sam prema sebi osjeća.

Čovjek je porodicu osnovao s ljubavi sebe samoga; on ljubi ženu; jer osjeća, da ga je narav opredielila za otca; ljubi svoju djecu; jer u djeci sebe vidi; on radi i žrtvuje se za porodicu, jer što za nju čini, to radi za sebe, pa najposlie gotov je i život svoj dati za nju; jerbo zna da umirući stupa u život, da živi u djeci i potomstvu.

Isto se tako i žena posvećuje obitelji; i ona osjeća, da je za mater stvorena; i ona živi za svoju djecu, jer u njoj sebe vidi.

„Za cielo, štogod čovjek čini za familiju i djecu, sve to on čini iz ljubavi sebe samog.

*

Tome ga srdce i duša vuku a um odobrava da je samo tako ono, za što je stvoren: otac (i mati) i član čovječtva." [1]) Svetinja obitelji sastoji se dakle u tom, što je porodica ciglo produženje ljubavi sebe samoga; svemu što je najnježnije, najuzvišenije i najstalnije, tá je ljubav prva učiteljka, a porodica, obitelj svemu je prvo uzorište, prva učiona.

Dobivši tiem pojam obitelji ne smijemo misliti, da je ona već u postanku svom bila ovakova, kako ju vidimo danas u prosvjećenih naroda. Francezki učenjak Aleksa Girand-Teulon ml.[2]) dodje na temelju sravnujućega narodoznanstva do toga uspjeha: da je, uzeli ženitbu kao monogamiju (gdje je jedna) ili kao polygamiju, (gdje je više ženâ) glede načela obitelji po mužkoj descendenciji trebalo veoma dugoga vremena, dok se je razvila do obitelji u današnjem smislu. Isto tako

---

[1]) Vlad. Jovanović: Za slobodu i narod. U Nov. Sadu 1868. str. 232.

[2]) Les origines de la famille. Questions sur les antécedents des sociétes patriarcales. Genève et Paris 1874. 8°.

učini Barbier [1]) i englezki pisac Staniland Wake.[2]

Cicero pišuć (knj. I. 4.) o čovječjih dužnostih tumači to ovako: „Mati narav u početku uciepi svakoj životinji nagon: da nastoji sama sebe, svoje tielo i život obraniti (Darwinova: borba za život) i svega se kloniti, što bi joj moglo na zlo doći. Zato se životinje trude za svim onim, što jim treba za uzdržanje života, traže hranu, zaklon i druga; dobivaju mlade, pa jih hrane i obskrbljuju.

Nu medju čovjekom i niemom životinjom ima ta osobita razlika, što životinja taj nagon dobiva samo oćućenjem, te gleda jedino sadašnjost, koja ju reć bi u oči bode; iz prošlosti zna malo, iz budućnosti baš ni malo. Umni pako čovjek motri svojim bogodanim razumom posljedice svih stvari; saznava uzroke i njihov izvor i djelovanje; prispodablja

[1]) Persuadé que je suis que l' histoire de l' humanité si est qu' an long progrès vers la civilisation. (Revue d' Anthrop. III. Vol. str. 744 od g. 1874).

[2]) Revue d' Anthr. Paris 1874 str. 734 744.

jedno s drugim, te iz sadašnjosti pravi zaključke o budućnosti; on reć bi jednim pogledom dokuči sav svoj životni tečaj, da si priskrbi česa mu treba, da se uzdrži. Umna narav vabi jednoga k drugomu čovjeku, da zajedno stanuju, razgovaraju se i život sprovode. Tà prirodjena je čovjeku osobita ljubav prama onim, koji su od njega proizišli."

Neima dvojbe da je obitelji prvi razlog naravni nagon; slobodna ga volja može upravljati, blažiti paće i posve potlačiti, ali ga nemože sama proizvesti; nu ipak savezu izmedju muža i žene naravni nagon samo put prokrči, dočim se tekar voljom svršava; odnošaj pako djece prama roditeljem, te medju braćom i sestrami osniva se jedino na porodu t. j. na naravnoj potrebi. Ali kako čovjek sastoji iz tiela i duše, naravno je, da se uza taj na naravi osnovani savez nadovezuju i duševni odnošaji, sliepi se nagon očituje ljubavju, pokornošću, poštovanjem.

Odgojena u obitelji ljubav sebe samoga presadjuje se na srodne obitelji, na rod po

krvi i po mlieku, po debeloj i po tankoj žici kao razgranato čustvo obiteljske svetinje. Po tom je „obitelj izvor uljudjenju i temelj javnomu redu, a to s toga, što svi obiteljski odnošaji proizlaze iz naravi, i djeljuju onom sigurnosti, kojom to može činiti samo naravna sila, dočim tuj duševno načelo čovjeka ne radi drugo van što te naravne sveze potvrdjuje, sankcionira.[1])

Ne stane li štovanja za te naravne sveze nastaju odmah svakojaka grdna zla, s kojih je stari, klasični sviet poglavito propadao i propao. Tomu je dakako treba uzrok tražiti po najprije u grčkoj i rimskoj vjeri, u kojima su naravne sile smatrane bile svetimi; a čim je uz znanstveno iztraživanje i prosvjetu prestala vjera u naravne bogove odmah su se razklimali odnošaji spolova. Ne tako u Židova, kod kojih je obiteljski život ostao vazda krepak; jer su Židovi svezu spolova smatrali

[1]) Virozsil: Das Staats-Recht des Königr. Ungarn Pesth 1865. str. 19.

božjom odredbom. Kako visoko stoji u tom pogledu mozaičko zakonodavstvo iznad mudrosti grčke i rimske! Dosta je pomisliti samo na zablude platonske skupnovlade! Kršćanstvo prisloniv se o nauk staroga zavjeta još većma oplemeni obitelj nego li je već u Židova bila, pa zato i jest ono najvažniji temelj današnje prosvjete.

U novije doba počelo se inače misliti, naime da se ženitba nema izvoditi niti iz naravi niti iz božje odredbe nego da se osniva na pukom slobodnom ugovoru. Tim obiteljska sveza hoćeš nećeš gubi i od svetosti i od čvrstoće svoje a kamo to vodi u praxi, to se već sada opaža u Americi; ovdje bo sve većma većma izčezava nastojanje žena oko kućevnosti, ne staje pieteta djece prama roditeljem a članovi obitelji živu medjusobno kano da su puka abstraktna individua! Kamo će se tako doći, na to je grozno i pomisliti.

Iz pomnožana broja obitelji nastadoše pasmine i plemena.

Čovjeka i obitelj vodila je narav izkustvom (experientia est optima rerum doc-

trina) k zadruživanju to plemenskomu to gradjanskomu, koje takodjer državnim zovu.

Bez sumnje se najveći dio čovječjega zvanja na zemlji osniva na sjegurnosti života te imutka. To i bijaše prvi povod i glavni razlog, zašto su se ljudi ponajprije sastajali u gradjanska družtva[1]). Jer ljudi, uvidivši da oni te sjegurnosti — toga prvoga uvjeta njihova blagostanja — uz mnogu izopačenost i čovječje strasti te bez ikakvih zakonskih obveza uzdržati ne mogu; a poučeni izkustvom, da naravni zakoni i sveta nepogrešivost ugovora nisu dosta, da zla čovjeka sputaju u granice zakonite slobode, naravne dužnosti, nadjoše se prinuždeni sbog te sjegurnosti udruživati se u veća družtva, te odrekavši se pa koje česti svoje naravne slobode, podvrći se zajedničkoj većoj vrhovnoj moći kano ugledu, da uzmognu uživati što veću sjegurnost života, osobe, imutka i s tim skopčanoga blagostanja.

[1]) Konst. Frantz. Die Naturlehre des Staates als Grundlage aller Staatswissenschaft. Leipzig 1870. str. 115.

Te osnovne istine svakoj državnoj zadruzi izpoviedahu i stari mudraci grčki i rimski[1]) te noviji pravoslovci i državnici tako složno, da nam je dovoljno samo mimogredce ovdje natuknuti razlog više obitelji u rodove i više rodova u plemena i više plemena u obćine te gradove. Tim udruživanjem ne samo sačuva se mir od napadača nego se izravnaše i kojekakove provale koje su dielile pleme od plemena, obćinu od obćine, grad od grada itd.

Poviest nas uči, da su ljudi, ma iole samo duhom sviesti prosvietljeni, po svih krajevih svieta i u svako doba živili i živu u državi i da se po svuda te na svakom čovjeku glede jezika, duha i načina života po-

---

[1]) Cicero de legibus I. veli: Nihil tam aptum est ad jus, conditionemque naturae (humanae) quam imperium, sine quo nec domus ulla nec civitas, nec gens nec hominum universum genus stare nec rerum natura omnis imo nec ipse mundus potest.

Isti u djelu: de officiis knj. 2. Hanc ob causam maxime ut sua tuerentur homines, respublicae civitatesque constitutae sunt. Nam etsi duce natura congrebantur, tamen spe custodiae rerum suarum urbium praesidia quaerebant itd.

kazuje njeka vlastitost, kojom se od ostalih razlüčuje i koja ljude istoga jezika i duha te jednakoga načina živovanja veže u jedan skup, u ono, čemu se danas u našem jeziku kaže narod. Većega družtva nego li nam ga poviest pokazuje u državi i narodu nema nigdje na svietu.

Nije ovdje mjesta govoriti potanko o državi nu mora se reći barem toliko, da se razjasni pojam naroda naprama pojmu države.

Prvobitno je svaki narod imao svoju posebnu vladu i sačinjavao posebnu državnu cielost, ali s vremenom su puci, i koji nisu bili istoga poriekla te sborili istim jezikom, živući na istom njekako ograničenom zemljištu, i osjećajući potrebu i korist u lakšem postizavanju namjera i svrhe ljudskoga družtva t. j. pravednosti, u razvitku i usavršenju fizičnih i duhovnih moralnih i družtvenih sposobnosti, stupili u svezu i sastavili državu[1]) i to državu prosvietljenu (civilizovanu).

---

[1]) Cicero u spisu de republica veli: Omnis civitas est constitutio populi. Populus autem non omnis coetus quoquo modo congregatus sed coetus multitudinis juris consensu, et utilitatis comunis sociatus.

I bez toga vezila, naime sklada koristi uma i duha stvorile se gdjekad države golom silom, ali takovim i da ostanu puci pod tom silom kroz stoljeća, nekaže se, da su prosvietljene (kulturne); jer se temeljnimi načeli prosvietljene države smatra: jednakost, sloboda i vlastitost t. j. samostalnost.

Stoga što je njekoč svaki narod imao svoju vladu i državu, smatrano je pravo „medjudržavno" i „medjunarodno" cielih stoljeća a i danas ga jošte smatraju identičnim i jednim te istim. Zato kad upitate: što je narod? odgovoriti će Balbo: „Narod je smjesa i sklad pukova"; kazati će Palma: „Narod sačinjaju puci, sboreći ili pišući istim jezikom ili barem živući u jednom kraju pak sdruženi uspomenami ćudi i volje;" reći će Mancini: „Narod nije ino nego li jednakost slobodnost i vlastitost naroda prema narodom, jednaka sloboda jednoga vladati se naprama drugim i vladati po svoju, po ljudih svojih „domaćih"; jest vlastitost svoje zemlje, svoje „domovine"; odgovorit će vam napokon barum Josip Eötvös: „da pitanje o

narodnosti nije posao ove ili one posebne narodnosti u kraljevini Ugarskoj nego zajednička stvar svih gradjana domovine, naime „cieloga naroda". — Tako od prilike i Robert Mohl[1]) i mnogi drugi učenjaci u obće Englezi, Francezi, Holandezi, Talijani i Niemci, živući u zemljah, gdje je pojam države i naroda bio više manje jedno te isto, pače i proslavljeni naš zemljak Tomašić (Tomaseo) kaže u „sinonimih" pod riečju „nazione", da ista doduše dolazi od nascor (roditi) i skazuje odnošaje poriekla ali da često znamenuje i zemlju, kud narod žive.

Moderno državno pravo uči da je pravnoj državi svrha: štititi te unapredjivati životne cieli naroda i podpomagati harmonički razvitak cielokupne snage naroda.

Narod je po tom prvi i glavni te odlučujući činbenik u državnom sustavu; jer on je pozvan i vlastan reći, koje su životne cieli naroda u konkretnom slučaju i državi

---

[1]) Politik. Monographien. I. Tübingen 1862 str. 343.

te koja državna forma, koje državne ustanove i mjere najbolje zadovoljuju tomu, da se u tom konktretnom slučaju najsigurnije postigne državna svrha.

Tim je izraženo načelo narodne suverenosti, koje znači da narod ima prirodno, neizgubivo „pravo državnoga samoopredieljenja" i da je on jedini izvor i nosilac državne vlasti.

„Bez naroda nema vlade ni vladara; nisu narodi radi ovih nego su vlade i vladari radi narodâ; vladar je tek prvi član naroda, na kojega je ovaj svoju vlast prenesao, da ju obavlja budi sam ako neograničeno (absolutno), budi da ju s narodom dieli, ako je svoju vlast primio od naroda pod uvjeti".

Ta i slična načela uče se ne samo u državnoj filozofiji nego i u njekih pozitivnih državnih oblicih kao što su čista i reprezentativna demokracija i ustavna monarhija, da narod ima pripoznato pravo, da se bez njegova znanja i odobrenja ništa o njegovoj sudbi ne može odlučiti (nihil de nobis sine

nobis) i da on ima uticati u sve one organe državne, kojimi se najviša državna vlast (narodna suverenost) očituje i koji su postavljeni zato, da nastoje i rade oko toga, kako će država sbiljam svoju svrhu postići.

Država da postigne svoju svrhu ima tri organa: jedan zakonodavni, koji stvara zakone, po kojih se državljani ravnaju u raznih odnošajih života; drugi, koj odlučuje, po kojih se zakonih imaju pojedini konkretni slučaji presuditi, kad se porodi sumnja; i treći, kojemu je zadaća primoravati pojedine ljude, da zakone izvršuju, a sva ta tri organa, zakonodavna, izvršna i sudbena državna vlast, samo su funkcije najviše državne vlasti, koja je u svakoj državi samo jedna jedina kao što je jedna i suverenost narodna.

Zakonodavstvo stvara zakone za privatne odnošaje pojedinih državljana ali i opredieljuje cieli javni život t. j. unutrašnji ustroj i ustanove državne te vrši najviši nadzor nad svimi organi države pa je s toga i vlastno u svako doba ove pozvati na odgovor. — Vlada je u toliko izvršni organ zakonodav-

noga tiela u koliko podiže saborom odobrene n. pr. državne gradjevine, kupi porez, novači vojnike itd. ali je ona vlastna u granicah obćega zakona učiniti nuždne uredbe te u slučaju potrebe ili opasnosti izdati i obvezatne zapovjedi; jer ona zastupa državu naprama vanjštini te nosi brigu i skrb za to, da se u zemlji uzdrži mir i poredak. — Pravosudje bijaše kroz dugo vrieme u vladinih rukuh te su isti organi, koji su upravljali zemljom, podjedno i pravdu krojili; zato su ga i smatrali sastavnim dielom državne vlade. Takovi bijahu magistrati staroga i sriednjega vieka, ali u novije doba odielila se u obće sudbena od upravne struke, a tim je u državnom nauku i životu zaista učinjen velik napredak te se zadovoljilo težnji čistoga prava i gradjanske prave slobode.

Ali vratimo se k oznaki naroda. Iz svega, što smo dosele naveli, vidi se, da je pojam države zamienjivan s pojmom naroda, što nije pravo niti na istini osnovano; pa se dadanas sve više i obćenitije opaža, da to nije jedno te isto. Jer uzme li se rieč „narod“

u svojem pravom izvornom smislu od „roda", to se na prvi pogled opaža, da se pod tom rieči ne može razumievati ni država ni zemlja nego onaj skup, ona naravna cielina, koju kano čest čovječanstva takovom sačinjavaju jedna krv (rodbinska u najširem smislu), jedan jezik, jedni običaji, jednake ustanove, jedna ćut i volja, jednak udes sretan ili nesretan. A samo tako se i mora uzeti, jer smo vidili, da su zajedničko porieklo, zajednički jezik, zajedničke duševne i tvarne potrebe učinile, da su iz „srodnih" obitelji nastala plemena i da su se ova tečajem vremena razgranila u veću skupinu „srodstva" kojoj se u nas kaže puk (starosl. plk, ruski polk, poljski pułk, česki pluk) i narod.

„Das Dasein einer Nation setzt schon eine Vermehrung und Ausbreitung der Menschen voraus, bei welcher die Errinnerung an die durch die ursprüngliche Abstammung begründenten Verwandtschaftsgrade erloschen war. Die Glieder einer Nation verhalten sich nicht mehr zu einander wie Bruder und Schwester, wie

Vetter und Base, oder wie Schwager und Schwägerin; sie bilden keine Familie mehr; nur das Bewustsein des gemeinsamen Ursprungs lebt noch fort: es wird getragen durch das gemeinsame Blut und den dadurch bedingten leiblichen Typus; es äussert sich theoretisch durch die Sprache, praktisch durch die Sitte" [1]).

Fran Palacki[2]) veli prema tomu: „Narod je posebna cielina (realnost) imajuća za sebe svoju sviest i volju, svoje zajedničke koristi, dužnosti i prava; narod je osoba ćudoredna i pravna. Tà nitko mi ne može zaniekati, da Niemci n. pr. živući u državah Austriji, Pruskoj, Ruskoj i Francezkoj nemaju svoje zajedničke interesse, u kojih mogu uztrajati n dobrom i prijateljskom suglasju još i onda, kad bi jim se vlade i spomenute države medjusobnim ratom i krvoprolićem i uništiti htjele." Pojam dakle države i naroda

[1]) Frantz: Die Naturlehre des Staates 1870. str. 139.

[2]) Idea austrijske države. Prag 1865.

nije i ne može da bude jedno te isto; jer se nije samo jedan narod (n. pr. njemački, hrvatski i dr.) razdielio na više država a nije samo jedna država zaokupila u sebe više naroda (n. pr. Austrija, Švajcarska itd.).

Izrazi, puk i narod dobiše u feudalno doba svaki svoje značenje, te je narod značio njekoč samo političkim pravom nadieljeno stanovničtvo, iz kojega je izobćen bio prosti puk (kod nas Hrvata i u kraljevini Ugarskoj) i chlopy (u Poljskoj) pa u tom smislu govori se i danas o pučkoj prosvjeti i pučkoj obuci. To sve postade dakako anakronizmom od onda, odkada je po cieloj Evropi staležki šematizam bačen u staretinarnicu. U Francezkoj te na zapadu Evrope u obće pozna se pod narodom onaj živalj u državi, koj se je za Ljudevita XIV. i njegova gesla: „l' ètat i est moi" obično zvao „vjernimi podanici" a pukom je bio radnički, težački dio naroda spram političkoga velemožtva, posjednika i obrtnika. Tu će pomutnju pojmova dakako s vremenom znanstveni napredak razbistriti. U nas uzimlju se

*

sada te rieči u svom rodoslovnom te izvornom smislu, glavnim obzirom na jezičnu razliku s tom jedinom opazkom, da se pod pukom razumieva u narodu neizobražena množina (plebs, Pöbel).

Gore spomenuto razgranuto čustvo obiteljske svetinje, ljubav, pojavljuje se i u narodu slično krvi, koja se izlieva iz srdca i opet se povraća u srdce; granice joj se mienjaju kao što se mienja i veličina tiela, u kojem jedna te ista krv teče. Kod nomada i Cigana, koji se kojekuda razciepani skiću, ljubav je ostala u tiesnih granicah plemena; nu kod stalnih naselaca s prikupljanjem plemena u obćine i gradove ona se razvi poput djetinske odanosti prama stalnomu ognjištu, uzplamti i do ljubavi zavičaja kao što se ograničena državnimi ili recimo i samo narodnimi medjami uzdignu do svete ljubavi domovine'!

Palma[1]) veli: Svaka pokrajina, budi

[1]) Luigi Palma: Il principio di nazionalita nella moderna societa europea. Bibliotheca utile 1866. knj. 44. i 45.

raznolika čim ju volja, postaje jednotom po nečemu, pa onda u njoj živući ljudi, ako i ne govore istim jezikom, ako se i ne mole istom molitvom, ako i ne vladaju istim žezlom te istim zakonom, oni su ipak poruci iste koristi, koja jih goni na sve to veću navadu, na istu obranu i zajedničku navalu; oni pomiču zajedničku korist i dobro; te takovi sinovi iste pokrajine, ako su i jezika i roda različna, drže se djecom jedne te iste matere zemlje (Švajcarska i dr.) i svi ju pozdravljaju te izgovaraju sladko i sveto ime domovine pa joj svi posvećuju sve svoje sile istom ljubavi, istim interessom te istu joj donose žrtvu.

Mancini u svom glasovitom djelu o novom javnom pravu Evrope (Nuovo dirito publ, Eur.) zove domovinom „onaj stanoviti kraj, onaj sbor ljudî, kojih se svaki pojedinac ćuti, da je vezan o dužnosti, o pravici, o nadi, o radosti i žalosti zajedničkoga življenja. Zato je svatko dužan pak i vlastan pripomagati u svačem dobru i podnašati svako zlo, sreću i nesreću i danas i vazda bio živ ili mrtav“.

Ljubav prama rodu a tako i mjestu narodjenja i odgojenja obćenito je čustvo, baš prirodjeno i pojedinim ljudem i cielim narodom; mio je srdcu zavičaj ne poradi mjestnih krasota ne radi jasna neba ili blaga podneblja, ne radi sladkih uspomena i ne radi državne samostalnosti itd. nego zato što mu je reć bi koljevka; on mu je prva sreća, a početak svake blaženosti (pa to je i život); imade po obćenitoj misli osobitu njeku dražest. Tako se pravi prijatelji najvećom ugodnosti vazda spominju dana, kad su se prvi put vidili i sprijateljili. Ruski povjestnik Karamzin kaže: Preselite čovjeka, rodjena skoro u grobu prirode, sa sjeverna pola u blagu Italiju, on će vam se često okom i srdcem okretati k sjeveru poput magneta; jasni bo sjaj sunca ne probudjuje u njegovoj duši onakovih sladkih čustva kao dan sumračan, kao zvižduk i hukanje bure, kao padajući snieg mjesto tople kiše. — Dakako da i prirodne krasote mnogo djeluju na čovjeka pa će mu i omiliti krasni predieli, ali to je istina, da sve krasote i prednosti pojedinih

pokrajina nisu glavni temelj one prirodjene suvislosti čovjeka prama domovini; jer kada bi to bile, onda ljubav domovine ne bi, kao što u istinu jest, bila obćenita. Pogledajte Rimljanina i Holandeza u barah, Napuljca uz Vezuv, izbacujući vatru i lavu, Lappa na ledenom polju pokraj smrdljive ribe i sobova; Arapina u žarkoj pustari i Švajcara na Alpah. Nema nesretnu crncu bolje vode iznad vode iz njegova sela niti hlada, što ga daje tabla-drvo u blaženom selu, gdje je on proživio mladost svoju i uživao slobodu.

Ta ljubav osim što je prirodna (fizička) još je i duhovna (moralna). Glednite u dalekoj zemlji dva čovjeka istoga naroda, koji se u svojoj domovini vidili nisu, kako saznav jedan za drugoga, od kuda je, hrle da se sastanu i upoznadu; pa već, kad se prvi put vide, druguju kao stari znanci i sklapaju vez prijateljstva; čini se braći toj da se bolje razumiju kad se razgovaraju materinskim jezikom! To su vam druževne sveze mile domovine; tu se pokazuje istinom ona tvrdnja, da žitelji koje države sačinjaju vazda elek-

trički uzao, gdje jedan udar djeluje i kroz najudaljenije karike; tu valja priznati, da poznamo gotovo po dùhi onoga, s kim smo odrasli reć bi pod istim krovom; njegova duša da se s našom suobrazi i ne vidivim načinom da postane ogledalom i posrednikom naših ćudorednih izražaja, koji za srdce postaju predmetom nagnuća i medjusobne privrženosti — ljubavi.

Sviest probudjena u srodnicih potrebom zajedničke obrane proti obćemu neprijatelju porodi tako zvano rodoljubje. Budué da su nam po samoj naravi nekako bliži oni, s kojimi nas veže isti početak i krv, isti jezik i slava, iste nevolje i nade, vjera, običaji, jednake ustanove i koristi; i buduć da je svaka od tih spona već sama po sebi dosta jaka, da nas skloni te prijamo onim, s kojimi nas sapinje; koliko više neće one moći sve zajedno? jer sve skupa, kako vidjesmo, vežu ljude u jedan narod! Iz njih dakle naravno iztiče jedno od onih čustva, koje Silvio Pellico odličnim načinom i pohvalno zove plemenitim; jer ljude medjusobno

priteže i vodi kriepostí, a to je rodoljubje[1]). — Pod rodoljubjem ne razumieva se samo ljubav zemlji, u kojoj, i puku, u kojem smo se rodili nego i ona požrtvovnost, da svaki pojedinac sve svoje potrebe prilagodi, svoju misao i korist žrtvuje obćenitomu dobru ili da mu ju barem ne uzprieči; rodoljubje (pokraćeno za narodoljubje) po tom je sklonost volje, da narodu svomu i dobro želimo i tvorimo sve, što ide njemu u prilog.

Poviest nam dokazuje, da se obćenito dobro nigdje nije promaklo do znamenitosti, gdje se pojedini članovi nisu ponašali prama svrsi obćenitoj. Ta gradjanska, državljanska iliti recimo kriepost pojedinih rodoljuba podignu u pravieku velike monarkije, uzdržavaše malenu Grčku proti tolikim i toli jakim neprijateljem pa i Rim postade i pade s gradjanskom kriepostí Rimljana; dobro bo primjećava Niebuhr: Rim ostade dotle Rimom, dok su Rimljani bili Rimljani; a slavni I. Mill veli: „Vriednost vam države napokon

[1]) Vidi u mom prievodu: „Čovječje dužnosti". Pogl. VIII.

nije drugo van vriednost pojedinaca, iz kojih se državno družtvo sastoji".

Izmedju svih najbolja je filozofija, koja dužnosti čovjeka polaže u njegovoj sreći: ona uči, da smo dužni ljubiti korist domovine; jerbo je s njom uzko svezana vlastita naša korist; da nam njezin napredak donosi blagostanje; mir njezin da služi štitom našoj udobnosti i radosti; slava njezina i naša da je slava, a u prezrenom narodu da nas je svaki pojedinac prezren.

Iz ove težnje za vlastitim dobrom rodjena ljubav prama domovini jest narodni ponos, ta najkrepčija podpora rodoljubju. Tako su se Grci i Rimljani držali za prvi narod a druge su nazivali barbare; i to jih je dugo i dugo na pročelju inih naroda držalo.

Bez sumnje i u nas Hrvata imade rodoljuba, ali čini se kano da narodan ponos nije jošte obujmio dušu i srdce svakoga sina ove domovine i kano da nismo još dosta uvjereni o vriednosti naroda hrvatskoga, kad si damo komu god vrnkati pod nosom, da nam vriedja jedan, narodno ime, drugi

jezik, treći običaje, četvrti zovuc nas ludjaci (dumme Kroboten) itd. To ne valja. Svaki nas može biti ponosan, što je sin naroda hrvatskoga i što živi u liepoj domovini Hrvata; jer slava je bila zibka narodu hrvatskomu a vitežtvo navjestitelj života, kakov samo junakom dolikuje. Kad sav sviet priznaje, da je hrabrost velika vlastitost (kriepost) duše, onda hrvatski narod može biti ponosan; od priedja bo naših, koje opisuju carigradski povjestnici sve do našega stoljeća pozna izhod i zapad hrvatske junake. I ako je gdjekoji narod sada prosvietljeniji od nas, mi nismo, premda nam kroz viekove nisu bile okolnosti povoljne i sretne, ostali barbari, narod nekulturan; jer domovina Hrvatâ je blagimi traci duha slobode i prosvjete ne samo već odavna sviet obasjavala; (tà hrvatska je i pismena i umjetna vještina bila već na glasu — pa i prije nego li kod njekih narodâ, koji imajući sretnu sgodu mirovati i napredovati htjeli bi nas sada zvati barbare); nego Hrvati i sada imaju uzvišenih sjajnih hramova prosvjete, u kojih na korist

svega učenoga svieta gori već lučka svjetla znanstvena rada; u nas je napredak u razvitku očevidan, pazi se na svaku struku uprave, opažaju se i sitnije narodne potrebe a mi se možemo pohvaliti i drugimi vrlinami, koje se ni kod velikih naroda u tolikoj mjeri ne opažaju, kao što su bistroumje, gostoljubje, volja i ukus u životu, ravnopravnost obitelji, ljubav slobode itd.

U poviesti svake dobe ima i divnih primjera rodoljubja i uzornih rodoljubâ a najljepši nam je primjer u svetom pismu, gdje nam se povieda o Isusu, kako neće ni da premahuje medje naroda svoga govoreći (Luk. 19. 43. 44.): Nisam poslan nego k izgubivšim se ovcam Izraelove kuće. Zàtim kako se je nad gradom Jeruzolimom i narodom svojim razplakao, što mu je predvidio prieteću neuklonivu propast. Tim je spasitelj čovječanstva za cielo tu ljubav naroda — rodoljubje ne samo uzveličao nego baš i posvetio te s toga svaki dobar kršćanin, bio koje mu drago sljedbe Isusove, mora ujedno ... je rodoljub. To isto možemo zahtjevati i

od naše muhamedanske braće, ako hoće da jih smatra sviet za mudre po onoj turskoj poslovici: „Vriednost one grudje zemlje, koju zovemo domovinom, kao i majke, znade samo mudrac“.

Razjasniv tiem dosta obširno koren te izdanke mu rieči narodnost možemo sada na toj podlogi pitati: dakle što je narodnost? to veliko pitanje našega XIX. vieka.

Kazao si nješto, ali nisi jasno, rečeš li: zid je, pretinac je, ono je čim se u množtvu narodà na zemlji raznoga imena i sbora, raznoga lica i ćudi jedan narod od drugoga luči. Iz toga se odgovora ne zna ipak što je upravo narodnost; jer je obćenit bez ikakve bitne oznake.

Ali na to pitanje i nije lako odgovoriti Od premnogih, koji su o tom umovali, jedan je vrgao narodnost *a)* u narodnu nošnju i običaje; *b)* u isti red s rodom i porieklom, *c)* treći u jednoličan jezik i književnost *d)* četvrti ju zamienjuju s otačbinom, stavljajuć ju u okvir narodnih granica stanovita prediela pa bilo tuj i razlikih jezika i raznih

plemena; *e)* peti u zajedinstvo zemljišta i jezika; *f)* šesti u zajedinstvo istoga vladara; *g)* sedmi tvrde, da je narodnost u istoj volji: stvoriti zajedničko družtvo političko, čim se je njezin pojam pretvorio u pojam „pučke vrhovnosti“, dočim ju diplomati zamienjuju državom te jim je narodnost „skup ljudstva pod istom vlašću;“ napohon *h)* osmi ju stavljaju u zajednicu poviesti i predaja.

Još su dvie specijalno „srbske“ ili hoćete „jugoslavske“ tvrdnje: jedna, da je tvorac narodnosti vjera, a druga, da ju tvori pismo.

Te sve tvrdnje treba nam bez obzira na političke stranke te njihove interesse i načela nepristrano i hladno proučiti.

Uzmimo po najprije sveukupno ogromno čovječanstvo. Čovjek stanuje u svih krajevih svieta i snosi svako podnebje; i hrana mu je raznovrstna; svagdje živi zadružno a udruživanjem u obitelji i države kako vidjesmo udara temelj svomu uljudjenju. Čovjek bio u kojoj mu drago strani svieta, svud spada u isti rod živih stvorenja; jer krepki bieloputni Evropejac može radjati tako dobro s crnki-

njom na Senegalu kao i žutkom na Gangesu ili crvenom Missisipkinjom; u ljudi se ipak znadu velike tjelesne razlikosti kao što masti (boja) kože, glava, kako se je razvila, i vlasi a sve ovo prouzrokuju ne samo podnebje nego i hrana i način života. Zato se čovječanstvo dieli: *a)* u crni rod (crnce u Africi i vrućoj Ameriki), u kojem su ljudi crne kože, kudravih, rudastih vlasi, uzkih sastrance stisnutih glava, napried ukočenih lica i naukosih zuba; *b*) u žuti rod (zovu ga i mongolskim), u koj spadaju ljudi žute kose, oporih vlasi, gotovo četverouglatih glava, napried uzkočenih ličnih kosti, naukosih, uzko otvorenih očiju, kakovi živu u iztočnoj i sjevernoj Aziji; *c)* u bieli rod (kažu mu i kavkazki), u kojem su ljudi bielo ili mrkoputni, gladkih, dugovitičavih vlasi, okrugljasto-sumjernih lubanja, izpravno stojećih zubova.

Rodovi: crveni (poput bakra) u Americi i crnomanjasti u Australiji mogu se smatrati prielazom iz onih glavnih krasa; Zambose i Kakerlake nazva C. I. Weber (u Demokritu) bolestnici poput Evropejaca, koji

boluju od zlatenice. Linnè podieli čovječanstvo samo u **dva** roda: ljude dana i ljude noći, zašto ga njeki izsmijaše a drugi osobito s moralnih obzira mnogo pohvališe.

Ima u ljudi i drugih ne tjelesnih razlikosti.

I ako francezki pjesnik kaže:[1]) da nije zrela uma putnik, koj je svietom pošao, da nadje nešto nova; jer da će, išao kopnom ili morem, na svakom mjestu naći nešto slična onomu, što je već vidio; i ako su čovječje strasti i griesi posvuda isti neda se ipak tajiti, da je **koliko ljudi toliko ćudi** i da ima koješta, čim se skupovi ljudi medju sobom spajaju i od drugih luče, te sačinjavaju posebne skupine — kao narodi a to vezilo ljudî jest čustvo narodnosti.

---

[1]) Un voyageur, qui court le monde,
Est un peu faible du cerveau,
S' il croit dans la machine ronde
Voir quelque chose de nouveau,
Qu'il parcoure la terre et l' onde,
Après chaque jour il dira:
C' est tout ici comme là.

„Čustvo narodnosti u srdcu svakomu vrije i ključa. Ima nješto u nas, što nas jednoga k drugomu vuče i pritište, što čini ov princip silnim, a to nije samo i vazda porieklo, nije jezik, nije politički vez, ni što takova, nego je nješto, Bog si ga sam znaj što da nas čini prianjat uz drugoga, da ćutimo s jednimi istu narodnost a ne s drugimi; ima što nas priteže k toj istoličnosti a odteže od raznoličnosti; što nas kako nas već privlači ili razvlači, ipak sve do jednoga sdružuje u istih strastih i udesu istom, i u žalosti i u radosti, i u ljubavi i u mržnji, u sreći i nesreći, u volji i nevolji: te nas sve budi diže do iste visine i veličine iste, ili nas ruši i obara u propast i ponor isti. Ima dakle, recimo u kratko sviest (savjest) narodnosti"[1]).

Barun Jos. Eötvös pitajući se: što li je to narodnje čustvo, koje razžareno do najvećega oduševljenja za nas živih povod jè mnogoj borbi i krvavu ratu? odgovara: „Na-

[1]) Napredak. U Zagrebu 1872 str. 20.

rodnost je sviest suvislosti, koja se radja u većem broju ljudi zajedničkimi spomenami na prošlost sadašnjošću te iz ove niklimi zajedničkimi čustvi i koristmi; iz česa sliedi, da izvorom čustva narodnosti može biti sve ono, što u ljudi radja čustvo, da spadaju skupa“ [1]).

Tomu najbližu zabilježih si jednoč sliedeću oznaku: „Narodnost je u nasebnom znamenovanju obćeniti obstanak naroda, a u vlastitom značenju njegova je sviest t. j. najsrdačnija ubaviest svih pojedinih narodnih udova s onom mišlju i ćućenjem, da se svi ti ljudi priznavaju k toj tako omedjašenoj cielini s dušom i tielom, s dobitkom i dugovi“ [2]).

Ali ni ta oznaka narodnosti neće biti svakomu jasna i dohvatna. Uči ovo: U kojem si se rodio narodu, s njim te veže krvna dakle naravna pa stoga božja sveza; štuj tu svezu inače si buntovnik proti božjemu Pro-

---

[1]) Die Nationalitäten-Frage Pest 1865. str. 11.
[2]) Histor. politische Blätter. München. XXVI. str. 611.

mislu, koj je odredio, da se rodiš u tom narodu. — Nadalje uči: U svom narodu ne samo dobio si nego i uzčuvao žiće svoje, stoga si zahvalnost dužan tomu narodu i obvezan na svaku zanj žrtvu. Uči napokon: budući se za tebe narod trudi, da ti pribavi i uzčuva dar duševne obrazovanosti i tvarnoga (materijalnoga) blagostanja, stoga ti imadeš hoćeš li pošten biti, sebičnost svoju zauzdavati i podloživ ju obćenitomu dobru naroda, što znaš i možeš dobra raditi u prilog duševnomu i tvarnomu blagostanju naroda svoga.

Narodnost je po toj označbi uzajemnost pravâ, dužnostî, darova i dobrinjâ pojedinaca, ali neće iz nje ipak nitko izvesti onu razluku, koja postoji izmedju jedne i druge narodnosti. O narodnosti bi se tekar onda dala sastaviti razgovjetna i točna oznaka kad bi se ustanovilo, što li je ona u svojoj nutarnjoj bitnosti i kakovimi se pojavljuje vanjskimi znaci.

Da narodnost nije nješto duhovna, nebi ju bilo težko označiti ali ovako joj se bitnost dade samo po vanjskih pojavih osjećati. Na-

rodnost je narodu ono što je čovjeku duša, ono, čemu mudroslovci kažu „ja“.

Ele ne mogući na prosto i pouzdano proniknuti u bitnost narodnosti imat ćemo izpitati njezine pojave i njihov odnošaj, da uzmognemo podpunoma shvatiti i dobro odgovoriti na pitanje: što je narodnost.

Pojavi u obće mogu biti a kod narodnosti i jesu: ili duhovni ili tvarni. Duhovni se pokazuju osobitošću svojih umnih proizvoda u krugu umjetničkih rukotvora i abstraktnih nauka, osobitošću svojih državnih ustanova i državne samostalnosti. Ako i jesu njeki od tih predmeta kao glasba, naimarstvo, rukopis itd. skoro posvema tvarni, ipak se u njih opaža lasno živa misao, živo čustvo, osobit duh, koj si je budi zvukom, dlietom ili perom načinio svoju misao, svoje čustvo.

I sad još ima ljudi, koji si nedadu izbiti iz glave, da u istinu ne ima narodne glasbe, t. j. nieču, da imamo n. pr. mi Hrvati svoju glasbu sa toliko osebitosti, da se ona može od glasbe inih naroda točno razlikovati i smatrati izvornom, samoniklom, narodnom.

Kažu: Ima doduše raznih narodnih jezika ali nema narodnih glasba; jer da u materiji glasbenoj t. j. u glasovih i njihovih kombinacijah, kojimi postaje melodija i sklad, ne može biti tolikih i tako bitnih razluka kao što je n. pr. u materiji pjesničkoj, u jeziku, a zatim da se pjesnički proizvodi dadu prevoditi u tudje jezike a glasbeni se nikako nedadu.

„Materija je glasbi[1]) pravo uzamši ista koja i jeziku: svakoj glasbi rabe glavni zvukovi t. j. akustično izmjereni intervali, kao što rabe jezikom glavni glasovi: glasnici i suglasnici. U jednom jeziku ima takovih glasovnih niansâ i sustava, kakovih drugi koji jezik nepoznaje a baš tako ima kod raznih naroda raznih previsokih ili oslabljenih intervalâ, kojih nema u diatonskoj i hromatskoj škali, te ako nije tko tim niansam navikao, nemože ih svojim grlom izpjevati kao što ni jezikom svojim nemože izgovoriti njekih tudjih niansa i sustava glasovnih. Dakako

[1]) Vienac. Zagreb 1869. str. 25. 32.

da takove glasovne i zvukovne razluke još ne čine narodnosti, jer su si n. p. talijanski i hrvatski jezik mnogo slični u glasovju, pak su to ipak dva te kako različita narodna jezika. Narodnost jezika stoji više u izvadjanju i fleksiji rieči, u porabi i redanju rieči te izrieka, u periodah i frazah, a narodnost glasbe u porabi glasbenih rieči t. j. acordâ, u frazah melodijskoga kroka, u glasoklonih itd. Ako se u kojoj glasbi često pojavljaju osebite sliednje akordâ, osebiti ili izvrnuti glasokloni u obratnom razmjerju, zatim osebitosti u melodiji i konstrukciji stavka ili periode, to je tim dokazana narodnost te glasbe.

Što se glasbeni proizvodi ne dadu prenositi kao što se dadu pjesnički prevoditi u tudje jezike, to nije dokaz da nema narodnosti, već je dokaz upravo zato, da je ima; n. pr. čardaš se neda prevesti na englezki zato, što je njegov čustven sadržaj takov, da ga razumije samo narod, u kom i za koga je nikao, a ipak su u čardašu isti glavni zvukovi, koji i u englezkom anglaise.

Tko je slušao i proniknuo glasbu talijansku a tako i njemačku neće li po sentimentalnosti one zaključiti, da su Talijani čustveniji od Niemaca, kojih umjetničko proračunavanje jasno dokazuje, da jim je um nadmašio srdce, dočim se u francezkoj glasbi izdaje narodna osebitost, koja se ravnotežno njiše izmedju uma i srdca.

Uz glasbu je danas slikarstvo najpopularnija umjetnost; njoj ne nahudiše ni drvorezi ni strojevno svjetloslikanje; pa i ako je obćenita, i u njoj se ipak pokazuje osebiti duh. Slikarske škole diele se dakako po velikanih, kako je u koga veće svojstvo: Mich. Angela forma energična, u Leonarda pjesnička i ukusna, u Rafaela božanstvena i skladna, u Tizijâna svjetlo sunca, u Corregia u sjenci vidjen oblik i krasa, u Rubensa svjetleće se živo tielo, u Rembrandta čarobnost sjenke, a u Velasqueza najsavršenije pogadjanje izvornih obraznih crta; ali uza sve to obće je poznato, da ima francezka, talijanska itd. škola. Za dokaz osebitoga duha navest ću samo dva primjera iz glasovite

„povjesti umjetnosti osobito slikarske“ od Ch. Deleutre-a. Na jednom mjestu veli: Talijanske slike iz 17. stoljeća, i ako su po mnenju strogih sudaca pune tragova već očevidnoga propada, ipak su ... puno izrazitije nego li dobro mišljena ali skroz nesavršena djela njemačke slikarske škole sriednjega vieka. — A na drugom mjestu veli: „Španjolci i Holazdezi u jednom su složni; obojica imadu prosjaka; toga su i slikari obiju naroda uzveličali. Ali uza tu sličnost kolika razluka! Flamski se prosjak smije i pivo pije, a španjolski je prosjak divlji, mràčan, sumoran, sada biš mu reko: razbojnik je, a sada: nije razbojnik nego koludar, katolik je i hrabar. Holandezki se slikar svomu prosjaku smije a španjolski svoga ljubi i shvaća ga veličanstveno i epički.“

Isto tako pojavlja se osebiti duh narodnosti i na gradjevinah gledamo li gradjevne razvaline starih ili ponosne palače novih izobraženih naroda. U razvalinah asirskih vidi se veličina ali još i neotesanost i neukost narodnoga duha, kojim usuprot stoji na grčkih

i rimskih veličina već ugladjena s početka prosta poslie kitnjasta; arabske gradjevine imadu više kitnje nego li veličine i to kitnje prema iztočnoj mašti, a gotske imadu i kitnje i veličine ali to nije pomiešano sustavno i stroga kano u Rimljana nego su slobodne ali sumorne gradjevine izdavajuće misticizam njihova duha.

A šta istom da rečemo o duhu, koji se kod pojedinih narodnosti prikazuje u pjesničtvu, besjedničtvu, mudroslovju, bogoslovju i zakonskih ustanovah! Koli silna je razluka izmedju grčkoga Homera i hrvatskoga Kačića te hrvatskih narodnih pjesama; izmedju latinskoga Vergilija i talijanskoga Dantea; izmedju englezkoga Miltona i hrvatskoga Gundulića; izmedju Kristiade hrvatskoga Palmotića i Messiade njemačkih pjesnika Klopstocka i Reisewitza; kolika li razluka izmedju starih i novih slavnih besjednika Demosthena i Cicerona te sadašnjih španjolskoga Emila Kastelara, francezkoga Julesa Favre-a i hrvatskoga Josipa Jurja Strosmajera! A kolika razluka izmedju filozofskih i bogo-

slovskih škola pojedinih narodnosti a onda kolika glede zakonskih ustanova! Tà svi novi prosvjećeni narodi usvojiše slobodoumna načela, pa kako jim se zakoni a kako slobodne ustanove razlučuju! Nedokazuje li to posvuda osebitost duha svake one narodnosti?

Taj duh s narodom živi i prestaje; on se pravo reći ne mienja i samo u toliko je podvržen vidnim promjenam, u koliko se ne može oteti uvjetom čovječtva; jerbo se narodi miešaju i njihovi dusi djeluju jedan na drugoga. Tako na pr. kažu se istovjetne stvari o starih Ilirih, junacih na glasu, i sadašnjem narodu arbanaskom, za koj novija iztraživanja dokazaše, da je on a ne hrvatski ili srbski ili bugarski narod poriekłom potomak Ilirâ, prasjedilaca u Iliriku i ovoj našoj domovini. Mirmidonac Ahil, najsmioniji od trojanskih junaka, rodi se u susjedstvu Arbanaske. Kako ga Homer opjeva hrabra i snažna mora da je bio pravi Arbanas. Jer poslie jednom junački kralj Pyrho sa svojimi Palikari iz otačbine Ahilove, sadašnje Arbanaske, dodje u Italiju da ustraši Rimljane.

Takov vodja Palikara slavni Gjuro Kastriota ili Škenderbeg podignu se iz istih aheront-skih jaružina u 15. stoljeću, kad su bili Turci naumili potlačiti one brdjane, što jim posve nikad ne podje za rukom. I jošte kašnje, u naše doba, vidjesmo tu trećega Pirrha, strašnoga Alipašu janinskoga iz koljena arbanaskih Toksa, kako je prkosio velikoj sultanovoj sili. — „Von Achilles bis auf unsere Tage hat derselbe finstere Geist in diesem von ewigen Waffengerassel erklirrenden Lande, dieser, wie Lord Byron es nennt, ruggend murse of savage men", und stets hat dort derselbe uralte Volkstamm, derselbe National-Typus, dieselbe Sprache geherrscht" [1]).

O rimskom narodu znamo, da je s početka bio usvojio grčku književnost i običaje a poslie i bogove mnogih tudjih naroda, pa je ipak ostao narodom rimskim; njegov duh, štogod je prisvojio, sve prilagodi svomu rimskomu tipu; strogost i veličina rimska pojavljuje se oku tvomu gledaš li joj vjeru ili

[1]) Die Völker Europas. I. Kohl. Hamburg. str. 68.

ljude, uke ili neuke, dobre ili zle, slobodne ili robove; il pako Rimljaninu proučavaš poviest političku pa bila vladavina uz politička načela demokratično-monarhična, aristokratsko-republikanska ili samovladarsko-cezarska. Duh taj iz naroda rimskoga ne izčeznù još ni tada, kad su Rimljani živjeli u azijatskom razkošju; tekar onda ga ne stade, kad je na razvalinah rimskoga carstva (476) podignuta germanska država. U Rimu pod vladom gotskom govoraše se latinski (rimski) jezik, ali s duhom rimskim izdahnu i rimski narod, da već nikad ne oživi!

U duhovne pojave narodnosti spada svakako i domaći duševni život. U naroda hrvatskoga n. pr. on se izražava osobitom poslušnosti starešinam, osobitom ljubavju medju domaćimi, te prijateljstvom uzvišenim ća do pobratinstva, napokon osobitim poštovanjem starosti i gostoljubljem.

Rekavši tim što se je imalo reći o duhovnih pojavih narodnosti prelazimo na tvarne, koji više proizlaze od upliva, što ga vanske i vremenite okolnosti imajuna duha naroda

nego li iz same unutrašnjosti njegove; zato ćemo se zabaviti svakom od gore navedenih oznaka.

Danas je gotovo suvišno dokazivati, da oni nemaju pravo, koji su bili uztvrdili, da narodnost sačinjaju nošnja i običaji; danas bo svatko uvidja, da na nošnju ima najveći upliv podnebje. Bila bi doista ludost na sjeveru se tako oblačiti kano oko vrućega jednačitelja. Isto tako ne može nitko ni toga tajiti, da uz podnebje na nošnju ponajviše djeluju ukus i moda, pa se samo ukusu ima zahvaliti, što je od surine postala surka ili što se u svakom narodu nalazi dvojaka nošnja, seoska i gradjanska; pače što se više muževi ne kostrieše u adamskoj dolami od smokvena lišća a krasni spol u ne krasnoj Evinoj mantili. Zato vam nema naroda na svietu, koj nije svoju nošnju i više no jedan put promienio; zato je nošnja u pitanju narodnosti tim manje važna, što nimalo nedjeluje na značajni tip naroda. Tà eno Španjolaca iz srednjega vieka u čudnovatih svakakvih haljinah pa sadašnjih u lahkom fraku;

nisu li sadašnji Španjolci ne samo poriekloms potomci onih nego uprav Španjolci od oka po svem, čime su se od inih naroda iztiicali tada otci jim? Kad bi narodnost sačinjala nošnja, onda hrvatski narod ni u samoj Hrvatskoj i Slavoniji nebi dakako bio jedan narod, premda govori isti jezik; jerbo u njega nošnja nije ni ovdje po svuda jedna te ista.

Što o nošnji, valja i o domaćih i družtvenih običajih, koji su nam ponajviše nametnuti predkršćanskom vjerom kao branje ivanjskoga cvieća, dodola, kries i ljetno skakanje preko ognja, običaji pri svatbi i pogrebu itd. Njeki su se običaji već posvema izgubili, drugi su se samo u njekih predielih čisti sačuvali a indje preinačili pak je zato narod ipak ostao narodom a ostao bi još i onda, kad bi tih običaja posvema ne stalo ili se oni prema sadašnjemu duhu vremena preinačili; jer običaji ne sačinjaju bitnost značajnosti nikojega naroda.

To je lako uvidjeti. Na pr. u predielih slavonskih ima običaj, kad žena porodi diete, da mu babica veže pupak i gleda, je li mužko

ili žensko. Ako je mužko, ište babica bradvu ili koje orudje težačko pak maloga dječka šukne tim govoreći mu: „Budi vriedan orač, kopač i kosac kao otac i tesač i djelač kao djed“. Ako li je žensko, ište povjesmo lana pa ga prevuče djetetu preko ustiju govoreći: „Budi vriedna pralja, tkalja, švelja, vezilja kao majka i baka“. U nas ovdje se oko Zagreba izgubilo već to i smiešna dodola i koledovanje i plačno naricanje plačižena za liesom i mnogi drugi običaji a njeki su preinačeni kao polaganje badnjaka, što danas činimo na prosto ne kiteći cviećem niti zalievajuć vinom niti posipavajuć bielicom pšenicom kao njekoč.

Što se eto ni uz dokazane promjene običaja hrvatski narod nije sebi odrodio, to je nepobitnim dokazom kao nošnja tako i običaji da su u pitanju narodnosti drugotne naravi, ljuska a ne jezgra; a da ne spadaju na bitnost narodnosti, vidi se još i odtuda, što je tomu jednomu i drugomu pojavu narodnosti starih naroda traga još kamo li si kašnje, kad je već samih naroda davno bilo ne stalo.

Nijedan se narod ne može ukloniti svietskoj obrazovanosti; jer ona uz nova hitra obćila te štampu i trgovinu prodire u najdaljnije kutove novoga svieta; ali zato nema ipak nikakva razloga, da se koj narod obzida od nje kinezkim zidom; jer prosvjeta i obrazovanost ujednoličava doduše družtvene običaje ali ne uništuje i duha nikoje narodnosti. Imamo zato dokaza u visokih dvorovih raznih naroda; jer bilo u ruskih, francezkih, englezkih, amerikanskih posvuda su isti običaji i nošnja pa ipak kolika je i u njih razluka! U svakom je narodu jasno izražena osebna duhovna značajnost; ali organ narodnosti nisu ni nošnja ni narodni običaji.

Bliže su istini oni, koji narodnost polažu u isti red s rodom, izvorom, porieklom. Glavni čimbenik, na kom se osniva osebnost naroda mora bez sumnje da je isto poriekło; svaki narod ima od svoga početka, kako vidjesmo, svoj naravni značaj, duha, kojim se od drugih luči. Neda se tajiti, da na pojedina čovjeka a tako i na narod silno upliva položaj obitališta, je li gorasto ili ravno,

blizu ili daleko mora, suho ili močvarno; ali od toga ipak ne zavisi posvema čovječja misao, ni čin ni ustav stanovničtva. Čovječji duh umije se razvijati pravcem kojim hoće tako da se svojom samostalnošću može razviti ne samo sried jednakih zemljištnih odnošaja nego i sried drugih naroda do posebne individualnosti. Tomu su nam dokaz Židovi, koji kako jih ima u svakakvih predielih i u svakakvih odiećah; jer naši i ugarski obučeni su inače nego li ruski, poljski inače nego li turski — pa ipak po svuda pokazuju jednak značaj; zato i velimo, da je zajedničko porieklo glavni i najznamenitiji moment za osebinu narodnu. „Uza sve to nije ono ipak glavni biljeg narodnosti. Tko pazi Španjolca, Franceza i Talijana, uvidja, da su si srodni ali će reći Francez je Francez, Talijan je Talijan a Španjolac je Španjolac. Svakomu je svoj način obćenit za misao, za maštu, za dohvat, za izgovor misli, za rad, najvećma za rieč. Tko ne zna francezke udvornosti, francezke bjesnote? španjolsku ozbiljnost i ponos? talijansku srditost, strast i gladkoću?"

(Palma) Eto ta tri danas posebna naroda istoga su roda i poriekla a imadu ipak svaki svoju osebinu, svoju strast i nagnuće, svoju nošnju i običaje, svoju poviest i jezik, riečju: svoju narodnost. Tako imadu narodnost iz istoga roda i poriekla nikli Česi, Hrvati, Poljaci i Rusi itd. Poriekło danas nikako nije glavni biljeg narodnosti; jerbo se sada u cielom svietu ne može ni jedan narod pohvaliti, da je po rodu i porieklu čist, jedin; poviest bo nam pokazuje, da su puci razni, sdruženi na istom tlu, u istoj koristi i po jednakom životu stvorili nov narod, često nov jezik ili se napokon složili u istoj volji i tiem stvorili — narodnost; n. pr. Bugari, sadašnji Grci i dr. I jedva će se na svietu naći jedan narod, koji bi porieklom t. j. rodoslovjem bio čist, jedin, koj bi mogao dokazati, da je nikao iz panja istoga, procvao iz stabla istoga pa da se nije pomiešao i ratovi i prebjezi i zarobi; pače zna se, da su se što brže što laganije cieli narodi preobrazili jedan u drugoga, dohodeći u dotik po jeziku, po rodu, po krvi, po za-

jedničkom zemljištu (domovini) ili istih koristih, po usilju naroda jačega, naroda razsvjetljenijega, po nasilju zajedničkoga sužanjstva i uplivu zajedničke slobode. Eno razni puci Italije urodjenici, Pelazge, Feničani, Grci, Galli, Gothi, Longobardi, Franci i dr. postadoše Talijani pa tako je Francez uzrastao s Kelta, Cimbra, Galla, Rimljana, Franaka, Gotha, Borgonja i dr.; tako Englez iz mnogih starih britanskih pukova (Th. B. Macaulay: Die Geschichte Englands) iz Pitta, Skota, Angala, Sasa, Dana, Normana itd., a sva je prilika, da je tako i u sadašnjih Hrvatâ krvi: rimske, grčke, obarske, franačke, ilirske, njemačke, francezke itd. jer su Hrvati s ovimi puci u ovoj domovini svojoj ili živili ili u dotik dolazili.

Još su bliže istini, koji vele, da je narodnost u jednoličju jezika. „Jezik je bistar simbol srodstva naroda ali je i znamen njihove osebujnosti“ (Palma). Jezik je glavni biljeg, kojim se narodi priznaju kao srodnici ili luče kao ne srodnici (Haupt-Erkennungs- und Unterscheidungsmerkmal) medjusobno“

*

(Berghaus). „Nedvojbena je činjenica, da se rase i puci luče medjusobno jezikom“ (Mohl).

I nema sumnje: čim se ljudi raznoga poriekla i čim se narodi medjusobno najvidnije luče a čim se ljudi zajedničkoga poriekla te istoga naroda najvidnije medjusobno spajaju, to su jezici; ne običaji niti nošnja nego jezik je organ narodnosti. Narod izgubivši svoj jezik bio bi sličan niemu govorniku.

U jeziku se duh narodni pojavljuje dvojim načinom, zvekom i skladom. Riečnička ili zvečna čest pojav je tvaran a slovnička ili skladna pojav je duhovan. Slog je zrcalo, u kom se ogleda svakomu narodu razvijanje poglavitih svojstva njegova duha.

Jezikom budi ustmenim budi pismenim izrazujemo misli, te je glede rieči jasan, ima li toliko rieči, koliko se može pomisliti za svaku misao novu rieč n. pr. čovjek, Bog; žena već nije rieč jasna te se srodne misli moraju jednom rieči izraziti; kad se takvi prenosi uzimaju na široko u srodstvu i nesrodstvu tada postaje jezik ne jasan. Na vrhuncu nejasnosti stoji latinski jezik; jer je

glede korenja najsiromašniji; jasniji su jezici francezki, talijanski i hrvatski; kratak doduše ali ne shodan način ima jezik njemački, i bio bi dosta jasan, da neuzima rieči iz tudjih jezika, i da nije nespretan u sastavljanju. N. pr. Gastfreund znači: koji 1. rado gosta prima 2. prijatelj, s kim si se kod gostbe sprijateljio pijući bratinstvo i 3. koji se rado gosti. — Hrvatskomu se jeziku priznaje da je glede korenika najsamostalniji a glede tvorâka gorostas. I jest u ovom doista najjači, te s jakošću spaja i ljepotu izuzev ono malo nespretnosti, gdje n. p. ica znači mjesto kao klaonica; i ženu, koja se čim bavi, n. p. kovačica; i stališ, bolest: vrućica.

Glede sloga ili skladnosti onaj je naravi najshodniji koji je najrazumniji.

Latinski ima umjetnu skladbu i stilistiku te scieneći ga vrlo shodnim za učene razprave smatraju ga punim veličanstva. Talijan je mnogo bogatiji od Latina i Franceza, koj je mnogo talijanskih rieči opisao; talijanski razvijen je u toliko idiotizma i fraza, da niti ne može naravski pisati nego nakićeno,

da ga je težko razumjeti; ali mu se obćenito priznaje, da je sladak, kao španjolskomu da je jednostavan — lahak, njemačkomu da je zapleten i tvrd a francezkomu da je kratak i jasan.

Francezkomu duhu najbliži je naš po jeziku; jerbo se hrv. jezik osniva na kratkoći izraza i izreka tako da mrzi svaku periodologiju i vrlo rado govori u poslovicah. Tim se postizava razumljivost, jer je u kratkoći baš razumljivost a poslovice dobiše od naroda točno svoje znamenovanje, dakle nemogu davati dvojbena smisla.

Česki pjesnik Čelakovski sakupi i poreda po znanostih poslovice svih Sloviena; iz njih se vidi, da je hrvatski jezik onakova naroda, koj se bavi naravlju, jer u poslovicah dolaze prenosi iz naravi i svaka duševna misao reći će se prenosom iz naravi. N. pr. „Ta njegova misao dosiže u carstvo duhova“ mi bismo rekli: ta se misao uzvila nebu pod oblake. To mnogo doprinaša k razumljivosti, jer je one izraze laglje iz poznate narave spoznati nego li abstraktne.

U nas tko piše periodami, taj si je hrvatski slog pokvario latinštinom ili njemačkim kurijalnim štilom, pa ako i nepiše periodično, ali ne piše s poslovicami, taj nepiše u hrvatskom duhu.

Iz toga se vidi, da je svakomu narodu i na jeziku lako opaziti sliku njegova duha.

Ali ni taj činbenik narodnosti nije postojan i nepomičan u svojih pojavih. Nema na svietu jezika, koji se od svoga postanka polagašno ne mienja. Jezik je doduše u jezgri ne promjenljiv ali se razvija, množi i po nješto mienja svoje oblike; čitajte starca Marulića, pa Gundulića pa Matiju Bana — sva tri Hrvata iz Athena dalmatinskih, iz Dubrovnika! Nego i premda je jezik jasan i stanovit biljeg, pače i prvi faktor narodnosti, nije ipak jedin. N. pr. sbilo se već da je jezik preživio svoju narodnost — u Rimljana.

U bizantinskoj su državi dugo jošte govorili latinski ali smiešani Rimljani s drugimi življi davno su već bili izgubili svoju rimsku značajnost, te nebijahu više ni čisti Rimljani ni čisti Grci; najposlie izgubiše i jezik. Pro-

mjenio se tu rimski duh, pa poslie ni rimska nošnja, ni običaji ni sam jezik nisu mogli u Istoku sačuvati rimsku narodnost; s duhom se moradoše promieniti i njegovi pojavi. Kad se je promjena u duhovnoj sferi dovršila, i jezik poče sve više izčezavati, dok ga je i nestalo. Ostadoše još dugo u bizantinskom carstvu rimska nošnja, obredi rimskoga cezarstva, kupališta pa i mnogi rimski običaji ali već ni Rimljana ni rimske narodnosti tu nije bilo, nego je bila luda anomalija, da su ljudi govoreći grčki, kazivali da govore — rimski (romeika).

U Rumunjskoj održa se s malom promjenom stari pučki rimski jezik, ali nestade rimskoga tipa u duhu i svih pojavih, pa tim i rimske narodnosti. Palma kaže:

„Stari naseljenici rimski za Dunajem, koji su Daciju pretvorili u današnju Rumuniju, sdružene kneževine Moldaviju i Vlahiju. te braća jim u Besarabiji, Transilvaniji i Bukovini, mogu doduše biti istoga plemena kao i mi Talijani i govoriti jezikom talijanskomu najsrodnijim; ali da su baš i istoga

roda i baš jezika onoga, koj se govori po obalah Arna i Tevera, da Rumunija bude njekim načinom baš Italija istočna — neimajući oni jedinstva materijalnoga ni stalnoga sdruženja zemlje ili domovine s nami, ne mogu oni biti s nami ni narod jedan nit imati narodnost istu[1]).

Jednakost ili čistoća poriekla i roda, razvitak i zajedinstvo jezika i književnosti, jednoličnost nošnje i običaja, to sve nije dosta, da se stvori narodnost, nisu jedini tvorci narodnosti; to samo dopunjuje i ojačava narodnost. Uzmimo plemena istoga puka i jezika, što no su ostavila svoju domovinu i naselila inu, ta će plemena ostati i nadalje istoga porekla pa dok jezika si materinskoga ne izgube, još i jezika istoga, ali ta plemena, ne imajuća više isti domovinu, ne sačinjaju s maticom više isti narod i ne mogu imati istu narodnost.

Amerikanci u Sdruženih državah istoga su roda i poriekla te istoga jezika s Englezi,

---

[1]) Il principio di nazionalità nella moderna societa europea.

od kojih dieli jih Ocean, no živu u zemlji različnoj od Englezke pa zato čine i narodnost različnu. Tako se ima i sa Španjolci u Mejiku, tako s Peruvanci i drugimi puci sriednje i južne Amerike, tako s Portugalci u Braziliji te Englezi i Luzijani[1]).“

Nije doduše sumnje, da isti jezik daje najjasnije svjedočanstvo srodnosti, ali on nije dostatan ni možan da sam stvori narodnost; tomu se hoće jošte i zajedinstvo omedjašena zemljišta, jedna te ista domovina. I ako ne misliš jednako s onimi, koji (n. p. Eötvös) narodnost zamienjuju sa samom „otačbinom“, stavljajuć ju u okvir granica stanovita prediela pa bilo tuj i raznih jezika i raznih plemena; n. pr. Ugarska; Galesi i Škoti naprama Englezkoj, Baski naprama Španjoljskoj itd., i ako ne misliš da je narodnost u istoj volji stvoriti zajedničko družtvo političko; i ako ne misliš s diplomati, da je narodnost „skup ljudstva pod istom vlašću“ t. j. država: ipak ćeš priznati,

---

[1]) Ibid.

da čeljad istoga puka i jezika, kad ostavi svoju domovinu te naseli inu zemlju, u kraju posve različitu neima ni iste koristi ni istih uvjeta života; naročito ne ima uvjeta, koga se hoće, da se stvori država, u kojoj bi bile iste koristi, ista volja, iste ćudi, iste strasti, dakle sve ono, što čini pravu domovinu.

„Italija, kaže opet Palma, imaše dugo vremena raznih pukova što staroselaca Italâ, od kojih domovini ime, što naselaca, što zaroba što dobjeglica. A čim se u toj pokrajini ustališe, do skora osnovaše jednu te istu narodnost. Koliki su razni jezici ozvanjali domovinom Talijanâ, kolika tuj bila razna lica, koli razna krv, koje strasti, koja volja! I čim je ove puke Rim sakupio oko sebe i vrgao jih pod jedno žezlo, stvori se narodnost talijanska. (Eto vam analogije za narodnost hrvatsku u hrvatskoj državi za narodnih vladara!). Prosvjeta grčka na jugu, naobrazba etružka u sriedi, zakoni i ukazi galski na sjeveru nu žitelji Italije svi oćutiše vezilo jezika rimskoga pa kad su još uvidili nad

sobom pretegu vlasti rimske, zaratiše se strašnim ratom i onda se ne mogoše više razdružiti ni razlučiti ali ni zatajiti zajedničke narodnosti — talijanske! Misao o zajedinstvu te jedinstvu naroda neugasnu ni docnije pa još ni tada ne, kadno je nad Italijom zavitlao mač, da pociepa i razdruži zemlju i narod; a jedinstvo ovo ukaza se u punom svjetlu u najnovije doba, kad je narod na glas kralja i Garibalda po bojnu polju i u zakonih očitovao se za jedno tielo, za jednu Italiju i proglasio stolovitim gradom vjekoviti Rim". Tu je već bila fuzija rodova i pukova svršena.

Ovo isto budi ovako budi malo inako vidi se i po inih stranah Evrope. Puci Iberije, Galije, Britanije, Germanije bijahu prerazličiti pa se svi pomiešaše, svi pod jednom korišću i na istom zemljištu sdružiše te stvoriše nov narodni živalj; pretegnù dakako živalj najzmožniji, što ga je u tih pucih bilo. I tako u smjesi pukova premahne razlog zajedničke koristi i čustvo zajedničke domovine i nastade narodnost francezka, njemačka itd.

Ali zajednička „otačbina“ ne sačinja ipak sama po sebi narodnost, što vidimo u Švajcarskoj, gdje su razni puci doduše uživatelji jedne te iste slobode, toga uzvišena vezila pukova!

„Kada se neki broj ljudi“, nastavlja Palma „odciepi od svoga naroda i ostavi zemlju te se prenese drugamo: ovdje ov broj ljudi ne stvara nové domovine nego ovi ljudi budu prihodnici; tuj se nastâne, budu pučani, i kao njekoč otci jim uzljube novu domovinu, posvete joj srdce i desnicu; ovi ljudi mogu i nadalje progovarat rodnim si jezikom ali ne mogu obraniti narodnosti svoje a još manje raznarodit zemlje, koja jih je kano goste u svoje krilo dočekala i prijela. Tako bi ludo bilo, kad bi Talijan, videći svoju braću drugdje gdjegod živjeti ne kao svoje sugradjane ondje radi trgovstva se baveće i ako bi se ovi i uviek za Talijane držali — nego videći jih nastanjene stanovito na obalah Dalmacije i jonskih otocih — kad bi velju — Talijani svojatali Dalmaciju i jonsko otočje,

scieneći da je to propadak narodnosti talijanske. Tako isto Valdostani, koji govore istim jezikom, srodnim francezkomu. Arbanasi, govoreći arbanaskim jezikom po Italiji ne mogu promieniti ni preinačiti narodnost zemlje, koja jih je kano goste pod svoj krov spravila: oni su Talijani".

Taj nauk talijanskoga učenjaka u djelu nagradjenu g. 1866. učenim talijanskim družtvom („Istituto lombardo di scienza e lettere") goropadna li je lekcija za sve naše „prihodnike": onu šaku Talijana u hrvatskoj Istri i Dalmaciji, onu šaku Niemaca po gradovih i Slavoniji, osobito pako za sve potomke onih naseljenika, koji su za kralja Sigismunda (1389) s vojvodom Ivanom Marotom, poslie za kralja Matijaša I. (Korvina) i najposlie i s patriarhom Arsenijem Čarnoevićem (1690) iz južnih u hrvatske prediele prebjegli pod imenom „vlaha" „raca" itd., ali već ovdje moram naglasiti, nikada pod imenom Srbalja [1]).

[1]) Ovdje nije sgoda iz memoara generala Klapke o magjarskoj buni g. 1848/9. navoditi, kako je bečka

I drugdje ima srodnih i blizih plemena n. pr. Tičini naprama svojoj braći za — Alpinskoj; ima i prediela, kojim je pritisnut pečat jednote n. pr. Španjolska i Portugalska gdje Portugizac govori naprama španjolskomu jeziku od prilike onako udaljenim nariečjem kako u nas govore srodna braća u Kranjskoj naprama književnomu jeziku hrvatskomu, pa koje su narodnosti? Ima drugdje i narodâ jednoga plemena urinutih u zemlju plemena drugoga n. p. Bretoni u Francezkoj, pa koje su narodnosti? Dapače gdje plemena raznoga sbora i govora živu u istom predielu, komu

njemačka politika upotrebljavala ove pridošlice grčkoistočne vjere proti Magjarom (i nam) u 17. 18. i 19. vieku ni koješta drugo, što je kod nas bivalo do današnjega dana ali konštatiramo, da se je isti tobožnji arci-Srbin Nikola Begović našao pobudjenim javno izraziti svoje uvjerenje o dovršenoj „srbskoj“ osebini u ovih hrvatskih zemljah veleći: „Hrvati su zadržali bojno polje, koje je sačinjavao medju nama crkveni spor. Danas stoji do Hrvata sva sudba ove zemlje“. Ali eno prema nauku i uvjerenju učenih ljudi i učenih družtva to je uprav i pràvo naroda hrvatskoga! Pravosl. manastiri u Krajini. U s. d. Magazinu. Zadar 1867. str. 23.

daju sveto ime domovine a za koj zajednički dom ljudi običavaju dati um i desnicu, srdce i život — kada ti puci u smjesi (fuzijom) rodova a rabljenjem zajedničkoga jezika imaju zajedničku korist i čustvo zajedničke domovine, te zajedinstvo strasti i volje, dugom strujom vremena postanu narod pa bio on to i samo pod naslovom „politički narod".

Nisu ipak ni jedno zemljište ni jezik zajednički, uzeli jih i zajedno, jedini tvorci narodnosti kao što to jasno vidimo u Cis- i Translajtaniji austro-ugarske monarhije. Jezik je zajednički ondje njemački ovdje magjarski; onaj ne samo za Niemce nego i Talijane i Slovjene; ovaj ne samo za Magjare nego i Slovjene, Rumunje i Niemce itd. Tko će ipak Cislajtaniju držati Njemačkom a tko Ugarsku Magjarskom (Magjarorszagom) u pravom smislu rieči? Danas to nikako niesu. Ako se koj narod sbog svoga zemljištnoga položaja ili pako malena broja sdruži s drugimi narodi u državljansku svezu, da si ujamči vanjski mir i da u zaklonu mira uzmogne razvijati svoje duševno i tjelesno blagostanje, on se

tiem još nije odreko svoga bistva, ali nastojanjem jačega življa, kao što vidimo u Magjara u kraljevini Ugarskoj, može se dugom strujom vremena dogoditi fuzija, da se uz porabu zajedničkoga jezika magjarskoga u javnom životu ne magjarski žitelji u Ugarskoj pomagjare a onda bi ondje bila i jedna domovina i jedan narod i jedna i to samo magjarska narodnost. Dok se to ne uzbude i ako se danas uz Magjara Slovak, Saksonac, Rumunj itd. jednakom iskrenošću nazivaju i drže sinovi iste majke zemlje i ako jih nerazriešiv veže vez koristi i volje, Magjarorszag je samo na papiru; tim narodom ne možeš reći, da su narodnosti magjarske, kao što ne možeš reći da su narodnosti austrijanske ili recimo njemačke bečki Niemac, istarski i dalmatinski Hrvat, kranjski „za sada još Slovenac“, galički Poljak itd.

Isto tako ne može se narodnost zamieniti sa zajedinstvom istoga vladara, kad su u državi rod i jezik različan kao što to vidimo u Hrvata i Magjara, kojim je jedan te isti kralj, u Engleza te Bramina i Mon-

golâ, koji su doduše pod istom vrhovnom glavom i pod jednom vladom ali ne čine ipak jedne te iste otačbine, ne čine dakle onoga divnoga vezila, onoga bratinstva, kojemu velimo narodnost. Ne može se dakle ni u tom pogledu država zamieniti s narodnošću niti se ova pretvoriti u pojam pučke vrhovnosti i skup ljudstva pod istom vlašću.

Princip narodnosti star je od pamtivieka ali kao znanost se je vrlo kasno upoznao i zato mu nema autoriteta u starih pisaca, koji bi ga vještački opisali; noviji, tražeći istinu, tapahu po tami s razloga, što su njekim odveć pred očima lebdila načela protivna principu narodnosti n. pr. zakonitost osvojenja; drugim, korist pojedinih evropejskih država, a trećim, râd diplomacije, kojoj su starine prirasle k srdcu pa se ona divljoj sili klanja i naravnomu pravu popušta samo onda i ondje, kada i gdje mora.

U naše doba tri su ideje zavladale svietom: s l o b o d a, j e d n a k o s t i n a r o d n o s t; osobito idea narodnosti iliti čustvo narodnosti zadade diplomaciji omamnih pljusaka i gdje-

kojoj državi nakon stoljeća drugo lice. Ideji kršćanstva podlegoše stare možne države; nove će se pokoriti principu narodnosti; pravo bo narodnosti tako je po svojoj intenzivnoj pravičnosti i po pečatu božanstvenosti, što ga ima na sebi, možno i silno, da ga već sada i ondje primaju, gdje ga inače nebi rada primili. Svi noviji politički pojavi dokazuju, da se danas za život sposobni narodi ne dadu ni u verigah mučiti nekmo li usmrtiti; dokazuju: da se principom narodnosti niti ruši država niti kultura podavljuje, obratno udara se njim temelj takovoj državi, u kojoj se lako i bez svake zaprieke mogu razvijati sve sile narodne. Upravo tim je princip narodnosti kao rosa natapljajuća plod kulture. Danas se već nitko nevaraka iluzijom, da je ova ili ona država čovječjemu rodu i njegovu razvitku neobhodno potrebna. Ništa nije neobhodno potrebno. Države su bile dosada, biti će ona i odsada, dok bude svieta; nu jedna ne staje, druga nastaje, jedna drugu izmienjuje, kako je to prama razvitku pojedinih za život sposobnih naroda nuždno i ko-

ristno. Najnoviji dogadjaji u Italiji i Njemačkoj najbolji su tomu dokazi.

Princip narodnosti postao je načelom moderne politike a to odredjuje, da se država ima osnivati na narodnoj podlogi; iz toga načela da kako sliedi, da svaki narod ima pravo osnovati samostalnu državu. Prema tomu sjediniše se u mnoge državice razcjepkani Talijani, prema tomu nastoje u državnu cielinu sdružene narodnosti u Cis- i Translajtaniji, da si izvojšte političku samostalnost. Da li i kako će gdje to nastojanje uspjeti, to zavisi o snagi naroda i o tom, da li je ovaj sposoban samostalnu državu osnovati i uzdržati; a zna se opet protivno, da ima naroda toli moćnih i silnih, da oni mogu podnieti, da budu podieljeni u više država[1]).

Ni samo zajedinstvo poviesti ne sačinja narodnost. Tko će Hrvate držati članovi magjarske narodnosti zato, što nam ista poviest priča o dogadjajih kroz osam stoljeća, u kojih su se baš naši predji proslavili za

[1]) Gneist. Hirths „Annalen des Deutschen Reichs". Leipzig 1872. str. 929.

uzdržanje zajedničke ugarske države? I od sada biti će nam poviest zajednička, premda već i djeca u školi znadu, da se posebna narodnost razvija u kraljevini Hrvatskoj a posebna u kraljevini Ugarskoj. Magjarski narod iz petnih sila nastojaše s Hrvatskom sklopiti savez a i Hrvati s Ugarskom; ova imajuć Hrvate na medji po cieloj svojoj duljini ne mogaše iz oka pustiti, i ne gledeć na obostrane zajedničke interesse: zajedničko slobodoumlje u duševnih i materijalnih, u državopravnih i osebničkih ustanovah, kakovi zajednički interessi — to životno pitanje u slobodoumnom napredku — zaista postoje u prvom redu tako za Hrvatsku kao i za Ugarsku; ne mogaše, rekoh, iz oka pustiti, da joj je pogranična Hrvatska neobhodno potrebnom saveznicom, ne više zato da joj bude kano u prošlosti bedem proti navalam iz iztoka nego od sada otvorenimi vrati slobodnoj trgovini u iztok; a Hrvati, privikli već od VII. stoljeća slobodi i samostalnosti, videći se u vieku XIX. gotovo u strašnijoj borbi nego što se je ovdje bila u XII. stoljeću izza smrti na-

rodnoga kralja Stjepana II. Držislavića, kadno su se predji naši bili našli pobudjeni izabrati kralja Kolomana hrvatskim kraljem i okrunili ga krunom kralja Zvonimira, — uvidješe potrebu saveza s Ugarskom; jer evo u našem vieku je u pogibelji bila ne samo sloboda i samostalnost naša, nego pače i bistvo naroda; budući se rek bi i vrata paklena podigla bila na isto ime naroda hrvatskoga te mu zaniekuju i narodnost... Danas gdje Turska izumire i na površinu svietske poviesti iznosi kipljenje kojekakovih živalja, mora si Hrvatska osjegurati svoju historičku osebinu, sačuvati sve temelje i podloge politič. narodnoga i mater. života i dostojno mjesto zauzeti medju slovjenskimi plemeni; jer bi bez te poviestne osebine na novom moru svietske poviesti plivala nesjegurno i postala plien prvomu zapljuskanomu valu.

Ne možemo dakako svršiti ovu smotru sastojbina narodnosti a da ne ocienimo i posebne tvrdnje Srboljubâ i neprijatelja hrvatstva, — tvrdnje, kojim ćeš uzalud po svem širokom svietu tražiti temelja ili barem slična primjera.

Vjera da čini narodnost!
„Srbsku nam narodnost čine
Ime, jezik i vjera“.

Prodjite poviestnicu od pravieka do danas, obadjite s Julesom Verne-om svu zemaljsku kruglju i ja kriv, ako ćete naći primjera tomu, da vjera čini narodnost; poznate su vjere poganska, židovska, kršćanska, izlam (muhamedanska), buddhaizam, lamaizam itd., poznate su vjere polytheističke, dualističke i monotheističke, kako se gdje vjeruje u više, dva ili jednoga boga: poznate su i vjerske občine (sekte) evangelička, pietistička itd. osnovane na vjerskih razlukah, ali neima vjere njemačke, francezke, englezke, talijanske itd. Poput znanosti obćenitih i vjera preko granice naroda i države spaja ljude svih vremena i zemalja, koji za njih živu; tako n. p. ista ona vjera, koju ludo svojoj narodnosti svojataju Srbi — a to jim povladjuje ća predsjednik jugoslavenske akademije[1]), spaja Grke, Ruse, Rumunje itd. Može li zdrav ra-

[1]) Hrv. učitelj. U Zagrebu 1879. br. 6.

zum dokučiti, da ta ista vjera čini narodnost srbsku, kad ju jednako izpoviedaju i hrišćani ne srbske narodnosti Grci, Rusi, Bugari, Rumunji?...

Za narodnost ištu se dakako zajedinstvo ćuti, naklonosti, volje pa se može i ćut narodnja ojačat i ukriepiti vjerom, kao što je to bilo u starih Židova vjerom u jedinoga Boga i sastankom u jednom samo hramu, ali zato vjera ne čini narodnosti. Židovi, dok su živili u zemlji otaca svojih, većinom se klanjahu vazda tudjim bogovom a svom dušom k Bogu djedova svojih i zakonu Mojsijevu, koj su toliko puta bili zanemarili, obratiše se tekar u babilonskom sužanjstvu. Je li u Židova tada prestala židovska narodnost, kad u domovini svojoj nisu sliedili Mojzijev nauk nego su se klanjali poganskim bogovom? Bi li danas „srbski sin“ da kojoj Rothschildovoj za volju idući s njom u brak prime židovsku vjeru, i po narodnosti postao Židov a prestao biti Srbin?

„Vjera je čustvo skroz i skroz osobno i nutarnje, jest atribut naravan osobnosti te

individualnoj ljudskoj slobodi, koja i neda i ne smije dati, da se država u nju upliće i uklada. Zato mogu različni ljudi, različni gradovi i pokrajine vjerovat različnu vjeru, vršit i obavljat različno bogoštovje pa ipak biti podpunom narodnošću, ako samo imadu biljege narodnosti potrebne. Tomu primjer u Englezkoj, u Francezkoj, u Italiji. Ta kako bi se Francezi ili Englezi, sboreći istim jezikom, imajući iste koristi, izhodeći iz zajedinstva iste domovine, razpali po razlučnosti vjerâ u tolike narodnosti, koliko je vjera?.. Jedinstvo narodnosti a tako ni jedinstvo države nema se uplićati u jedinstvo vjere, a niti mu ga ne treba; jer se država inače nebi mogla osnovati i podići nego li na samosilničtvu brojne većine, na sili i radu vjerske sekte, na inkvizicijah, lomačah, progonstvih kao n. pr. izgonom Židova iz Španjolske, edikti nantskimi Luisa XIV., mukami, koje su trpili irski katolici od Englezâ itd." (Palma).

Kolika je to ludost po iztočnoj i zapadnoj crkvi, po rimstvu i grčtvu u vjeri,

dieliti naš narod u Srbe i Hrvate, morali bi uvidjeti i neučeni ljudi, u kojih ima samo nješto razuma, kad pomisle, kamo će svrstati naše unijate, koji u crkvi goje grčki obred a vjeruju papi, pak naše izlamite, naše protestante, naše izraelite, naše nazarence i bezvjerce? A koje su narodnosti djeca iz mješovita braka, kad se kći okrsti u materinoj a sin u otčevoj crkvi?

„Tko po vjeri izvadja narodnost, priznaje očevidno dvie krive predmnieve: 1. Da je prije bila vjera a poslje narodnost, što nije. Ako se poviest protivi filozofičkomu pojmu velećemu, da su svi pojavi duha od vieka, dakle i narodnost i vjera, tomu je kriva sama poviest, što nije to umah s početka dokazala; ili ne valja filozofički taj pojam, kao što sbilja ne valja. 2. Da u naroda mora biti vjera i narodnost tako jednaka, da je narod sav jedne vjere kao što je i jedne narodnosti. To bi bilo svakako liepo; da bi bilo dobro za vazda, ne umijem odsuditi, jer se poviest u njekih dobah svojih tomu protivi. Ali kada toga nije, ne znam za što da se ota laž po

svietu našem širi. Da joj je blaga svrha čovjek, ne bi u nju dirnuo donekle; ali videći, gdje se iz ote laži može, pače mora poroditi nesreća po narod, državstvo je svakomu ožigosat ju i sjetit one, kojih se tiče, neka se toga što prije prodju“ [1]).

Zakon vjere u svom je biću vječan, čist te istinit; on probija srdce svakoga čovjeka ali u životu pojavljuje se u raznih crkvah; malo ne svi puci bijahu i jesu raznovjerni kao što su različiti umovi, srdca, savjest, ljudske predaje; nu zato članovi bud koje crkve ne prestaju biti gradjani, ne prestaju biti članovi naroda; čovjek može vjeru ostaviti i drugu primiti ali ne prestaje tim ujedno biti pripadnikom naroda i države. Ja sam Hrvat po rodu i po sviesti a svidi li mi se budi s objesti budi s uvjerenja ne vjerovati: u „vrhovnu vlast pape“ u „proizhoždenje svetago duha“ u „bezkvasni hljeb“, i da li „već sada svetci vječnu radost uživaju“, te u „oganj čistiteljni“ zar sam onda Srbin? Da ste kazali,

---

[1]) Vinko Pacel. Naše potrebe. Zagreb 1868. str. 16.

da sam sliedbenik Fotijeva nauka, vjere grč.-istočne, rekli bi istinu, drugo je sve laž.

Isto tolika je ludost reći, da je pismo bud kakvo obilježje književnosti, i da po pismu, ako se u kojem jeziku dvoje rabi, nastaju dvie književnosti. Pa ipak tu ludost ozbiljno brane Srbi a povladjuje jim predsjednik jugoslavenske akademije[1]). Česi su do njeki dan štampali knjige latinicom i švabahom, pa zar su imali dvie književnosti latinsku i njemačku! Niemci i danas štampaju knjige svojim šiljatim i okruglim latinskim pismom, imadu li oni dvie književnosti? Zato li što se našim jezikom pisana knjiga naštampa latinicom i ujedno ćirilicom nastaju dvie književnosti? A jer imade ćirilicâ više: stara (u crkvi), nova (gradjanica), pak bosančica itd. eto nam novih književnosti! A jer je g. A. Bezenšek počeo štampati i stenografskim pismom eto nam i stote književnosti! A jer se to sve dade naštampati i starom glagolicom, eto sto i prve! Zaista ovoj špe-

[1]) Cirilica u Hrvatskoj pučkoj školi. Hrv. uč. 1869. str. 82.

cijalnosti srbskoj i jugoslavskoj nema traga ni temelja od pamtivieka nigdje na svietu! Ako nije pod suncem ništa nova, ovo je lje novota, s koje su umni iznašaoci zaslužili doći u srbski Pantheon! — Ako je pismo obilježje književnosti, onda latinicom štampana knjiga njemačka nije njemačka nego latinska i spada u književnost latinsku! Kolik je to absurdum! Obucite jopca u fratarsku kutu pa imate fratra! jel' de?

Pa kada Srbi još svojataju gršticu, tudju ćirilicu, pa ju zovu srbskom, zato što ju oni rabe, mora se čovjek i nehotice diviti sljepoti njihovoj, jer u ludilu svom ne vide, da je ćirilica barem toliko rusinska i ruska, koliko je i srbska; budući ju jednako i Rusi i Rusini itd. rabe. Zato dakle što je koja knjiga ćirilicom štampana da je srbska? Ako je pismo, obilježje književnosti, i ćirilica srbsko pismo, onda se moraju srbskimi smatrati sve ćirilski štampane knjige rusinske i ruske, pa naštampajte i „Vatter unser“ ćirilicom, i on će netom postati srbskim.

Nepresežna je pako ludost vezati pismo uz vjeru ma koju a osobito „srbsku“ ćirilicu

uz vjeru grčko-iztočnu pa onda uztvrditi, da je grčko-istočna vjera srbska vjera, ako se molitve naštampaju ćirilicom. Pa ne smije se ni to zaboraviti, da crkveni jezik, kojim se mole oni, koji se u Srbiji Srbi zovu, niti nije srbski nego staroslovenski. Dakle jedna ludost veća od druge, jedna nadkriljuje drugu.

Ne pismo, ne vjera — te specijalnosti srbskih i jugoslavskih alkimista, ali niti ne sama poviest i predaje, ne isti vladar raznosbornim narodom, ne zajedničko zemljište i jezik bez jednoga roda budi porieklom budi fuzijom, ne isti narod bez zajedničke domovine, ne sam jezik i književnost, ne poriekło samo, a niti nošnja i običaji sami čine narodnost; u svih tih pojavih pojedince nema narodnost jamstva, nego je u narodnosti glavno duh s umnimi i moralnimi pojavi. Koj narod nije imao vremena, da mu se osobiti duh tečajem stoljeća razvije u družtvu inih naroda i u državi, ili razviv to neimaše dovoljno snage da odoli poplavam drugih naroda, tomu nošnja ni običaji, tomu ni sam jezik, kojim se ipak razni narodi naj-

vidnije luče, ne mogoše sačuvati ni državne samostalnosti niti narodnosti.

Po tom je dakle narodnost sastavljena s pojedinih živalja, a to su: jezik, svjedočanstvo jednakosti ili stopljenje rodova naime fuzija pukova i jezika, potaknuta ili popunjena poviešću i predajami, stalna prava (ustav), zajedinstvo interessa a osobito strasti i volje, s onoga dakle što je slavni Manciani u svom novom javnom pravu Evrope prozvao u kratko „sviest narodnosti" (Conscienza della nazzionalità).

Gdje i kada se svi ti uvjeti sastanu i sdruže eto vam onoga, čemu se u nas kaže duh naroda; eto narodnosti savršene, kakova je danas n. pr. talijanska i uz druge, možemo već ovdje reći i — hrvatska. Narodnost je narodu ono, što je čovjeku duša. To ćemo za Hrvate jasno i razgovjetno svakomu razumniku dokazati.

IV.

Hrvatska.

„U krasnu domovinu, kraj mora zalivena na luke i metove, preko visja, premiešana ravnicami, riekami i dubravami u gaj blaga i hrašća, kakvim plode najžupniji krajevi svieta, Hrvat je sio gospodar".

M. Pavlinović.

Liepa naša domovino,
Oj junačka zemljo mila,
Stare slave djedovino,
Da bi vazda častna bila!
Mila kano si nam slavna
Mila si nam ti jedina,
Mila kuda si nam ravna,
Mila kuda si planina.

Ant. Mihanović.

U vrieme, koje sveobća poviest čovječanstva zabilježi dobom seobe narodâ, kadno se je narodnja svojina sticala silom jačega, pravom oružja i junačtvom — u periodi narodnoga heroizma, koja potraja sve do IX. stoljeća, i Hrvati se sa sjevera spu-

stiše na evropejski jug te iz svoje pradomovine „Velike biele Hrvatske“ (ἡ μεγάλη χρωβατία και ἡ ἄσπρη)[1]) dodjoše u njekoč rimske, za onda obarske pokrajine; osvojivši pako svaki pedalj zemlje oružjem te zaslužįvši si krvlju svaku novu stečevinu ogradiše si ovdje na jugu novu domovinu, utemeljiše novu Hrvatsku.

Gdje se onda na evropejskom jugu Hrvati naseliše i stalno uzdržaše, to je, ljutili se na to neprijatelji hrvatskoga imena i naroda, koliko jim drago, domovina naroda hrvatskoga. On si ju osvoji po načelih tadanjega medjunarodnoga prava, kojega su se držali i drugi seleći se narodi; poviest nas uči, da je onda jedan narod pravno drugoga iz njegovih posjeda iztisnuo ili protjerav ga ili ga sebi podloživ i uništiv na dotadašnjoj njegovoj svojini; koj je narod bio jači i slavniji na oružju, taj je ostao gospodar osvojena zemljišta.

To načelo javnoga prava bijaše za onda

[1]) Const. Porph. gl. 31.

sveto, obćenito i neporecivo; prema tomu načelu mora da je pred sudom obrazovana svieta i to za sve viekove i narod hrvatski, dokle ga bude u pokrajinah, koje tada osvoji i naseli, „jedini pravi i zakoniti vlastnik i posjednik te svoje zemljištne svojine kao i svih prava, koja iz nje izviru, izključujući za uviek iz nje svaku tudju sudiobu ili suposjed"[1]).

Da nam se razprava odveć ne raztegne, mi ćemo po današnjih pokrajinskih nazivih povući granice domovini Hrvata, doselivših se iz sjeverne Velike Hrvatske na evropejski jug, a poslužit ćemo se dokazanimi povjestničkimi rezultati, koje neprijatelji imena hrvatskoga, barem što bi mi znali, premda smo idući za istinom tražili po književnosti ruskoj, českoj i drugih, sve do danas ni suzbiti ni oslabiti pokušali nisu.

Hrvati, koji su s ove strane Tatrâ velike Hrvatske iz prediela medju planinom Matrom i današnjom Moldavskom s prijatelji i susjedi

[1]) Hrvat g. 1869. IV. Kvaternik: Javno ili državno pravo Hrvata str. 222.

svojimi Langobardi došli na jugozapad jošte u šestom vieku, naseliše Korušku, gornju Kranjsku (Gorenci) i Goričko.

O tom je pružila ne pobitnih dokaza izvrstna razprava Eug. Kvaternika o javnom ili državnom pravu Hrvata, gdje je ne do vjerojatnosti nego do jasne izviestnosti dokazano, da tobožnji „Slovenci“ tih triju pokrajina, jesu pravi Hrvati i to Planinci, kako jih zove za razluku od Hrvata panonskih, ilirskih i dalmatinskih, za koje car Konstantin veli, da su ovamo došli u VII. vieku, za cara Heraklija. Ne smije se zaboraviti, pače dobro je pamtiti, da je tekar 13. i 14. vieka Tirol razhrvaćivan, dočim je Koruška sva još u 17. stoljeću bila čista Hrvatska.

Heraklijevi Hrvati, pobjedivši u višegodišnjem krvavom ratu Obre osvojiše po svjedočanstvu cara Konstantina svu Dalmaciju, Ilirik i doljnju Panoniju. Koje današnje pokrajine obuzimlju prostor tih triju starih naziva, kuda se je dakle protezala nova (Konstantinova) Hrvatska, to uči Konstantinova poviest.

*

Najprije da vidimo, što je Konstantinu bila Dalmacija?

Kad su predrimske pokrajine Liburnija, Dalmacija i Ilirik spale pod rimsku vlast, postadoše jedna pokrajina pod imenom Illyrika ili Dalmacije; zvaše se dakle tako sav prostor med jadranskim morem i riekama Rašom i Bojanom; iztočnom susjedom bijaše joj pokrajina Moezija a sjevernom Panonija, koje dio graničeći s Dalmacijom zvaše se doljnja ili posavska Panonija.

Ali taj Illyrik, koj do drugoga vieka poslie Is. isti prostor znamenuje kano i Dalmacija, kašnje razširi svoje granice obsizajuć do Konstantina Velikoga izim Dalmacije u naznačenom prostoru jošte Norik, gornju i dolnju Panoniju, obe Dacije, Moeziju i Thrakiju. Konstantin oddieli od Illyrika doljnju Moesiju i Thrakiju, ali mu doda Makedoniju Thesaliju, Achaju, Epir, Praevalis i Kretu. To je Illyrik u najširem smislu, kako ga spominju pisci Sextus, Rufus, Zozimus, Jornandes itd. Kada se razdvoji rimsko carstvo, Illyrik takodjer bje razdieljen u dvoje t. j.

iztočni (bizantinski) i zapadni (rimski) Illyrik, kako je koj prostor uvršten bio iztočnomu, ili zapadnomu carstvu. Zapadni Illyrik obsizaše Norik, Panoniju, Liburniju i Dalmaciju. Nù kada je zapadno carstvo propalo pa ne rimski narodi posjeli s veće strane stari Norik i Panoniju, navlaš s one strane Drave: od tada obično sve, što je ostalo izza Justiniana u byzantinskih rukuh od zapadnoga Illyrika, prozva se Dalmacijom; dočim se pod Illyrikom navadno razumieva iztočni Illyrik ostavši još u vlasti grčkoga carstva. U tom smislu uvršćuje se u Dalmaciju još Panonija posavska tako, da se je Dalmacija protezala od jadranskoga mora do Drine i Dunava[1]). Tako već i Prokop[2]) stavlja Sriem u Dalmaciju.

U Konstantinovom dakle smislu (gl. 30.) „njekada Dalmacija poče na grani-

[1]) Rački: Odlomci str. 4.

[2]) De bello goth. knj. I. Gepedes, Sirmium urbem et Dalmatiae allias civitates tenebant. Proinde praedones isti Sirmium opidum et caetera Dalmatiae loca . . . praetendunt.

cah dračke oblasti ili kod Bara (Bojane) i dopiraše (na sjever) do istarskih gora a protezaše se u širini ča do rieke Dunava". Da je ovu rieku carpoviestnik smatrao sjevernom medjom Dalmaciji, vidi se još i iz onih rieči (gl. 29.), gdje ju stavlja granicom medju Rimljani i Obri pripoviedajuć da su Obri prije stanovali s one strane Dunava, gdje za njega (u X. vieku) živu već Magjari i da su prevarivši rimske straže na toj rieci provalili u Dalmaciju te ju svu osvojili, ostavivši u rimskoj vlasti samo njeke utvrdjene gradove nuz obalu morsku Spljet, Zadar, Trogir i njeke jadranske otoke. Kako vidjesmo isti car-povjestnik svjedoči, da su Hrvati poslie pobjedivše Obre koje porazi, koje ubijanjem ili podjarmljivanjem osvojili svu obarsku Dalmaciju, dakle i pokrajinu, koja nam je poznata pod nazivom posavske Panonije.

U cielom dakle gore navedenom obsegu protezaše se Konstantinova nova Hrvatska, a na dalje je poslie pod Dalmacijom razumievao samo njeke primorske gradove i ja-

dranske otoke, gdje se Hrvati još nisu bili udomili niti za gospodare nametnuli. Na tom prostoru moglo je živjeti do 5 milijuna ljudi i Marmont se pravedno čudi, što u Dalmaciji njegova doba živi samo 250.000 stanovnika; jer današnja je najzapadniji okrnjak Konstantinove Dalmacije.

Sjeverno-zapadnu granicu Dalmacije onoga vremena, kada su ju osvojili Heraklijevi Hrvati, dosta točno označuje Konstantin sam (gl. 28.) pripoviedajuć o Franciji, koja je medju Hrvatskom i Mljetačkom. Pod obćim imenom franačke države razumieva on pod Francijom, iz koje dodje pobožni krstitelj Hrvata Martin, onaj dio Francije, koj je kašnje poznat u poviesti pod imenom „furlanskoga vojvodstva“ a koje je sbiljam izza Konstantina bilo medju Mljetci i Hrvatskom. Čim se je dakle u Konstantinovom smislu sjeverna medja nove Hrvatske protezala do istarskih gora (julskih alpa) neposredno do kašnje Furlanske, onda su izvan svake dvojbe već za njegovo doba sva današnja Istra i nad ovom ležeći kraj t. j. dio da-

našnje Kranjsko, kotar bistrički i susjedni mu iztok kao i dio Goričkoga bili hrvatski predieli. Nemaju dakle pravo u povjestničkom smislu oni, koji rieku Rašu u Istri čine granicom hrvatstva; jerbo se po Konstantinu hrvaština proteže i dalje onamo, gdje su bez ikakve potrebe skovali novu slovensku narodnost.

Ako je tadašnjoj Dalmaciji i u njoj onomu predielu, koj je poznat pod nazivom savske Panonije, sjevero-iztočna medja bila rieka Dunav, kako to izrično navodi car-povjestnik, i ako je onda i Sriem onamo spadao, kao što jest glasom suvremene poviesti, te ako su Hrvati naselili, kao što to ne dvojbeno svjedoči car Konstantin, ove krajeve, koji su nam danas na sjeveru poznati pod imenom Slavonije i Sriema na doljnjem Dunavu: onda dakako krivo imaju i svi oni, koji su do sada mislili, da žitelji u Slavoniji današnjoj nisu poriekłom Hrvati nego nekakvi Slovenci, Slovjeni ili kako bi jih čovjek nazvao; te onda valja priznati, da su ondje čisti, ovejani Hrvati;

barem nema proti tomu ni da bi ijednoga povjestničkoga dokaza; van da se historija piše onako, kako to čine oni, koji su iz neba pa u rebra u sviet turili ne osnovanu tvrdnju, da su u tih predielih vjekovali pražitelji Srbi.

I sam Šafařik priznaje posavskoj Hrvatskoj granicu od Istre prama vrelu Kupi (kod Metlike) uz rieku Sutlu do Drave (kod Optuja), stavljajući joj granicom na jugu rieku Savu a na iztoku Dunav[1]).

Još u XI. stoljeću današnja Slavonija i Sriem zovu se izrično pravom Hrvatskom (Cruvatia)[2]) te se u njoj nije ni snivalo o Slavoncih kaogod ni o kakvom srbstvu u kitnjastom Sriemu. Trpimirova povelja (837) kaže za Sriem na Dunavu, da spada i pod spljetsku metropoliju.

---

[1]) Slav. Alterth. II. 301. „ostwärts die Grenze ... des pannonisch-chorwatischen Fürstenthum zur Zeit der Blüthe des Reiches d. h. im VII. u. VIII. Jahrhundert bis zur Donau zwischen Drave und Save gereicht habe“.

[2]) Du Cange Ap. Stritter. Script. Byz. Et transfretavit (Danubium) Bugianus in Cruvatia.“

Niemci i Byzantinci su imenom Slavonija zvali svaku zemlju, gdje je prebivao Slovjenin, jer naprama koncu X. vieka, pošto je već i sjeverna Velika Hrvatska s veće strane Niemcem bila podlegla kao što su mnogo prije nje klonuli bili Česi, Bodrići itd., Niemci su stvorili običaj, da se vjeruje, da je Slovjenin Sklav a to da je sužanj, rob.

U tom smislu prvi put se pojavi ime Slavonije već u devetom stoljeću, ali tada Anonim. Salisburg, prozva Slavonijom ne onaj kraj Hrvata, kojemu se danas tako kaže, nego veliki onaj prostor zemlje, koj se je pružao od granicâ tada ne zavisne Hrvatske do iznad Gratza u Štajerskoj; prostor, kuda su prebivali panonski Hrvati, o kojih ćemo niže govoriti. Kašnje se u pismih štije ime „Slavonija" i za narod u Macedoniji i za domovinu Bodrića i Veleta-Slava izza Češke; i za Koceljevu kneževinu oko Blatna jezera (Balatona); tako se u 11. i 12. stoljeću nadje ime Slavonija za prediele po južnoj Dalmaciji, gdje su Konstantinovi čisti Hrvati po-

stali bili nètom Slavonci; kraju pako, koji se danas Slavonijom zove, nije se davalo ime to nego je on bio Hrvatska sve do 13. stoljeća, dakle do onoga doba, kadno je već narod naš bio sklopio savez s ugarskom krunom.

Po svjedočanstvu suvremenih listina bijaše od ono doba, kako se je Hrvatska svezala s Ugarskom, Hrvatskoj geografičnom granicom gora Gvozd[1]; sve, što je dalje ležalo od Gvozda prama Dravi, Muri i Dunavu nazva tekar ugarska kancelarija Slavonijom ili banovinom i vojvodinom slavonskom (banatus seu ducatus Slavoniae), kojoj su granice bile sad širje sad užje; prvi put dolazi ime slavonske kraljevine u jednom pismu kralja Bele IV. iz 13. stoljeća, gdje se on zove kralj Ugarske, Dalmacije, Hrvatske, Slavonije, Srbije, Galicije i Vladimirske; do toga doba ne zna ovdje povjest ni za kraljevinu Slavoniju ni za njezin naslov; ne zna dapače za to doba ni do kuda se je u kraljevinu

[1]) Jura regni Croatiae I. 69. — Fejér Codex dipl. regn. Hung. Tom IV. vol. II. str. 100 i 167.

Ugarsku ime Slavonija protezalo; jerbo tekar s vremenom stegnu se na zemlju izmedju rieke Sutle, Drave i Save, pri čemu sriemska virovitička i požežka županija zvale su se doljnja a varašdinska, križevačka i zagrebačka županije gornja Slavonija; ali Slavonija kao takova nikada nije imala posebna kralja nego je kralj Slavonije puki, prazan naslov kralju naroda hrvatskoga, naseljena od Heraklijeve dobe na Sutlo-Savo-Dravju. I za to se u pismih često rabi „ciela Hrvatska“ „ciela Slavonija“ za razliku od obične a vazda se razumieva sva hrvatska država, kako ju s ove strane protegnu car Konstantin, kojega je Hrvatska (Χρωβατία — Chroatia) prama sjeveru imala ne samo današnje pokrajine Istru[1]) i Goričko nego i Hrvatsku s vojničkom Krajinom i Slavoniju s njezinom krajinom i sa Sriemom.

[1]) Jer pod Istrom „ad Istre confinia“ razumievahu se onda još samo zapadno-primorski gradići Rovinjo, Pulj itd. kao što god pod Dalmacijom samo gradovi Spljet, Zadar itd.

O naselju ciele „sadašnje“ Dalmacije hrvatskim narodom za doba Heraklijeva ne treba nam obširno pisati već zato, što je car Konstantin dalmatinsku Hrvatsku i njezinih jedanaest županija te jednu banovinu potanko opisao. Bijahu mu županije Livno (danas u Hercegovini) Cetina (uz rieku istoga imena) Imotska (imotska krajina), Pliva (oko vode što teče u Vrbas u Bosni) Vezenta (uz Vrbas), Primorska (sa stolicom u Skradinu uz more med vodama Krkom i Cetinom), Bribirska (oko grada Bribira, jezera Karinskoga i vode Bribirštine od Krke na zapad), Sidražka (oko slolnoga Biograda iliti staroga Zadra), Kninska (sa stolicom u gradu Kninu), Nina (uz obale Zermanje vode) i Nin (kod Zadra). Tri jošte po njemu opisane županije (sada u Hrvatskoj): lička, krbavska i gacka (Otočac i polje duž vode Gacke) bijahu već u X. stoljeću posebna banovina.

Tom t. j. dalmatinskom stranom nove Hrvatske najviše se je bavio car-povjestnik a za panonsku Hrvatsku od Save do Drave i prieko kao što i za ilirsku Hrvatsku od

Vrbasa do Drine nije on mnogo mario niti razpitivao a kano Byzantincu nije mu išlo ni u prilog više pisati[1]; zato kad Šafařik i po njem svi do našega Matije Bana[2]) drže, da se je hrvatska država na jug protezala samo do dalmatinske vode Cetine a na iztok do Vrbasa, spomenut nam je Dümmlera[3]), koji naučiv se iz Konstantina, da su Hrvati zasjeli ne samo u Dalmaciju nego i u rimski Ilyrik i doljnju Panoniju drži pod istinu, da se staroj Hrvatskoj ni kako ne može Vrbas označiti medjom „nego veli, treba da joj se i Bosna prizna kao prvobitna svojina"; spomenut nam je i ono, što u svojoj „Izpovjedi" Eug. Kvaternik kaže: Bogu hvalim da mi je bilo dano za živa još Šafařika bar njekoje njegove griehe odkriti pred svietom, koje je on kao beogradski ex-professor na korist svojih gospodara hotice proti našemu narodu nanizao. Time se barem to po-

---

[1]) Geschichte d. Slaven in Dalmatien. Sitzungsb. 1856. str. 383.

[2]) Obzor g. 1879. br. 123.

[3]) Gesch. d. Slaven.

stiglo, da mnogi od naših, koji su prije toga mojega dokazivanja znali za historičke granice hrvatske države na Vrbasu: poslie su jih našli i na medjah Albanije, Ibra i Drine![1])

Kad bi pisci tražeći istinu sbiljam htjeli istinu i naći i kazati, zar bi danas Matija Ban smio se povadjati za Šafařikom te (u dubrovničkom „Slovincu") uztvrditi, da se je Hrvatska protezala od jadranskoga mora do Drave a na jug da je sizala samo do Cetine u Dalmaciji i na iztok do Vrbasa? Nije li zar Konstantin medju hrvatskimi izrikom nabrojio i županiju imotsku i hlievansku? Jer su pako ove dvie županije ležale preko Cetine, to je ova po tom bila samo uz more medjom hrvatskom, u kopno pako Hrvatska se protezaže još izpod Cetine i prama jugoiztoku u današnju Hercegovinu.

Ali recimo da jest, što nije, granica hrvatske države postojala na Cetini, zar hrvatski narod nije živio dublje izpod Cetine? može li to, i ako je danas činovnik srbske

[1]) Hrvatska g. 1871. br. 7.

vlade, dubrovčanin Matija Ban iz duše i pri pravoj sviesti uztvrditi i dopustiti, da je Šafařik pisao istinito a ne tendenciozno i lažljivo? Eno mu dokaza u samih dubrovničkih pjesnika u Palmotića i Gjorgjića, koji kao ni Gundulić niti ne snivaju o srbskoj narodnosti grada Dubrovnika, nego jim je ono, što i pjesniku Vidaliju (16. viek), koj Dubrovnik zove „krunom hrvatskieh gradova" i Minčetiću (17. viek) koj je uznešen za hrvatstvom i Bruereviću (19. viek), koj u Dubrovniku pjeva o hrvatskoj starini; itd.

I ruski učenjak A Hilferding [2]) iz Trpimirove povelje (837) zna, da se je nova domovina Hrvatâ protezala od mora do obala Dunava, da su i južne županije od Cetine do Bara pripadale državi cielokupne Hrvatske; nadalje da se je kašnje država hrvatska razvijala neobičnom brzinom i da je Držislav vladao od Koruške preko sve Dalmacije, Neretvanije i Zahlumja.

---

[2]) Хисторија Србов и Болгаров. — С Петербург 1868.

Iz različitih pisama pape Ivana VIII. (872—882) Domagoju, Sedeslavu i Branimiru, neka kazne svoje podanike Neretvane i ostale gusare nekrštenike na jugu; i neka rimskim poslanikom dadu dobru pratnju kroz divljač tadašnje južne Dalmacije do Bugarske, crpi se ne pobitan dokaz, da se je Hrvatska protezala i utvrdila bila do Crnoga Drina.

I mletački duźd And. Dandolo i naš pop Dukljanin uče: da je u IX. stoljeću za velikoga župana Domagoja sva primorska i zagorska Hrvatska bila razdieljena u četiri pokrajine: *a)* od Raše do Duvna zvala se Biela Hrvatska; *b*) od Duvna do Drača Crvena Hrvatska; *c)* od Vrbasa do Drine Bosna a *d)* od Drine do Macedonije Rašija. Bosna od Zagorja i Rašija bijahu na oberu jadranskoga mora (Muratori XX. 181). Konstantinova Hrvatska, koja s mora počima od Labina u Istri a dopire do Cetine, veli dr. Weiss „zaokupi Liburniju (današnju Istru) i dio Dalmacije (od Krke do Cetine) dobar dio današnje Bosne i Hrvatske preko Kupe;

nu to niti njemu ne bijaše sva Hrvatska nego samo strana sasvim pokrštena; koja je već bila uredjena i podieljena na 11. dalmatinsko-liburničkih županija i tri gornjo-hrvatske do Drave i Vrbasa." Humsku, Trebinjsku i Dukljansku istom hrvatski kralji razrediše na županije; njihove stanovnike Konstantin zove nekrštenike ili pogane, jerbo su se oni, izim Primorja do Bara, dobra diela Zete, Trebinja, Popova tekar dviesta godina poslie Bielih Hrvata pokrstili. Crveni ti Hrvati većim dielom hajdukovahu i morem i kopnom, dokle su Bieli Hrvati već mirovali[1]).

Jer pako Srbi uprav ovaj dio nove Hrvatske svojataju, ne ostaje nam ino nego se tim dielom Hrvatske još malo dulje zabaviti.

I sam Konstantin navede (gl. 32.) da je car Heraklij, davši Srbom iz milosti napučiti njeke krajeve, koji su bili pusti radi obarskih upada, dopustio da se nasele u onom

[1]) Bisantinische Geschichte. Gratz 1874. II. 24. 31.

dielu Dalmacije, koj leži medju Cetinom i Barom. Nu pita dr. Rački: nije li ga Konstantin i u ethnografičnom smislu odtrgnuo Hrvatskoj zato, što je po izvješćih, iz kojih je on svoje podatke crpio o srbskoj državi, za njega već odvisan bio od vlasti srbskih velikih župana ter je mislio, „da je i njegovo (toga južnoga diela Dalmacije) pučanstvo srbskoga porekla naselivši se ondje još pod Heraklijem? I staviv si još odlučno pitanje: „Kojim imenom zar hrvatskim ili srbskim, krstilo se je njekada žiteljstvo med Cetinom i Barom?“ odgovara:

„U dviju listinah IX. vieka t. j. Trpimirovoj (852) i Mutimirovoj (892) podanici hrvatske države prvi put dolaze diplomatično pod svojim posebnim imenom kao Hrvati. U istom vieku Einhard, prijatelj i suučenik Karla Velikoga napominje Sorabos — onom prilikom, kada pripovieda, da veliki župan hrvatsko-panonski hrabri Ljudevit ne mogav odoljeti franačkoj sili iz Siska uteče u Srbiju pa odavle u Dalmaciju k Ljutomislu, stricu Borne velikoga župana hrvatskoga.

*

Ovdje dakle Einhard mimogrede primjeti, da Srbi posjeduju velik dio Dalmacije; pa u tom bi se slagao s Konstantinom, po kom bi bili Srbi takodje stanovali u onom dielu Dalmacije, koj leži med Cetinom i Barom; nu onaj „dicitur" (veli se) jasno posvjedočava, da su Einhardu Srbi samo iz pripoviedanja ponješto poznati te da o njihovoj postojbini neima bistra ponjatja. Zatim, jedva izreče, da, kako se veli, Srbi posjeduju veliku čest Dalmacije, odmah primjeti o istom Ljudevitu, da on „relictis Sorabis, cum Dalmatiam . . . pervenisset." Evo kako pojmove o Dalmaciji mieša! Ljudevit bio bi iz Siska uteko k Srbom u Dalmaciju pa od njih iz Dalmacije opet u Dalmaciju. Ovdje bismo jedino to mogli pomisliti, da Einhard razlučuje srbsku Dalmaciju od hrvatske Dalmacije. Nu dopustiv i to, svaki, komu je iole poznat položaj Siska, priznat će, da je Ljudevitu bilo najpreče bieżati preko Save; stoga, ako u pripoviedki Einhardovoj može iole biti spomena o pravih Srbih, to oni bivahu s one strane Save, pa ako bi bivali u kojoj strani stare

Dalmacije, to bi bilo u iztočnoj česti njezinoj a ne u južnoj med Cetinom i Barom. Je li pako tomu tako i bilo, vidjet ćemo malo niže.

Početkom X. vieka podiže se do velike moći Mihajlo Višević „ὁ ἄρχων τῶν Ζαχλουμων“.. posvema ne odvisan od srbskoga župana, štovan u Carigradu i Rimu; saveznik bugarskomu caru velikomu Simeonu. On je imao gospodovati nad većom zemljom, nego li bijaše Konstantinovo Zahumje, koje bijaše stisnuto med riekom Neretvom i gradom Dubrovnikom; jer si inače ne možemo tumačiti njegove prijateljske odnošaje s tolikimi dvorovi niti njegovu vojenu pomorsku i kopnu silu, kojom dne 10. srpnja 926 osvoji grad Sipont u Apuliji kod sadašnje Manfredonije. Sve to nas povladjuje misliti, da Zahumje pod Mihajlom bijaše vlast svoju razkrililo i nad Travunijom i Dukljom. Na taj način Mihajlova kneževina bila bi obsizala veći dio Konstantinove Dalmatinske ili primorske Srbije. A je li ovomu imenu igdje traga za taj dio stare Dalmacije?

Ivan Mletčanin, koj svoj ljetopis sastavi

koncem X. vieka, zahumsku kneževinu (zemlju Mihajlovu) naročito zove Hrvatskom zemljom[1]); doista ne zato, kako da bi Zahumje bilo cielokupni dio onodobne države Hrvatske; no zato; jer ondješnji narod bijaše hrvatskoga poriekla pà njegda i kašnje žitelj Hrvatske; pače Mihajlova kneževina bijaše cieloviti dio metropolije Hrvatske; s toga on sa svojimi velikaši prisustvovaše narodnomu špljetskomu saboru od g. 924. te se u odlukah i aktih ovoga prvi[2]) navadja poslie Tomislava „consulatum peragente in provincia Chorvatorum et Dalmatiarum finibus Rege." Isto potvrdjava list pape Leona VI. (928) pisan Forminu zadarskomu i Grguru ninskomu biskupu, u kom se naročito veli, da osorska, rabska, dubrovnička

---

[1]) Joh. Chron. Venet. ed. Pertz. Sd. Germ. IX. str. 23. Annal. Benevent ad a. 926 veli: „qui (Petrus) dum Chroatorum fines rediens transire vellet, a Michaele Slavorum duce fraude deceptus" ...

[2]) Farlatti: Illyr. sacr. III. 92. „et Michaele in suis finibus praesidente duce... dictus Chroatorum rex, et Michael cum suis proceribus, simulque episcopis Dalmatiarum.

i spljetska biskupija jesu „in Croatorum terra", u Hrvatskoj, te se istovjetuje „terra Croatorum" sa starijim nazivom „Dalmatiarum"....

„Krom toga u sviesti čitavoga pučanstva med Cetinom i Bojanom, ležalo je od njekada do danas, da je ono kost od kosti naroda hrvatskoga i da jezik, kojim sbori, jest hrvatski; ona sviest je uzko skopčana s najstarijom poviesti naroda hrvatskoga. Već naš stari hrvatski ljetopisac, izvorno pisan hrvatskim pismom ili glagoljicom, pripoviedajuć kako IX. vieka Budimir podieli svoju prostranu državu u razne pokrajine i biskupije med ostalim ovo piše: „I primorje razdili na dvoje: početši od mista grada — ki se zove Dalma... deri do mista, kô se zove Valdemin. Od Dalme do Valdemina prozva Hrvate bile, šta su Dalmatini nižji, a još od mista Dalme do Bandalona grada, ča se sada zove Drač, dotle prozva doljnju Dalmaciju." Isto i pop Dukljanin, pisac XII. vieka (oko g. 1161) o toj diobi sboreći veli[1]),

[1]) Deinde maritima in duas divisit provincias, a loco Dalme... usque ad Valdevino vocavit Croatiam

da je oko Drača, crvena Hrvatska. U toj crvenoj Hrvatiji bijaše metropolija Duklja a biskupije njoj podčinjene: barska, budvanska, kotorska, olganska, svačka, skadarska, drivatska, pulatska, srbska, bosanska, trebinjska i zahumska. Ova dioba odziva se takodje u Tome arcidjakona spljetskoga i kod ostalih domaćih starijih povjestnika tako, da kod svih u Dalmaciji pripisuje se isti prostor, koga mi po Konstantinu razvismo tè žitelji slovjenski med Istrom i Barom, kada god se kojim specifičnim imenom prozivaju, imenuju se Hrvati; pa i stari naši pisci, bili oni iz Spljeta ili Zadra, bili iz Dubrovnika ili Kotora svoj slovjenski jezik, kada ga specifičnim imenom krste, zovu ga hrvatskim. Iz svega toga smijemo zaključiti, da prvobitne granice južne stare Hrvatske nebijahu rieka Cetina već Bojana; zato i južne granice države Hrvatske kod Konstantina kako jih u

---

albam, quae et inferior Dalmatia dicitur... item ab eodem loco Dalmae usque Bambalonam civitatem, quae nunc dicitur Dyrrachiam, Croatiam rubeam vocavit, quae et superior Dalmatia dicitur.

prvom svojem opisu opredieljuje, bile bi u redu".

Kvaternik držeći, da su gore spomenuti krajevi izza odlazka Hrvata u Ilyrik i Panoniju pusti, o čemu se razborito dvojiti ne može „jer to i ostavši u Duklji Hrvati izvan dvojbe stavljaju," kaže: „Taj bo prediel Dalmacije naročito izuzimlje Konstantin iz broja dopitanih Srbljem po Herakliju krajeva, akoprem ga kao ne zavisnu državu spominje ... Ne samo Konstantin Duklju ne izbraja medju pokrajinami po Herakliju Srbljem dopitanimi; ne samo u poviesti Duklje ne napominje, da bi stanovnici bili „originis Servicae", kako no to čini naročito i za sve bez ikoje iznimke rečene darovane jim zemlje, — okolnost, koja bi sama po sebi dovoljna bila izključiti srbstvo te državice; jer što Konstantin pet puta jedno za drugim tvrdi o srbstvu darovine Heraklija cara, nebi sigurno ni glede Duklje bio propustio navesti tim manje, što ju neizbraja medju dopitanimi Srbljem zemljami: nu što je važnije, Konstantin glede Duklje dodaje i to: sed ab Avaribus haec

quoque regio subjugata et vastata fuit". Pače, počem i to napomenu, da je ta zemlja prvobitno osvojena po Rimljanih (dakle nikakvih predhrvatskih Slovjenih) dodaje: naročito još i to: „et sub Heraklii imp. temporibus habitari iterum coepit quaemadmodum Chrovatia"... A buduć da znamo iz Konstantina, da su Hrvati oteli Obrom svu Dalmaciju, dosljedno i onaj kraj, za koj veli „da je i on bio podjarmljen i zauzet po Obrih" dočim o zemljah po Herakliju Srbljem dopitanih veli naročito, da su bile puste, u koje su Obri samo upadali: to je dakle povjestna istina, da su i Duklju Hrvati pri svom dolazku zauzeli, nju napučili i u njoj ostali; česa radi nju nije Heraklij ni mogao ustupiti Srbljem. A zašto Konstantin, govoreći o Dukliji, ne govori i o njenoj narodnosti hrvatskoj? Na to je pitanje on najbolje sam odgovorio kadno se glede Duklje naročito pozivlje na ona... quemadmodum et in Chrovatorum historia dictum est..." To je peremptorno, akoprem već i sama negativa Konstantinova spram Srbâ ne manje peremtorno izključuje srbstvo

Dukljana (zemlju od Bara do uključivo Kotora) gledeć na ono što je on o Hrvatih u obće naveo.

Svi ovi peremtorni razlozi... nisu ipak niti najmanje smetali Šafaříku okrnjiti i s te strane svojinu Hrvata na korist svojih štićenika Srba. Ali mu nije dosta, da je posve samovoljno tumačio, bolje izkrivio jasni tekst Konstantinov, nu što je zlobnije: on se nije ustručavao na takovu opaku tumačenju Konstantina suprotstaviti još jednomu spomeniku, hrvaštinu Duklje izvan svake sumnje stavljajućemu, t. j. poznatoj hrvatskoj kronici popa Dukljanina iz XI. vieka... Premda bi pred sudom svakoga razborita kritika već sam taj „hrvatski“ spomenik hrvaštinu pisca, i naroda kojemu pripada ma bilo i proti Konstantinu, bezprigovorno konstatirao — jer sigurno svatko najbolje znade, kojemu narodu pripada sudeć po obćem glasu naroda svoga; ipak Šafařik na štetu Hrvata pogazi tudier i taj „obći bon sens“, čemu se drugdje, gdje se ne radi nas okrnjiti, sustavno ugiblje, davajuć uviek pričam, bajkam i predavanjam

pučkim prednost pred povješću; što je dakako novi grieh! — te dementira narodnoga hrvatskoga povjestnika razlogom tiem: da tobož Konstantin u protivnom smislu piše; da dosljedno proti naročitomu srbstvu Dukljanâ po Konstantinu, svjedočanstvo popa Dukljanina nema valjanosti!

Čitatelji neka sad sude o tom „autoritetskom“ sudu gledeć na ono, što Konstantin piše o Duklji, pa neka odluče: tko ima pravo pozvati se na Konstantina, da se ovjerodostoji spis „popa Dukljanina“, mi (Kvaternik) ili djelo Šafařikovo. — Odluke njihove mi se ne bojimo! Što više, upravo hrvat. taj spomenik dokazuje, da je Konstantin i glede Duklje dobro bio izvješten[1]).

Današnje kotorsko okružje sa susjednom okolicom Turske bijaše njekoč poznato pod imenom Dukljanske pokrajine; kad je kraljevina Hrvatska razdieljena, postade i ta pokrajina posebnom državicom.

Za bistvo hrvatske narodnosti ta je ko-

[1]) Ist. pitanje i Hrvati. I. str. 67.

torska okolica najznamenitiji dokaz od starine; tù nam je najstariji pisac „pop Dukljanin“, koj pišuć u prvoj polovini XII. vieka čistim narodnim jezikom zove ga „hrvatskim“ a ne srbskim ili kako inače. Jošte i slavni Kačić „Bože mili čuda golemoga“, čujte pjesmu ovu kaže Kotoranom: da su dika Hrvatâ[1]). Eto historija i narodno predavanje štiti hrvaštinu divnih onih sokolova u Kotoru, te neide ih ni lažno ime srbsko ni isto tako lažno ime Morlakâ ili Kanibala: Kotarani su Hrvati.

Ovdje ćemo još mimogred spomenuti, da je u toj „dukljanskoj“ pokrajini najstarija i najsjajnija hrvatska obitelj bila — vladajuća obitelj Nemanićâ.

Svi ti razlozi vojuju i za Bosnu i Za-

---

[1]) Ej Kotore, gnjizdo sokolovo,
Na visokoj grani savijeno!
Gdi se legu zmaji i sokoli
Koji caru puno dodijaše.
Svijeno je na jeli zelenoj
Ter pokriva Buku od Kotora,
Koja no je dika od Hrvata
I vitežko srdce od junaka.

hlumje[1]) a kao za Duklju (Zetu) jednaki i za Rašiju i Travunju; t. j. za sav zagorski dio rimske južne Dalmacije.

Konstantin (gl. 32.) pripovieda kako su koncem IX. vieka Hrvati oslobodili Srbe od bugarskoga jarma i na svoje hrvatsko zemljište primili u zaštitu od Bugara, te nabraja sve srbske gradove ali ni da bi jednoga iz Bosne nego Kateru i Desnec na njezinoj istočnoj medji, Šafařik veli u Podrinju. Konstantin tù navodi podložničtvo Srba ne pod Bugarsku nego pod Bizant, zove Srbe potištenimi slugami i kukavnimi robovi na bizantinskih milostivih darovinah pa bi mu zaista ovdje bilo u prilog došlo umjestiti i Bosnu, kad ona nebi hrvatska bila.

Bosni je, veli Kinnamos[2]), bizantinac XII. vieka, od Srbije medja Drina niti je ikada koja druga bila; Bosna ne spada pod vlast srbskoga župana već je tu narod sa svojim običajem i sa svojim knezom ... Hrvati bosanski ratuju (1154) kao pomoćnici Ugra

[1]) Ibid str. 66.
[2]) Joh. Cinnamos. Epitomae. Bonnae 1836.

proti Carigradu i njegovim podložnikom Srbom. Bosna je od dolazka Hrvata ovamo na jug hrvatska bila i sve do kralja Stjepana II., do konca podpune naše samostalnosti državne, ona je bezdvojbeni dio države hrvatske. Ban bosanski bijaše jedan izmedju onih sedam banova, koji su, kako piše spljetski arcidjakon Toma, birali hrvatskoga kralja; u jednoj listini XII. stoljeća navode se u Hrvatâ sliedeći bani, da biraju hrvatskoga kralja: 1. ban hrvatski, (uz kralja prvi u današnjoj Dalmaciji) 2. ban bosanski 3. ban slovinski, 4. ban požežki, 5. ban podramski. 6. ban arbanaski i 7. ban sriemski.

Knjige staroslavne uče, da je tadašnja dioba župana i banova dopuštala, da su kadgod bani svoju vlast i razmakli ali na Bosnu je ostalo pravo kraljevine Hrvatske nepovriedjeno i onda kad je Hrvatska sklopila već s ugarskom krunom savez i u Bosni nastali osebiti vladari.

Već kralj ugarski Koloman okrunjen za hrvatskoga kralja u Biogradu pri moru podpisa povelju (1103) izdanu crkvi spljetskoj

ovako: Koloman kralj Ugarske, Dalmacije, Hrvatske i Rame. Ta Rama isto je što i Bosna, jer se onda tako naizmjence pisalo, a bijaše joj medja Drina od Srbije a Vrbas od banovine Hrvatske. Kolomanovi nasliednici namještahu „po starom običaju hrvatskih kraljeva“ u Bosnu bane, da njom vladaju[1]). Kašnje su i njezini „vladari uviek po vjerskih i političkih odnošajih stajali uz Hrvatsku tako, da svaki ozbiljniji dogadjaj u Bosni upleo je sobom Hrvatsku i obratno“.

Ali što ćemo zadirati dublje u poviest i pripoviedati kako je kralj Geiza imenovao vojvodom Slavonije (današnje Hrvatske i Slavonije) svoga brata Stjepana a vojvodom Bosne brata Ladislava; kako je poslie Emerikov brat Andrija slaveći slavje nad bogomilskom Bosnom i Zahlumjem postao vojvodom Hrvatske, Dalmacije i Zahlumja; da se je Andrijin sin, Radoslav, veliki knez humski (1234--1249) sam pisao „vazal gospo-

[1]) Pray. Codex diplom. Budae 1838. Tom. X. Vol. VI. §. 7. Morem regum Croatorum secuti, Bosniam banis jure clientelari gubernandam commisere.

dinu kralju ugarskomu"; da je ban hrvatski i bosanski Pavao Šubić bribirski (1292) iztriebio Srbe iz Bosne i Zahlumja itd., tà i sami česki Srboljubi Jireček[1]) i Šafařik[2]) priznaju, da su Neretva i Bosna X. stoljeća hrvatske, što po arcidjakonu Tomi za istu Neretvu, Bosnu i Zahlumje priznaje i veliki prijatelj srbstva, ruski učenjak Hilferding[3]) veleći: „Država hrvatska razvijaše se i cvatijaše neobičnom brzinom. Krešimir II. razprostre svoju moć, kako je vidjeti preko sve Bosne, a Držislav vladaše od Koruške preko sve Dalmacije, Neretvanije i Zahlumja". Niže pako: „Ostaje van svake sumnje pogubno odtudjenje Bosne, koje ni poslie nikakvo nasilje najjačih gospodara (samodržec) srbskih ne mogaše svladati".

Kedren (Hist. compend. II.) iz XI. stoljeća, kako se čita u Dümmleru (str. 397.) Bošnjake izrično naziva narodom hrvat-

---

[1]) Const. Jos. Jireček: Geschichte der Bulgaren. Prag. 1876. str. 162.

[2]) Starož. str. 407.

[3]) Хисторія Србов и Болгаров (1856).

skim (εϑνος χωρβατον) „a pošto na metropoliju solinsku, (koja je bila u obsegu države hrvatske) od prastarih vremena spadaše čitava Bosna, to je ova bila cieloviti dio države Hrvatske, koja se je na taj način na iztok protezala do Drine. Ova rieka, koja i staroj Dalmaciji činjaše istočnu granicu, bijaše dakle i hrvatskoj granica na iztoku. Da je Bosna bila cieloviti dio Hrvatske može se izvesti još i odanle, što Einhard ... o Srbih govori kano narodu, s kojim njegovi zemljaci ne dodjoše u nikakov doticaj i koga su samo iz pripoviedanja poznavali; zatim što Hrvati i Bugari, koji su već početkom IX. vieka gospodovali na Timoku, Moravi i dolnjem Dunavu, bješe se zaratili da se ništa ne govori o Srbih kano o narodu stanujućem med Hrvatskom i Bugarskom. Već Krause na ova dva razloga obrati svoju pozornost[1]). Ni sam Majkov dapače u svojoj „Istoriji“ nije mogo da ne prizna, da bosanski Kulin-ban nije Nemanji vjeran i da je Neretva bila jedne

---

[1]) Rački: Odlomci str. 19.

sreće s primorskom ili hrvatskom Dalmacijom (str. 9.) i jošte u IX. vieku južni dio Neretve da je pripadao Humu i s njim zajedno da je bio vlast bosanska; i sam Majkov napokon priznaje, da u titulah njekih srbskih vladalaca: Nemanje, Stefana Prvovjenčanoga i Dušana nema Zete, a Zeta je zemlja, koja je u staro doba obuzimala i sadašnju Crnogoru i dio sadašnje sjeverne Arbanaske.

Još ćemo navesti dokaz iz povjesti, da medju Hrvatskom i Bugarskom nije bilo srbstva a taj se može naći u Hilferdinga i Jirečeka, gdje spominju (994) kraljevića (boljara) Pincija, kako je prognan iz Bugarske od cara Samuila vlastoručno napisao: „Iz Trnova podjosmo u Niš i odatle (s medje dakle bugarske) dodjosmo kroz Hrvatsku k svietlomu i pravednomu kralju Držislavu; i on nas liepo primi kano dobri i ljubezni gospodin i nastani nas u podgradje klisko."

Iz svega toga vidi se jasno, da su od dolazka Hrvata na jug osim već prije navedenih pokrajina bile nadalje Hrvati naseljene

i stoga hrvatske pokrajine: sva sadašnja Dalmacija s Bokom kotorskom, vilaet Bosna t. j. Bosna s Turskom Hrvatskom, i novopazarskim pašalukom (Rascija); današnja Hercegovina, koja se je sve do izvora Neretve još g. 1798, kadno je Engel pisao svoju povjestnicu, zvala turska Dalmacija napokon i Crnagora sa sjevernom Arbanaskom.

To je bila Konstatinu i svim byzantinskim piscem u staro doba rimska Dalmacija (u VI. i VII. vieku), koju cielu od Drača t. j. od Bara do istarskih gora, u širini pako do Dunava rieke kao najljepšu pokrajinu (praestantissimum thema) izmedju svih zapadnih zemalja protjeravši Rimljane još g. 619. posjedovahu Obri (gl. 30.), nu koju cielu protjeravši i poubivši te upokorivši Obre oružjem osvojiše i zaposjedoše Hrvati (gl. 31.).

Dalmacija, kako vidjesmo, u razno doba imadjaše razan obseg; a jedno doba bijaše kad se je protezala od mora do Dunava. Kad su ju Hrvati osvojili, njekoliko primorskih gradova

i otoka uzdrža pod zaštitom bizantinskoga cara naprama Hrvatom svoju neodvisnost. To se je onda zvalo carskom, rimskom, bizantinskom Dalmacijom; sva ostala današnja Dalmacija bijaše Hrvatska. Kad već Bizanc nije to latinsko pučanstvo mogao od Hrvata obraniti, uteče se ono pod zaštitu Hrvata pridržav medjutim svoju osebnost i i neodvisnost; nu poslie se ono, ne mogav odoljeti hrvatskoj snagi, i pohrvati t. j. raztoči se u hrvatstvu te onda sama po sebi prestade i ona državna osebnost ili državne osebnosti, jer je svako mjesto živilo o sebi, što je bilo poznato pod imenom Dalmacije. Kralj hrvatski primiv ovo rimsko pučanstvo uze naslov kralja Dalmatinaca i Dalmacije, koja kano kraljevina Dalmacija nikad nije imala posebna kralja, te je i to puki naslov kralju hrvatskomu.

„Ali od Hrvata, koji su u Dalmaciju došli, jedna jih čest izadje ter Ilirik i Panoniju zauze“ (gl. 31.).

Koj je prostor mislio ovdje Konstantin pod Ilirikom, o tom ne može biti sumnje;

jer on opisav thračku pokrajinu po Hieroklu nastavi opisivati pokrajinu (thema) Macedoniju, „koja se stavlja pod Ilirik"; dieli ju pako u dvie uprave, jednoj je glava konzilarij a drugoj vojvoda (ἡγεμόνα), a nabroji 31 grad, medju kojimi Στοβοὶ i Ζάπαρα; ovaj posliednji, njekada stolica biskupa, bijaše na gornjem Vardaru okolo Skopja, u staroj Dardaniji. Po tom je Ilirik (επαρχία Ιλλυρικου t. j. obe Macedonije) bio dračkoj pokrajini na iztoku, što on i sam razjasnuje drugdje, kad pripovieda kako je car Konstantin Veliki carstvo razdielio medju svoja tri sina veleći, da je *a)* Galiju i prekoalpijske pokrajine dao Konstantinu, *b)* Italiju (kamo tada i Dalmacija[1]) spadaše) i Afriku Konstantu, a *c)* pokrajinu dračku Ilirik i Grčku Konstanciju.

[1]) Dalmaciju byzantinsku sačinjavahu po Konstantinu gradovi: Dubrovnik, Spljet, Trogir, Kotor i Zadar te kvarnerski otoci: Krk, Rab i Osor: u njoj mu stanuju Latini (Ῥωμᾶνοι) ne Grci (Ῥωμαῖοι) i ona je sastavni dio Italije, a strateg joj podčinjen car. exarhu u Raveni. Kako se vidi i tako neznatnu Dalmaciju nastojaše Byzant uzdržati u vlasti, dok se dade, jer je po njoj gospodovao na jadranskom moru.

Hrvati okrenu i opet mač proti Obrom pod samimi zidovi Carigrada; poraze Obre i oslobode grad a tim i sapete ruke cara Heraklija... Bilo bi smiešno i pomisliti, da su Hrvati zahman toliku uslugu rimskomu carstvu učinili, zametnuv rat sa... Obri: morao se je dakle Heraklij odvažiti na nove žrtve naprama pobjedonosnim na sve strane Hrvatom; ta žrtva obzirom na naročito svjedočanstvo glede Dalmacije nije mogla biti druga nego da Hrvatom ustupi Ilirik opet pod uvjetom, da si ga od Obra izvojuju kao i rečenu zemlju (Dalmaciju). Porazivši dakle pod zidovi Carigrada Obre, koj poraz morao je za njih biti vrlo ubitačan gledom na svrhu i važnost boja, koj su došli pod Carigrad biti — u koju svrhu morali su učiniti silni narodnji odpor, da uspiju; lahko je bilo Hrvatom nastaviti boj s ovako na sve strane oslabjelim neprijateljem. Vraćajući se dakle iz Thracije navale predji naši na slomljene i onako Obre, poraze jih, a Ilirik je sliedio sudbinu Dalmacije; što nije iz njega pobjeglo od obarskoga plemena ili je u ratu podleglo ili bude zasužnjeno.

Hrvati dakle zauzmu istim naslovom te istim pravom Ilirik, kojim i Dalmaciju; ne samo nakvase ga junačkom svojom krvlju s ovu i s onu stranu rieke Morave — a tko je u današnju Srbiju ime rieke Morave donio ako ne Hrvati, prediel rieke ove u pradomovini svojoj posjedujući VII. vieka do onkraj Timoka? nego su i k tomu još i privoljenje Heraklija rimskoga cara stekli. Da su Hrvati u to doba izvojevali Ilirik, stavlja izvan sumnje i ona... obstojnost, što poslie g. 626 moć i bistvo Obra na zemljištu rimskoga carstva povjestno prestaje; g. 631. isti se Bugari — već u Zadunavlju izpod njihova gospodstva oslobadjaju: nješto se dakle odlučna u životu toga puka med godinom 619—630 moralo slučiti, što ga na sve strane predstavlja tako ponižena i uništena“ [1]).

Hrvati dakle nastavivši u Iliriku krvavi rat s Obrom i porazivši ga slavno, nasele barem onu ilirsku pokrajinu, koju nam po-

---

[1]) Kvaternik: Istočno pitanje i Hrvati. I. 97.

kazuje danas prostor medju riekama Bojanom Ibrom i Timokom, ele Srbija s Metohijom. Onda dakako Srbalja ovdje na jugu jošte nije bilo; Konstantin njihov dolazak stavlja na kašnje, pa ćemo i mi poslie o njih govoriti; ali potomci Heraklijevih Hrvata, pleme Muhlovita (od koljena Muhlova) proslavi se u byzantinskoj poviesti na jugo-iztoku uz samu Thraciju baš kao što su n. pr. na glas došli Tužani i Bužani (iz koljena vojvodkinja Tuge i Buge) u krajevih od Neretve do Velebića, a Klukočani (od vojvode Kluka) naselivši prediel od Sane na Drinu. Isto tako poznati su Timočani i Guduškani ne kao kakovi tobožnji Srbi nego kao Hrvati Konstantinova Ilirika, koji su pristali uz ustanak panonskih Hrvata i priznali Ljudevita posavskoga svojim gospodarom; njegova je država na iztoku hrvatskom graničila s Bugari na dolnjem Dunavu i Timok je bio u njegovih rukuh[2]). A kako u

[2]) Kvaternik u Hrv. V. str. 280. „Čim je Ljutovid razvio zastavu slobode, pristaju uz njega ne samo Hrvati Dalmacije nego i Hrvati Ilirika Konstantinova,

Sriemu (Du Cange) i Duklji (pop Dukljanin) i na Soči (Razvod medja istarskih obćina) tako se i na Moravi ili Timoku (pokret Hrvata proti byzantinskoj Bulgariji) čulo i znalo (do XII. vieka) samo za ime hrvatsko, riedko kad slovjensko a nikada srbsko. I sàm dr. Rački, premda u mnogom sliedi Šafařika, zna iz Einharda, da su Srbe njegovi sunarodnici Niemci poznavali samo iz pripoviedanja, te da već Krause (Res Slavorum str. 4. 5.) upozori na činjenicu, da se o Srbih kao narodu stanujućem medju Hrvatskom i Bugarskom ma i da bi jedna riečica spomenula, kadno se izvješćuje, kako su se zaratili Hrvati i koji su već početkom IX.

Timočani i Guduškani zamienivši najprije franačko gospodstvo Bornino, prije su se pridružili Bugarom, da se oslobode nametnika i okrutnika franačkoga, a čim je Ljutovid razvio barjak slobode, pristali su uz svojega naravnoga vodju. Po tom znamo, da je vlast dalm. te ilirskih Hrvata bila spojena to doba u jedno tielo, koje se je pružalo od Adrijatika do Timoka zatim do Kupe i Dunava te odtud je jasno, kolik je znak ignoracije, držati današnju Srbiju za Srbiju a stanovnike njezine za Srbe.

vieka gospodovali na Timoku, Moravi i doljnjem Dunavu.

Imamo zato i drugih dokaza. Nicefor pišuć o pojavu Bugarâ na iztoku ustanovljuje granice njihovoj državi od Varne t. j. iztoka do Ilirika na zapad, te od Dunava (sjever) do Balkana; dakle Crno more, Dunav, Ilirik i Balkan, pa veli: „Čim su opazili, da je taj prediel oda svuda i riekom (Dunavom) i oštroćom onoga kraja (Balkanom) utvrdjen, ustave se; — ali i Sloviena, kojih bijaše na blizu, sprave pod svoju vlast... i thračke gradove i miesta počnu pustošiti.“ Tako piše i Theophanes

Šafařik ipak u tih Slovienih ne mogući stvoriti Srbe, sklesa odmah ne hrvatsko posebno slovensko pleme, ali na njegovu sramotu napisa starac Theophan ovo: „Bugari provalivši Dunav dodju u Varnu... i u sredizemne krajeve; te opazivši da je sav taj kraj s traga riekom Dunavom; s preda pako (od juga) i obiju bokova (istočne i zapadne strane) klanci t. j. tjesnaci brdina i crnim morem dobro utvrdjen, spraviše pod

svoju vlast Sloviena, ondje živućih kako jih zovu narod od sedam plemena. Tù je barem jasno rečeno: da su Bugari došli do naroda slovjenskoga t. j. do Ilirika, a taj su sav kako znamo iz Konstantina, zauzeli već Hrvati u VII. vieku, pa kad toga ne bi od ondje znali eto Theophan uči, da su to bili Slovieni naroda sedmo-plemenoga (et Sclavinorum illic degentium septem generationes quae dicuntur) t. j. Hrvati; jer o tih samo Konstantin govori: da jim je na jug došlo petero braće i dvie sestre zajedno s puci a tako se baš nigdje ne kaže ni o srbskom ni o kojem drugom plemenu slovjenskom! Mimogred budi naglašeno, da se iz toga Theophanova navoda vidi, da Bugari nisu poda se spravili sav „sedmoplemeni" narod nego samo onaj dio, koji je živio na zemljištu, što no su ga netom osvojili. To je sasvim analogno onomu, što car Konstantin pripovieda: kako je došao sav „sedmoplemeni" narod u Dalmaciju nu da ga se jedan dio iz te zemlje oružjem izseli u Ilirik a drugi u Panoniju. I kašnje je taj narod na-

zivan „sedmoplemenim“, premda je već bio razdieljen u dvie, a njeko vrieme i u više država. Mogaše si tko koju od tih i podčiniti ali odtuda još ne sliedi, da mu je podčinjen sav „sedmoplemeni“ narod, pa tako se sbilo i s istočnom stranom Bugara. Uz to i Konstantin očito svjedoči, da Bugari nisu Hrvate nikad kao državu podjarmili.

I Kedren (XI. viek) piše[1]): Kad je Bugarska pala, caru se predade i pogranični narod Hrvatâ i njegovi principi, dva brata, koje car zato obilno obdari. Jedini se još podanstvu otimaše Sermo, gospodar Sriema, brat Nestongov. Eto svjedočanstva položaju Hrvatske spram Bugarske te je Šafařik opet uhvaćen u laži da su Srbi uzduž Timoka susjedovali s Bugari; eto dokaza, da su današnju Srbiju posjedovali Porhyrogenetovi Hrvati Illy-

---

[1]) L. c. str. 561. „Subacta Bulgaria, Imperatori se dedidit etiam contermina Chorvatorum gens et ejus principes, fratres duo: quibus Imperator honores et opes amplas tribuit. Solus adhuc Imperium detrectabat Sermo, Sirmii dominus, Nestongi frater...“

rika. Cedren jasno kaže, da se je Grkom predao osim Hrvata sriemskih još i susjedni Bugarom narod hrvatski; po tom su dakle i izvan Sriema s Bugari graničili Hrvati a gdje ako ne preko Save i Dunava? Ta preko Du nava i Drave graničila je Magjarska!

Još nam je koju prosboriti o Panoniji; jer car-povjestnik kaže nadalje, da je druga čest Dalmaciju zauzevših Heraklijevih Hrvata došla i zaposjela Panoniju (gl. 31.), kad su svladali Obre, koji su ovdje i u susjednih podunavskih zemljah živili po uništenju države Gepida i po odlazku Longobarda u Italiju.

Kritika je dokazala, da se pod imenom „dolnje Panonije“ u IX. vieku razumievao sav ogromni prostor, pružajući se od današnje Koruške kroz dolnju Štajersku i Kranjsku na Dunav i to s ovu i onu stranu Drave i Mure do rieke Rabe[1]). Na tom se prostorju nastaniše Konstantinovi Hrvati, koje djakon Pavao savjestno i uviek luči od Hrvata Planinaca u Karnioliji i Karintiji. Ein-

[1]) Javno ili drž. pravo Hrvata. V. str. 289.

hard, tajnik Karla Velikoga opisujuć silne hrvatsko-franačke borbe za sedmogodišnjega rata točno luči zemlju panonskih Hrvata od noričkih (Korutanaca i Karniola) za koje naročito veli, da su obitavali uz gornju Savu blizu Furlanske. — Medju riekama Sutlom, Savom i gornjom Murom obitavahu panonski Hrvati a nikakvi Slovenci, pače i velika jim županija okolo sadašnjega Gratza bijaše u IX. vieku čisti hrvatski živalj i zvaše se uprav narodnim imenom Hrvati. Ta se županija[1]) pružala ne samo po današnjoj Štajerskoj nego je zasjekla i u današnju Ugarsku medju Blatnim jezerom, Dravom i Dunavom. Isto tako današnja Kranjska napučena bje čistim hrvatskim narodom, kojemu se i službeno i u puku kaže: Bieli Hrvati. Poznati povjestnik i diplomat Iv.

---

[1]) Šafařik u starož. veli o toj županiji, da se je u sriednjem vieku nalazila u predielu Mure. — Listina Henrika I. (954) zove ovu županiju: „pagus Crauuati“: listina Otona II. (988) „pagus Chrouuat“, a salsburžka iz XI. vieka zove ju „praedia Chrouuata“ itd.

Leunclavij (XVI viek) veli:" Celeberrimus Ciliae comitatus ad Croatiae Banatum antiquitus pertinebat" dakle celjsko-zagorska županija spadaše ne pod kraljevinu Ugarsku nego pod bansku čast hrvatsku t. j. kraljevinu hrvatsku. — Medju Hrvati današnje Štajerske spominje i Šafařik (starož. 715.) Hrvate, Suselce, Stoderane i Djulebe, ali se plemena tih istih imena spominju i u Velikoj Hrvatskoj, izza Bavarske, zemlje Saksoniji susjedne, gdje se i po odlazku Heraklijevih Hrvata, do u XII. viek uzdržala županija Stoderani, s kojimi su Suselci i Djulebi zajedno prebivali u sjevernoj Hrvatskoj.

I Leunclavijev suvremenik (16. viek) Pavao Jovij pišuć o političkoj Hrvatskoj, koja se je još za njegova stoljeća protezala med Cetinom, Dunavom i Unom a na zapad u Istru i Štajersko-Kranjsku zove Ivana Kociana (koga Niemci nazvaše Katzianer) Hrvatom, premda je kako sam to u njegovu viekopisu drugdje dokazao, rodjen u gornjoj Kranjskoj (Is erat Joannes Katzianer

genere Croatus), a smatralo ga je i tursko carstvo, u 16. stoljeću najsilnija vlast u Evropi, Hrvatom a Kranjsku hrvatskim krajem; jer kad je Kocian od Austrije odpao, ponudi mu tursko carstvo vladanje svegakolikoga kraljestva hrvatskoga (totius Croatiae).

Isti povjestnik Jovij kaže i o Bartolu Ungnadu iz Štajerske, da je Hrvat (croato duce) a takovih dokaza o čistom hrvatstvu Štajerske i Kranjske mogli bi ovdje i više iz prošlosti navesti, ali budi dosta spomenuti: da je habsburžki dom izabran za kralja svim Hrvatom („totius inclyti regni Croatiae regem“) uz taj naročiti uvjet, da će sve te „hrvatske strane“ morati ustavnoj kraljevini pridružiti, a tako je poslie i pragmatičnom sankcijom med habsburžkim domom i Hrvati ustanovljeno: da se vladari iz austrijske kuće moraju nalaziti u posjedu Koruške, Štajerske i Kranjske hoće li pravno vladati nad našim narodom t. j. tiem je, uzprkos tada obstojalomu njemačkomu carstvu na uviek utanačeno, da rečene zemlje ne mogu biti razlučene od posjeda hrvatske krune; ne

mogu pako zato razlučene biti, što su ti hrvatski posjedi n. pr. Štajerskoj itd. nezakonito utjelovljeni[1]).

U 16. vieku začeli su pisci budi s pjesničke budi učenjačke afektacije iztočne evropejske narode nazivati ne njihovimi narodnimi imeni nego po zemljah, koje su otevši jih u davnini drugim narodom posjeli; tako jim Magjari od zauzete Panonije postadoše Panonci, Bugari Mizi, Poljaci Sarmate a Hrvati netom postaše Iliri (kojim imenom nisu pisci nazvali nikad ni Srbe ni Bugare), Dalmatinci, Liburni, Panoni, Karni, Karentani i Norici. — Pisac 16. vieka Pavao Jovij dieli Panoniju u dvoje: u Panoniju ugarsku i Panoniju hrvatsku, koju zove i Panonija citerior; onu prvu zove i Ungaria, a ovu drugu kad Slavonija kad Croatia. Hrvatsku panonsku opisuje tako, da je ležala medju Savom, Dravom i Dunavom; žitelje na tom prostoru zove Hrvati za razliku od prekosavskih, koje nazivlje Iliri. — Jedan dio te panonske

---

[1]) **Kvaternik: Javno pravo Hrvat V. str. 295.**

Hrvatske nazvan bje „Požega"; u tom je nazivu sačuvan za cielo trag požežkoj banovini, u kojoj je vladao jedan od onih sedam banova, koji su birali hrvatskoga kralja. Jovij tu požežtinu, koju drugdje točno luči od županije požežke, opisuje, da se je pružala medju riekama Dravom i Savom, dakle je bila ono, što je sada ciela ili barem dio Slavonije; a u toj požežtini bio mu je i grad Osiek[1]) (... castellum quod est in Posega nomine Exechium ...) Navodeći kakvo je zvanje zapovjednika ilirske (turske) Gradiške veli: ubi erat in statione adversus Crouattos[2]) dakle ilirski naprama slavonskomu Hrvatu ...

Odtuda se vidi, da je Evropa jošte 16. vieka smatrala čistimi Hrvati sve one, koji su poslie nazvani Slovenci (u Istri, Koruškoj, Gorici, Štajerskoj i Kranjskoj) i one, kojim se je nametnulo domovini ime Slavonije (gornje i doljnje) a to smo mi kajkavci Hrvati

---

1) T. III. L. 36.
2) Ibid. 60.

ovdje, tobožnji Slovenci, i oni niže dolje Slavonci.

Jošte nas mogu zanimati samo granice hrvatstvu naprama Magjarom u Panoniji ugarskoj, gdje su se početkom X. vieka dogodile velike promjene. Na razvalinah Velike Moravske (907) osnovaše Magjari svoju novu postojbinu, kojoj suvremeni Konstantin ovako (gl. 40.) opisuje granice: „Turkom (Magjarom) pogranični susjedi jesu na iztok Bugari, od kojih je dieli rieka Ister prozvana takodjer Dunav, na sjever Pečenezi, na zapad Franci (Niemci); na jug Hrvati".

Nas se tiču samo one granice, koje su Hrvatsku od Ugarske dielile; stoga ćemo jih nastojati točnije opredieliti. Našemu Konstantinu bijaše dobro poznato (gl. 13.), da su Magjari osvojili i posjeli Veliku Moravsku ili Svatoplukovu državu pa mu bijahu poznate i njezine granice. On naime naročito veli: da je od Soluna do Dunava, gdje leži Beograd (το Βελέγραδα) osam dana puta ako tko na miestih počiva „izza Dunava pako bivaju Turci u Moravskoj" (gl. 42). Još bolje ozna-

čuje Ugarskoj južne granice popunjujuć na drugom mjestu (gl. 40.) navedene rieči ovim načinom: „Opet tik rieke leži Sriem (τὸ Σέρμιον), koj je oddaljen od Beograda dva dana hoda; odanle Velika Moravska nepokrštena, koju su Magjari opustošili, i kojoj je njekada knez bio Svatopluk.“ Na ovoj dakle strani po Konstantinu ležala je Ugarska s one strane Dunava te ju je Dunav dielio od Sriema. Da je i tù bio Dunav sbilja medjom vidi se iz rieči, koje odmah primetnu „atque haec quidem juxta Istrum flumen, monumenta sunt et cognomenta.“ Odakle sliedi, da se je po Konstantinu onodobna Ugarska na jug protezala samo do Dunava, koj ju je dielio od Hrvatske u Sriemu a prama jugo-iztoku od Bugarske. Isto sliedi takodjer odanle, što Konstantin opisujuć rieke Ugarske napominje Tisu, Temeš, Maroš, Köröš ali o Savi ni spomena . . . Dalje bi na zapad granicom med Ugarskom i Hrvatskom imale biti rieke Drava i Mura; Konstantin bo bez iznimke veli, da su Ugrom na jug susjedi Hrvati, što i tiem potvrdjuje, jer pripovieda, da su Moravljani

dolazkom Magjara bili prisiljeni u velikom broju uteći u Hrvatsku...

Dualizam med panonskom i dalmatinskom Hrvatskom obstojaše još koncem IX. vieka. G. 884. vladaše med Savom i Dravom knez Braslav, pače njegova se kneževina na jug protezaše barem do Kupe; jer se u njoj navadjaju Kupa i Odra; nu on bijaše još svedjer pod vrhovnom vlasti njemačkoga kraljestva; dà veliki privrženik i štićenik kralja Arnulfa, čijom pomoćju svoju kneževinu razširi. Od njega naime dobi u léno doljnju Panoniju s gradom Mosburgom na Sali kod Blatna (Balatona), što no su njekada posjedovali Privina, Kocelj i Svatopluk. S doljnom Panonijom sdruži se opet djulebska županija s Optujem (Pettau), koja se je g. 874 bila od nje odciepila sačinjavajuć posebnu grofiju pod vrhovnom vlasti koruškoga markgrofa.

Na taj način panonska Hrvatska pod Braslavom koncem IX. vieka obsizaše krom posavske Panonije ća do Pokupja, dokle je imala dopirati dalmatinska Hrvatska, jošte s one strane Drave čitavu doljnju Panoniju;

na nju dakle spadaše na zapadu krajina celjska i optujska u današnjem Štajeru. S došašćem Magjara ne stade ove panonske Hrvatske; ono, što je bilo s one strane Drave i Mure osvojiše Magjari, sve ostalo s ove strane obiju rieka priklopi se k Hrvatskoj, koja sada u jedno stopi dalmatinske i panonske krajeve[1]). Ovdje će svatko i to punim pravom u prvom redu pomisliti na cielo naše Medjumurje, koje još (sa 66.000 duša) stoji u crkvenoj svezi nadbiskupije zagrebačke, a onda valja misliti na Hrvate u zapadnoj Ugarskoj u biskupijah: gjurskoj (44.403 duše), subotičkoj (23.360 duša), pećuhskoj (53.972 d.) i vesprimskoj (2780 d. te na one (do 40000 d.) u koločkoj i požunskoj biskupiji i napokon i na one Hrvate u doljnjoj Austriji; premda kod svih ovih posliednjih valja pamtiti, da su se ovi manje više izza turskih nasilja iz južnih hrvatskih prediela tekar prije jedno dvie sto godina onamo preselili.

---

[1]) Rački: Odlomci str. 28.

Dakle sve u ovom poglavju spomenute pokrajine od Tirola do Ibra i Timoka pa onda barem od Mure do sinjega mora jesu cielovite česti Hrvatske i „liepe domovine“ Hrvata, koja bi veličinom površine svoje zaista zavriedila, da se i njoj dade naslov Velika[1]), kao što ga je imala Hrvatska na sjeveru. Ali kakova i kolika je budi svakomu sinu i kćeri draga a zato budi svakomu Hrvatu i Hrvatici svagdašnjom molitvom ona (Preradovićeva) pjesma:

Bože živi, blagoslovi
Srdaca nam plamenište
To hrvatsko hrvalište:
Milu zemlju, sveti dom,
Da se mladi, da se novi
Svakim miljem rodu svom!
Bože živi, blagoslovi
Svetu zemlju, mili dom!

---

[1]) Porphyr. (gl. 31.) Chrovati autem dicuntur lingva Sclavorum i. e. terram multam possidentes.

V.

Poviestni pregled.

„Weisheit ist der grosse und ehrwürdige Preis des Lebens; sittliche Güte dessen schönste Frucht, Thatendrang sein Nerv, nationale Würde sein letzter Zweck.

Wirth: Deutsche Gesch.

Hrvatski narod (εϑνος Χρωβατον) već u prvom svojem pojavu na jugo-iztoku Evrope pokazuje se kano samom Providnošću, koja bdije nad narodi Evrope, izabranim zato, da bude branik i širitelj prosvjete medju njimi; jer on dodje ovamo poput „oduševljena“ momka, sviestna svoje snage i zadaće, koja mu u životu predstoji.

Dok naime za seobe narodâ drugi samo jačom silom poćerani svoja sjedišta ostavljaju i po Evropi błude i tumaraju bez ikakve višje svrhe, da budu najposlije silnijimi nanarodi uništeni, hrvatski narod dolazi (619)

na molbu cara Heraklija iz svoje sjeverne postojbine, da spasi u svojih se temeljih kolebajuće byzantinsko carstvo.

Pogotovo može se reći: kao onaj slavni vojskovodja, koj reče: Veni, vidi, vici, i hrvatski narod (jedna ga čest) dodje ovamo i za njekoliko krvavih godina svlada u Dalmaciji, Iliriku i Panoniji (savskoj) najsilnije tada, okrutne kršćanskoj prosvjeti[1]) i svakomu državnomu poredku neprijateljne Obre; koje ne ubi ili ne upokori za svoje kmete, a bilo Obra i preko stoljeća nepohrvaćenih medju Hrvati[2]) oni se razbiežaše glavom bez obzira,

---

[1]) Već od apoštolskih vremena bijaše vjera Isusova uhvatila koren u Iliriku i Panoniji te se spominju iz prvih stoljeća kršćanstva nadbiskupije — sriemska i solinska i područne biskupije onoj u Mursiji (Osieku), Cibalisu (Vinkovcih), Singidunu (Biogradu), Sisciju (Sisku) i Petaviju (Optuju) te ovoj zadarska, dubrovnička, skradinska, makarska, neretvanska, duvnanska, senjska i rabska. Barbarski narodi Huni i Obri uvalivši u ove zemlje upropastiše sve biskupske stolice pače i velike gradove Sriem i Solin.

[2]) Porph. (gl. 31:)... I jesu još i sada (t. j. (945—59) u Hrvatskoj ostanci Obra (Avarum reliquiae) i poznati jim je, da su Obri.

navlastito k Dunavu u Panoniju k braći svojoj. Dok drugi narodi, naročito i slovjenski, naseljuju prazne zemlje, šireć se polagano od župe do župe, Hrvat dolazi kao junak i osvaja si krvlju novu domovinu, napučenu narodom onakovim, kakovi su bili tada po svietu zloglasni i siloviti Obri. Što se mora misliti o snagi naroda hrvatskoga, kojom se je na jugo-iztoku Evrope pojavio, kad se zna, da je samo on Obrom zadao smrt, izbacio jih iz byzantinskoga carstva te jim ovdje za uviek zatvorio knjigu poviesti? Takovim se činom i mnogo veći narodi ne mogu izkazati, kakovim je eto već toli davno hrvatski narod Evropu naučio poznavati svoje narodno ime.

Osvojivši si novu postojbinu na medji iztoka i zapada utemeljuju u njoj Hrvati silnu ili da bolje rečemo dvie silne države dalmatinsku i panonsku. Kriv je tomu dualizmu položaj nove Hrvatske; nije on ipak sve do danas zadao smrti narodnjemu jedinstvu kao što nije ni narodu njemačkomu državna razcjepkanost Njemačke. Spadale pokrajine Koruška, južna Štajerska, Kranjska,

Gorica, Istra, Hrvatska, Slavonija, Krajina, Dalmacija, gornja Albanija (Biela Hrvatska), Crna gora, Hercegovina, Bosna, Rašija i Srbija pod svojimi tadašnjimi imeni u državu dalmatinske ili panonske Hrvatske, kako kada, ili pako sačinjavale, što se je opetovano sbilo pod Ljudevitom Posavskim od furlanskih planina do Timoka, te pod Krešimirom i Zvonimirom, sve ukupno ili samo u njekoj čésti jednu državu hrvatsku, u njih se je ipak cieli narod vazda i posvuda jednako smatrao svoj te sve one pokrajine svojom jednom domovinom.

Znajući, da je ta naša domovina bila njekoč ogromna naselina rimska, koljevka mnogih careva rimskih; znajući, da se je u njoj već liepo ogrijao silni narod obarski; znajući nadalje da je ova zemlja svojim položajem ključ iztoku na zapad, i ovomu za onaj, napokon da u VI. i VII. vieku nije bilo smutnja medju zapadnom i iztočnom crkvom nego da je cielo kršćanstvo proti nekršćanom bilo složno; znajući to sve, što moramo držati do snage i sviesti naroda hrvatskoga,

naroda onoga, koj je u tih okolnostih zauzeo ovu blagoslovljenu zemlju i za na vieke raztrgao pravu žilu obćenja medju krštenim iztokom i krštenim zapadom? Takova čina u istinu nema kod nijednoga drugoga današnjega naroda. Mnogo je lakše, počev od kraja robiti i otimati komad po komad nego li, tako rekuć, upravo dvie pole srdca razstaviti. Zato zaista manje bijaše osvojiti Španjolsku, Francezku, gornju Italiju, Egipat, malu Aziju itd. oko kraja, nego li u srdcu kršćanstva, u perivoju Rimljana zavrći i uzdržati nekršćanski narod, po ondašnju govoreći barbarsku državu.

Iz Konstantinove se poviesti zna, da je hrvatska država, i dalmatinska i panonska, imala svoje vladare; on pripovieda, da je Porgin otac bio izabrani vladar Hrvatom, svih sedam plemena, upalih tada u Dalmaciju i veli: „Tako su i oni Hrvati, koji su odatle izašli u Ilirik i Panoniju imali svoga vrhovnoga vladaoca (principem supremum)“. Kad su hrvatske zemlje po tadašnjem običaju priznavale ili recimo baš kad su spadale

pod vrhovnu oblast byzantinsku, nazivahu byzantinski carevi hrvatskoga vladaoca arhon (ἄρχων), a zapadni ga cesar i papa nazvaše dux ili comes kadikad, princeps. Hrvatski narod zvaše svojega samovladara valjda vojvodom i knezom ili pako velikim županom za razliku od županâ, kojih dostojanstvo nije u Hrvata nikada bilo ne zavisno i samostalno; sami pako hrvatski samovladari u starije doba zovu sebe vojvodom a zemlju si kraljevinom; docniji knezovi, n. pr. Trpimir (852), zove sam sebe kraljem; izrikom i svečano proglasi se po zemlji kraljem tekar Tomislav (914—926) pa tako ga onda zove ne samo i sabor splitski (925) nego i sam papa u svojem pismu. Hrvatska se već polovinom IX. vieka zove kraljevinom a u početku X. vieka kraljevinom ju zovu i priznavaju takodje drugi narodi.

Žalibože iz najstarijega doba, od dolazka naroda hrvatskoga u ovu domovinu, nisu nam poznata imena svih knezova; bagrorodjeni pisac nije pisao poviest našega naroda a iz starih spisa i listina[1]) ne može

[1]) Iz listina i starih spisa saznali se do sada samo sliedeći:

se izpuniti svako doba prošlosti imenom samovladara; nu iz ne prekinuta tečaja narodnjih odnošaja mora se ipak zaključiti, da ga je svako doba imalo. Isto valja i za planinske Hrvate, jer se zna, da su se i u Koruškoj veoma rano pojavili knezovi u unutarnjem upravljanju ne odvisni.

I. knezovi (ili veliki župani).

Zvonimir, knez panonskih Hrvata za Karla Velikoga.

Ljudevit, veliki župan panonskih Hrvata.

Borna (Porin) vel. župan dalmat. Hrvata (†821).

Ladaslav, sinovac Bornin, vel. župan dalm. Hrvata († oko 828).

Mojslav, knez dalm. Hrvata.
Ljudevit, knez dalm. Hrvata.
Ratimir, vel. župan panonskih Hrvata (838).
Trpimir, knez dalm. Hrvata (852).
Krešimir, sin Trpimirov, knez dalm. Hrvata.
Miroslav, knez dalm. Hrvata (oko 857—861)
Pribunja, ban (oko 861—862).
Domagoj, knez dalm. Hrvata (oko 863—876).
Ilik, Bono i Inik, sinovi Domagojevi (877).
Sdeslav (877—879) knez dalm. Hrvata.

Ti hrvatski vladari nisu ipak vladali absolutistički, nego je narod u novo uredjenoj državi slobodno odlučivao svojom sudbinom i ograničivao samovolju svojih vladalaca; imamo zato dokaza baš i u diplomatičkih spomenicih počam od IX vieka. Pod knezom Trpimirom (852) bijahu zastupnici naroda

---

Branimir, (879—892), knez dalm. Hrvata.
Braslav (883—896), knez panonskih Hrvata.

II. Kraljevi narodne dinastije.

Tomislav, (914—926) knez, zatim prvi kralj združenih Hrvata.
Krešimir I.
Držislav (964—1000)
Svetoslav Surinja.
Krešimir s Gojslavom (1019) bratom.
Krešimir II. sam (1024—1031 †1035).
Stjepan I. (1035).
Krešimir Petar (1057—1073).
Slavić (1074—1075).
Zvonimir Dimitrija (1076—1089).
Stjepan II. 1089—1091).
Petar (1091—1101).

sakupljeni u saboru u Bišću[1]); sin mu knez Mučimir (892) izdade povelju, iz koje se takodjer vidi, da je i knez Mislav (823) u suglasju s narodom podieljivao pismene povelje crkvam; Mučimir u svojoj povelji još i to izrično priznaje, da je narod naš imao ustavni život te uživao nutarnju slobodu[2]).

Naprama županom, starješinam, vladikam itd. pa tako i naprama velikim županom iliti knezovom izražavala se je dakle već onda volja naroda u skupštinah i saborih. Javni taj državni život Hrvata osnovan bje posve po uzoru domaćega života hrvatske obitelji, koja se je kano i u drugih Sloviena vazda osnivala na slobodi i jednakosti; kao što naime čeljad u zadrugah naših nikad nije zavisila od samovolje gospodara zadruge tako ni županija nije trpila samovolje župana ni narod ne ograničene vlasti izabrana velikoga župana iliti kneza. Već Prokop (552), dobar

---

[1]) „Actum in loco qui dicitur Byaci... communi voto et voluntate corroboratorum".

[2]) Muncimir... Croatorum dux... communi consilio cum meis cunctis fidelibus et primatibus populi...

poznavalac Slovienâ reče, da se Slovieni u obće ne pokoravaju jednomu čovjeku nego da od vajkada živu u demokraciji te pretresuju sve koristne i zamršene stvari u vieću (in communi[1]).

Danas nema u Evropi naroda, koj bi na nutarnju svoju ustavnu slobodu, na slobodu svoje narodne volje imao starije pravo nego li narod hrvatski; on bo poče tiem svoje povjestničko bistvo na jugu Evrope; u novoj ovdje uredjenoj državi on slobodno odlučivaše sudbinom svojom ograničujuć samovolju svojih vladara već onda, kada se za mnoge današnje narode u Evropi ni znalo nije; tà poviest još ni za ime ne zna Rusom, Magjarom i Rumunjem a jedva poče pod tudjimi imeni natucati o Česih i Poljacih, kad eto Hrvati već u diplomatičkih spomenicih imadu svjedočanstva narodne svoje suverenosti.

I drugačije još pokazuje se hrvatski narod onoga doba daleko naprednijim pred inimi i pred svom ostalom braćom slovjen-

[1]) De bello goth. IV. 14.

skom; u njega ima već i znamenite snage etične te brzo i lahko prianja uz kršćansku vjeru. Konstantin svjedoči, da je car Heraklij za vladanja hrvatskoga kneza Porge poslanstvom (per legationem) iz Rima okrstio Hrvate (622. i 623).

Kaže to (gl. 31.) ovako: „Ovi pako pokršteni Hrvati ne rado izvan granica svoje zemlje ratom druge uznemiruju; a to zato što su primili njeki sveti ugovor t. j. ustanovu od rimskoga pape, koj je pod Heraklijem poslao k njim svećenike i pokrstio je. Primivši bo Hrvati krštenje ugovoriše i vlastoručnim se pismom[1]) obvezaše sv. Petru Apostolu da neće nikada na tudje zemlje navaljivati oružjem nego da će držati mir sa svakim, koj bi to spram njih hotio a s druge strane primiše zakletvu od rimskoga pape, ako bi ikada drugi narodi napali njihovu zemlju, da će za njih vojevati i osvetitelj

[1]) καὶ γαρ οὔτοι οἱ χρωβάτοι μετὰ το αυτοὺς βαπτισθῆναι συνδήκας καὶ ἰδιόχειρα ’εποιήσαντο, καὶ πρὸς τον ἅγιον Πέτρον τὸν απόστολον ὅρκους βεβαίους καὶ ἀσφαλεῖς, ἵνα μεδέποτε εἰς αλλοτριαν χώραν ἀπελλώσι καὶ πολεμήσωσειν.

*

njihov biti Bog, dočim će jim pribaviti pobjedu Petar, Isukrstov učenik".

Taj medjunarodni ugovor Hrvata s rimskom stolicom, kojemu je glavna svrha bila staviti čvrst nasip daljnoj seobi naroda, prva je i najstarija izmedju svih inih slovjenskih izprava, a vlastoručno pismo, koje se tu spominje bijahu bez sumnje hrvatske črte, iz kojih je kašnje postala ugljasta glagoljica, poznata kroz stoljeća kao hrvatsko slikovno pismo.

Ele nakon višegodišnjega rata za Porgina otca s Obri i nakon poraza ovih, te čim se stalno smjestiše u Dalmaciji budu Hrvati po rimskih svećenicih pokršteni i dobivaju svoju vlastitu crkvenu hierarhiju (nadbiskupa, biskupe, svećenike i djakone) pokle je već prije radi užega prijateljstva sa svojim saveznikom Porgom dao obaviti u samom Carigradu čin okrštenja na ovom, velikaših mu te prisutnih hrvatskih ženah. Onda toga hrvatskoga vladara imenova byzantinskim patricijem, što su bili i njegovi nasljednici; ali naslov taj ne bijaše biljeg političkoga po-

danstva nego imajući temelj u moralno-religioznoj pomisli svjedok je medjunarodnjega prijateljstva. Heraklij mišljaše, da mu i vezom kršćanstva t. j. svetošću vjerskih odnošaja treba pobjeditelje Hrvate ukrotiti i dobrimi jih susjedi bizantinskomu carstvu učiniti da uzmogne tim laglje i uspješnije vojevati proti Perzom, takodje neprijateljem byz. carstvu. Hrvati dakle već u prvom svojem pojavu na jugoistoku Evrope pokazuju se u svjetlosti novoustrojene kršćanske države, a kršćanstvo bijaše obilježjem civilizacije vazda osobito u ono barbarsko doba. Narod hrvatski je tada već ne samo uništenjem obarske sile nego i svojim posriedovanjem kao prvi uzrok sretnu riešenju „byzantinsko-perzijske razmirice“ premnogo pomogao oslobodjenju kršćanstva od dvaju najdivljijih neprijatelja a tim i obćenitoj civilizaciji. Valja pamtiti, da se je kod Hrvata prije no kod ikojega drugoga slovjenskoga naroda iz takova kršćansko-državnoga života razvila ustanova porotnih sudova i počela cvasti trgovina i obrt, a to su po izbor dokazi prosvjetnomu duhu i

pravcu, kojim je narod hrvatski već na početku svoga bistvovanja na jugu Evrope pošao bio.

I da mu je sudjeno bilo boraviti u miru mogao je bistra uma i mladjahna poleta orijaškim korakom pohrliti k narodnjemu blagostanju, ali njemu je bilo nastaviti borbu, da utvrdi ovdje svoju podpunu narodnu nezavisnost. Narod, koj je byzantinskomu carstvu učinio onakovih usluga proti Obrom i Perzom nije mogao mirno slušati, da mu se oholi Grci namiću i smatraju gospodarom; a ovi su gospodstvo, što no su ga jošte bili zadržali u njekih utvrdjenih gradovih Dalmacije te Ilirika malo po malo htjeli prenieti i na narod hrvatski pa su mu se u istinu i počeli smatrati tobožnjimi gospodari i snivati o njekakvom jarmu i prvom robovanju (prima servitus) Hrvatâ. Hrvati zlovoljni na tu bahatost i nekršćanski duh Grka a ponosni na svoje pobjede ustadoše da se rieše svakoga odnošaja naprama Grkom i da se pokažu svoji pa su onda ne samo opetovano pripomagali drugim udarati na sam Carigrad, toga

ne zahvalnoga saveznika svoga, nego su se i premnogi od njih dobrovoljno odrekli krstu (gl. 29.) ili kako se čita u Žiću sv. Vasilja (gl. 52.). „Većina jih pako za dokaz većega odpada (maioris defectionis specimine) kršćanstvo iznevjeriše, da tako ne zadrže nikakov spram Rimljana zalog prijateljstva (amicitiae) i podanstva". Hrvati povratiše se narodnoj vjeri svojih djedova, jer su mrzeći ne vjerne kršćene Byzantince zamrzili i kršćansku vjeru. Iz drugih se takodje byzantinskih osobito pako zapadnih spomenika vidi, da su Hrvati već onoga doba uklanjali se i svakomu dodiru s grčkim carstvom ali i naprama koncu već VII. stoljeća da su na jadranskom moru tako bili svoju moć razvili, da jim je onda isto byzantinsko carstvo po exarhatu u talijanskoj Raveni bilo obvezano plaćati danak i da su jošte za živa Heraklija poslanici rimske stolice odkupljivali sužnje po Istri i Dalmaciji od Hrvata; dà poslie g. 626. čim su Obre spokorili, nisu se Hrvati više dali ni varati ni u byzantinske svrhe upotrebljavati. Poslie za Heraklijevih nasljednika, careva

rimskih, Konstansa i Konstantina Pogonata (bradatoga) bijahu Hrvati već pomagači Obrom i Saracenom proti Byzantu.

Medjutim god. 676., kad su Hrvati već osvojili bili posavsku Panoniju, zemlju med Savom, Dravom i Dunavom te Obre stisnuli k Blatnu jezeru i preko Dunava na Tisu, uvale iza Dnjestra na Tisu i kroz Dunav dalje na zapad Bugari, idući ravno u srdce rimske države, u grad Varnu uz crno more i sriedizemne krajeve. Na toj vojni pričepili su i sjeverni dio Hrvatske i dočim su zaharačili byzantinsku državu, spravili su pod svoju vlast i onaj dio Hrvata, koj je živio na skrajnjem istoku Ilirika; nisu ipak hrvatsku državu ni ostalih Hrvata spravili poda se, nego su dapače smjestivši se izmedju Grka i Hrvata odmah počeli bivati dobri susjedi i prijatelji ovih. Konstantin zabilježi o početku Bugara i njihovu prijateljstvu s Hrvati ovo: „Niti je Bugarin ratovao s Hrvati osim za Mihalja Borisa — koj je latio se oružja i udario na Hrvate ali ne mogav s njimi ništa obaviti i davši jim darove sklopi mir —

niti su ikada Hrvati davali Bugarom harač, nego su jedni druge često s prijateljstva počastili darom (gl. 31.).

Dočim je dakle rimsko carstvo od prvoga pojava Bugara do u X. viek duboko, riedkom samo iznimkom, vazda bilo po Bugarih zaharačeno, Hrvatska nije nikada tomu silnomu narodu podlegla, pače medju Bugari i Hrvati nije bilo ni rata osim (u IX. vieku) pod Borisom, koga su opet jedini Hrvati spokorili i na iskreni savez prijateljstva prisilili. Kolika i kakva je morala onda snaga i moć naroda hrvatskoga biti spram Byzanta i silnih Bugara! Dà duh našega naroda bijaše tako silan, da je uništio svaki upliv Grkâ na Bugare; bijaše ovim pako tim pristupniji, što su i Hrvati oslobodivši se svakoga dodira s Grci, odrekli se kršćanstva i bili pogani kao i Bugari. Može se to vrieme nazvati dobom narodnje sreće za saveznike Hrvate i Bugare a dobom nesreće za Grke; jer oni bivahu sve silniji a ovi sve slabiji.

Ali u dobar čas po Grke uzprieči se napredku našega naroda na zapadnom kraju

države hrvatske najjača onoga vremena država u Evropi, država franačka, pod kojim imenom dolazi tada ne samo Francezka nego i Njemačka. U življu njemačkom opaža se već u VIII. vieku težnja za jadranskim morem, Dunavom i Savom, dakle težnja u iztok (Drang nach Osten) a ta se ne mogaše ni započeti nekmo li izvoditi van na štetu naroda hrvatskoga.

Oko g. 772. Thassilo II. osvoji Korušku i podčini ju vojvodstvu bavarskomu. Tim se prokrči put franačkomu kralju Karlu Velikomu, najvećemu svoga vieka osvojitelju narodâ, te on razoriv kraljestvo longobardsko (774—776). upokori si Bavarsku a š njom i hrvatsku Korušku.

Našav se tako na medjah hrvatskih i obarskih Karlo Veliki odluči i ciela ova dva naroda osvojiti; ali znajući s kakvom se ima silom boriti, ne udari naprasno ni na panonske Obre ni na Hrvate; bješe mu prema osnovi najprije skršiti byzantinsku vlast u istarskih gradovih, samo da udje medju Hrvate i da si po malo utre put u hrvatsku

Istru i dalmatinsku Hrvatsku; a zato mu se i doskora pruži sgoda. Grčki gradovi u Istri ne bijahu prijazni grčkomu gospodstvu; to se može zaključiti iz sumnjičenja, kojim su Grci potvarali istarskoga biskupa Mauricija, da je sklon Karlu predati grčki dio Istre; a kad se je Karlo zavadio s grčkom caricom Irenom i potuko joj u Italiji vojsku, osvoji sbilja (788) byzantinsku Istru, tu veleважnu točku na jadranskom moru. Ovdje namjesti vojvodu, podčiniv ga vlasti furlanskoga markgrofa s dužnošću, da danak od 344 dukata, što su jih istarski gradovi godimice plaćali Carigradu, odsele vojvoda plaća franačkomu dvoru.

I premda si je Karlo tiem istočne granice državi razmaknuo do u Hrvatsku, do istarskih obala jadranskoga mora te na gornju Savu i Dravu, ne usudi se ipak još udariti na hrvatsku državu, nego odluči najprije s vrata si ukloniti Obre pa bilo to i pomoćju Hrvata, tih vječnih neprijatelja obarskih. I podje mu za rukom. U Reznu (790) nastojeći da svojoj državi okolo na okolo ustroji zavojštene krajine zavadi se na sa-

stanku s obarskimi poslanici, što mu dade povod obarskomu ratu; u tom su ga ratu Hrvati, a poimence Zvonimir, knez panonskih Hrvata, s vojskom sjajno poduprli i pomogli Obre posvema satrti (Einhard ad a. 790).

Sada silni vladar pomisli da mu je okrenuti oružje i proti hrvatskoj državi. Najprije naumi oteti hrvatsku Istru (Liburniju), ali ga zla kob snadje; Hrvati franačku vojsku potukoše (799) kod Trsata i ubiše dapače vojvodu, furlanskoga markgrofa Eriha; zatim još pune četiri godine boriše se s franačkom silom, pred kojom se je klanjao sav zapad, dok najposlie podlegnu i priznadu ovdje vrhovnu vlast Franačke. Karlo u Reznu (803) iz osvojenih tako iztočnih i južnih pokrajina ustroji dvie markgrofije, jednu na iztoku (Ostland) podčiniv joj gornju i doljnju Panoniju, a drugu na jugu sastaviv ju od Furlanske, Koruške, Istre i predobljene gornje Hrvatske. Knezovi i župani naši ostadoše i nadalje ne odvisni u nutarnjem upravljanju svojih pokrajina te sva odvisnost od franačke vlasti sastojaše samo u tom, što su ju priznavali

za svoju zaštitnicu i plaćali joj njeki danak. — Furlanski markgrofi, sami koreniti Niemci (Kodolah, Balderih) miešahu se ipak sve više i više u poslove hrvatskih župana i uvadjahu u Korušku i posavsku Hrvatsku njemačke naselbine a navlastito u Sriem, koj od onda grčki pisci prozvaše franačkom pokrajinom (Φραγγοχωρεον); s hrvatskim pučanstvom postupalo se ne čovječno, prezirali narodni običaji, zabadalo se u narod i činila mu se svaka krivica; dok najposlie po smrti cesara Karla dogna okrutnost i divljačina franačka dotle, da su materam djecu grabili i trgali[1]).

Narodu dodija. Ljudevit, veliki župan panonskih Hrvata sa stolicom u Sisku, dignu zastavu hrvatske slobode, uz koju odmah pristadoše i Hrvati sadašnje Kranjske i Koruške pa vojsku Kodolakovu (819) potuče do noge, drugi put potuče silnu vojsku franačku pod Baldarihom a odoli i trećoj vojski, koja u isti čas udari na Hrvatsku od Italije, od Ba-

---

[1]) Const. Porphyr. (gl. 30.): Tanta autem in ipsos crudelitate utebantur Franci, ut lactentes adhuc eorum pueros occidentes canibus objicerent.

varske i od gornje Panonije. I opet na proljeće suzbi Ljudevit još druge tri vojske tako, da su sami vojskovodje na franačkom saboru priznali, da osim pljenitbe i palitbe, ništa nisu opravili u zemlji Hrvatâ.

U tih bojevih nadje se na sramotu našu i nevjera Porin (Borna) veliki župan dalmatinski sa svojimi i sa Gadčani proti Ljudevitu. To se ovomu na žao dade, te on sgodom udari na posjede toga izdajice u Dalmaciji, poplieni jih i popali. Isto tako udari poslie na srbskoga župana, ubi ga, osvoji njeke gradove i oslobodi Srbe od Grka. Neima dvojbe, da su Dalmatince i Srbe zavidnici Hrvatske hustili i dobro plaćali proti Ljudevitu ali junačina odolje i tomu zlu te izdajstvu; nu kad se jadan iz Srbije vrati u Dalmaciju na svoje, da se odmori, pa se zabavi kod Ljutomisla, Porinova strica, pogibe junačina smrću iz zasjede, veli se zlobom i sduhom kleta Ljutomisla.

Poginu Ljudevit ali ne poginu Hrvatska. Tà kako će prestati narod, koj po svjedočanstvu okrunjenoga pisca (gl. 30.) vodi

sedmogodišnji rat sjajnimi pobjedami te prkosi čitavoj ogromnoj sili Njemačke? Da su se dalmatinski Hrvati odmah s početka pridružili ustanku Hrvata na Dravi, Savi, Kupi, Krku i Soči, Hrvatom u Panoniji i Noriku, mogla je tada mjesto Hrvatske ljuto nastradati Njemačka, ali u zao čas bijaše jim vladalac Borna! Medjutim dalmat. Hrvati uvidješe svoju pogrešku i okajaše ju tim, da su svoje političke poglavice, naime franačke vladare Bornu i Ladislava smaknuli te složivši se s ostalimi Hrvati u sedmogodišnjem ratu težkom mukom napokon Franke nadvladali i posljednjega jim vojskovodju Kocilina ubili, od kojega doba su postali slobodni i nezavisni[1]). Ne država hrvatska nego rimsko carstvo poče u svojih osovinah pucati te se markgrofija furlanska razpuče na četiri grofije. Koruška se tada dočepa opet starih svojih granica s kneževskom stolicom u Krčkom a Furlanska bude priklopljena novoj talijanskoj kraljevini. I panonski se Hrvati na koncu

[1]) Const. Porph. (gl. 30.) et exinde liberi et sui juris...

devete stotine slave kao ne zavisni i slobodni pod knezom Braslavom, kojega je država obuzimala posavsku Panoniju ća do Pokupja, dokle je dopirala dalmat. Hrvatska, i jošte se protezala s onu stranu Drave obsegnuv čitavu doljnju Panoniju, dakle na zapadu krajine celjsku i optujsku u sadašnjoj Štajerskoj. Konstantin zabilježi nam još i to, da su Hrvati tada ne samo sjajno nadvladali Franke nego i svoju domovinu i od posljednjega Franka izčistili[1]). Hrvati su onda dapače uz pripomoć iztočnih svojih saveznikâ Bugara tako silno pritisnuli iztočno franačko kraljestvo, da jim je ovo poslie kroz vrieme od kojih 40 godina plaćalo danak.

Što se mora misliti o tadašnjoj snagi hrvatske države, kad Porphyrogenet iz pouzdanih podataka, uredovnih bo izvješća carigradskoga protospatara u Zadru, povieda, da je hrvatski narod za kneza Trpimira (837.

[1]) (gl. 30.): „... et post septem annorum bellum aegre tandem superiores facti Chrovati, omnes Francos... e medio sustulerunt... et exinde liberi et sui juris facti.“

do 852.); pokle je već kroz 300 godina ovdje bio udomljen, imao još 60.000 konjanika i 100.000 pješaka, 80 ratnih ladja, svaku sa 100 mornara i jošte 100 kundura (manjih brodova) svaki sa 20 ljudi, a to imaše u ono doba, kad i najveća franačka vojska nije imala mnogo više od preko 70.000 vojske? Valja imati na umu, da je u narodu, dok se on seli, vojnik sve što može nositi oružje, a ovdje nam se u poviesti pojavlja hrv. narod već kroz stoljeća stalno u novoj domovini pa i tu ne sav ujedinjen u jednu državnu cielinu!

Ovdje nam je sada osobito iztaknuti velik jedan čin naroda hrvatskoga u IX. stoljeću, sličan onomu, koj se je kod Hrvata sbio prije dva vieka za cara Heraklija. Kao onda, kada su satrli Obre tako i sada, kad su pobjedili te iztriebili iz svoje domovine Franke, primaju predji naši ne prisiljeni i dobrovoljno opet sveto krštenje i vjeru, koju su bili ostavili sbog nevjere Byzanta. Tiem se oni vraćaju kršćanskoj civilizaciji i slobodi.

Porphyrogenet uči (gl. 30), da su Hrvati

nakon sedmogodišnjega rata, čim su skršili franački jaram, zaprosili rimskoga papu sveto krštenje a ovaj da jim posla biskupe, koji su jih okrstili. „Nakon njekoliko godina, za vlade Trpimira, koj je Krešimirov otac, dodje iz Francije med Hrvatskom i Mljetačkom ležeće, muž njeki imenom Martin, velik pobožnjak te ugovori onu presvetoga pape naredbu, koju da Hrvati do kraja života obdržavaju i na koju se od prije i papa zakle" .. Hrvati se naime primajući krštenje sv. stolici opet obvezuju, da neće dirati u nikoga, koj nebi u njih dirao a njim se papa po svojem poslaniku zaklinje, da će kao namjestnik Isusov braniti hrvatski narod i osvetu božju izazivati na sve one, koji bi na pravo naše udarali. Rimska stolica prima Hrvatsku pod svoju zaštitu a narod se njoj obveza, da ne bude kano selac i otmičar bez uzroka vojevao proti ostalim kršćanskim državam t. j. da bude mirovao sa svakim, koj ga bude štovao i mir mu dao. „Česa radi ni sagene (vrst velikih ladja) ni kondure (manje od sagene, sada gundule) tih (okrštenih) Hrvata

nikada neizlaze, da druge ratom napadaju osim ako tko na njih navali (gl. 31.).

Koj se danas narod može kao hrvatski pohvaliti takovim činom iz prošlosti, da bi mu predji baš onda, kad su nakon dva stoljeća svoju moć na iztoku i zapadu razširili i utvrdili na kopnu i moru te dokazali svakomu neprijatelju svomu, kako valja hrvatskomu narodu zadanu rieč držati i slobodu poštovati, dragovoljno stupili u obitelj krštenih naroda evropejskih, koji vrhovnoga glavara Isusove crkve štuju za otca a on njih zove „prvorodjeni sinci vjere“, kako su pape sbiljam i zvali narod hrvatski? Hrvati ugovorom onim obratiše ratno oružje u ratarsko orudje a bojno brodovlje u prosvjetno obćilo trgovačko po cielom Adrijatiku, koj je onda pravom oružja i narodnje kulture u istinu postao hrvatskim morem.

Trpimir knez, za kojega se je narodno ime hrvatsko slavno pronjelo i priznalo u svietu, liepo je svoju kneževinu utvrdio i obogatio, da je bila slavna na kopnu i na moru. Nasljednik mu Krešimir, prvi knez

hrvatski toga imena, držao je mir sa svakim susjedom a skrbio se za svake ruke napredak u zemlji, samo je na Dunavu imao boja s bugarskim knezom Borisom, kojega je suzbio i na mir prisilio. Za nasljednika njegova Miroslava dignu bosanski ban Pribunja bunu i smaknuv vladara nametnu se narodu za kneza; država ostade samostalna nu sila joj se jako slomi. Tim se domaćim razdorom okoristi grčki car i uplete svoje prste u hrvatske poslove. Domagoj (868), nasljednik Pribunjin videći, da uz domaću neslogu nije vrstan odoljeti svim neprijateljem naroda svoga sklopi savez s grčkim carem Bazilijem; sretan bijaše u bojevih s Mletci, koji ni sada još nisu prestali plaćati Hrvatom danak; a ne manje sretan bijaše i proti Saracenom.

Može se ovdje natuknuti, da su Hrvati za Domagoja i kašnje junački odbijali navale Saracena, koji su počeli bili provaljivati ća na jadransko more; a povjestna je istina, da su Saracenom često u ruke i u posjed padale Italija, Španjolska, južna Francezka itd. ali da Saracenom nikada nije pošlo za rukom udomiti se na hrvatskom zemljištu.

Isto tako bilo se je Hrvatom braniti i od Mletčana, koji su htjeli svojoj „kraljici Adrijatika" osvojiti hrvatsko more i podvezati žile trgovačkomu životu Hrvata te ove dapače spraviti pod državni harač. Nu zla ih snadje kob; jer svaki put udariše o junačke, o hrvatske grudi. Već prije knez Mojslav (838) spokori jim dužda Petra Tradonika te ovaj bude prisiljen na plaćanje danka i obvezati se, da neće dirati u primorske gradove. Nego nevjera dužd mletački digao već na nasljednika Mojslavova Ljudevita kneza vojsku, koju ovaj potuče na moru i oplieni onda Mletke i svu okolicu. Poslie je Venecija mirovala za dugo plaćajuć danak jošte za Domagoja pače i za slaba Sedeslava Trpimirovića i za kneza Branimira, pod kojim se je opet pokušala bila osloboditi te udarila silnom vojskom na primorje, nu koju je Branimir hametom potuko i dužda joj ubio. — Sedeslava izza sinova Domagojevih (†876) postavi Hrvatom za vladara na njeki način grčki car, koj poslie privoli i u to, da grčka Dalmacija, tri otoka i četiri grada u Primorju plaćaju Hrvatom

samo da jim bude zaklona i mira od Neretvanâ, danak (710 dukata u gotovom, vina i hrane). Sedeslav se medjutim proti volji svoga naroda odviše prilizivao caru i slušao mu zapoviedi pa zato se proti njemu podignu gradjanska urota (879) i on bude smaknut. Usuprot je nasljednik mu knez Branimir prianjao više uz Rim i poslao poruku k Ivanu VIII. u znak sinovske ljubavi, poštovanja i vjernosti naprama stolici sv. Petra.

Prvi knez hrvatski, koj nije hotio priznavati ničijega vrhovničtva ni tražiti milosti kao Sedeslav u Carigradu a Branimir u Rimu; bijaše Mučimir (892), mladji sin Trpimirov; zanešen slobodnim duhom prozva se: po milosti božjoj knez Hrvatâ. Tako se tada nazivahu vrhovni vladari t. j. nitko meni gospodar, nikomu ja podanik osim Bogu Gospodinu. Tada već bijaše Hrvatska tako samostalna i uredjena, da su u nju kano u luku spasenja hrlili prebjezi i prognanici osobito iz Velike Moravske.

Na samom kraju IX. stoljeća nahrupiše Magjari u Veliku Moravsku i na razvalinah

njezinih početkom X. stoljeća osnuju si u Panoniji novu postojbinu; s njihovim dolazkom ne stade i one Hrvatske, koja se je pod knezom Braslavom krasno bila razvila; ono što bijaše s one strane Mure i Drave osvojiše Magjari ali sve ostalo s ove strane obiju rieka, pa i predieli sadašnje južne Štajerske, priklopi se dalmatinskoj Hrvatskoj, koja se onda kao jedincata država pruži i ujedini od Dunava do mora.

Po Mučimirovoj smrti knez Tomislav (914) uzprkos Carigradu a privolom Rima proglasi se kraljem hrvatskim. Pod njim bugarski car Simeon provali s vojskom u hrvatske zemlje ali ga Hrvati potukoše g. 927. Tomislav ostavi Krešimiru II. pridjevkom Većemu, jaku i ujedinjenu Hrvatsku od Koruške do Drine. Krešimir izagna iz krajeva Bosne i Sriema Srbe, koji su se tamo bili za Bugari uvukli. I ne mirni Neretvani, koje potuče dužd Kandijan III. i Zahlumje prionuše tada uz Hrvatsku.

Duh slobode hrvatske, odlikujući se tada već trgovinom i snagom u boju, postade tako

pogibeljan talijánštini, da su Hrvati dapače i svoju narodnost bili presadili ća preko mora u Italiju, od obala mesinskoga mora uzduž ciele napuljštine visoko na sjever, gdje se je počela gubiti istom u XIII. stoljeću. Konstantin označi tu snagu hrvatskoga duha pruživšu se na zapad ovako: „Ovimi svojimi brodovi Hrvati, baveći se trgovinom, putuju na tržišta, obilazeći mjestimice Pogansku (ne krštenu Hrvatsku), dalmatinsko more ća do Mletaka“. Ne ima dvojbe, da je trgovačko takmenje najviše doprinosilo neprijateljstvu medju Hrvati i Talijani; ovi da uzmognu ploviti i trgovati po jadranskom moru, moradjahu Hrvatom plaćati danak. Kad su to činili silni Mletci, kako da nisu to činila druga nižega reda tržišta? A već od IX. stoljeća su, kako rekosmo, i svi latinski gradovi Dalmacije harač, što no su ga prije plaćali Byzantu, morali plaćati Hrvatom, buduć ih byzantinsko carstvo nije od toga moglo obraniti.

Prvi je poslie Petar Urseolo II., mletački duždi, usudio se (996—8) Hrvatom uzkratiti taj danak, a to radi domaće u njih ne sloge

i gradjanskoga rata. Povod mu dade Krešimirov sin kralj Držislav. On se pobuni proti bratu svomu Surinji, kralju hrvatskomu i liši ga priestola. Mora ipak da je vladao nasilno i krvoločno, jer se proti njemu pobuniše ne samo gradovi latinski nego i hrvatska sela. Mljetački državnik i pisac Ivan djakon piše: da su (998) Zadrani bili podčinjeni vlasti duždа mletačkoga (a Zadrani i Mletci priznavahu suverenstvo Byzanta), koje su vladari Hrvata — običavali tlačiti, sbog šta su skoro svi dalmatinski puci (većinom Latini) poručili duždu, da dodje s vojskom. „Ali se proti svojemu kralju ne pobuni samo latinsko pleme nego i podanici hrvatskoga porekla". Isti pisac povieda to ne samo o gradjanih Rabljanih nego i o pograničnih gradićih (rimskih) i hrvatskih, koji su se dolazku duždovu radovali i prisegom obvezali ostati pod njegovom vlasti. Hrvatska se je nalazila onda u podpunoj buni; jer su i sami na nevjeru podkupljeni Hrvati vojevali proti svojoj domovini. Istra, otoci, Zadrani, Biogradjani i Kotorani odpadoše od kralja i zavjeriše se

duždu, a ovaj nevjerom hrvatskom postavši ohol odbi kraljevo poslanstvo, neka odustane dalje upadati u zemlju. Kad se je i Trogir svomu kralju iznevjerio, a brat kraljev Surinja ne samo vezom zakletve pridružio se duždu nego i svojega sina Stjepana dao za taoca, onda su se istom Mletci oslobodili danka, što no su ga kroz stoljeća plaćali Hrvatom, i supremacije Hrvatske na jadranskom moru; -- podje jim to za rukom ne hrabrošću nego hrvatskim razdorom i otvorenim gradjanskim ratom. Onda su osvojili i gradove: Zadar, Trogir, Split, Korčulu, Lastovo i Dubrovnik, pa se od toga vremena dužd mletački nazvao „vojvoda dalmatinski“; ali ta Dalmacija spade samo po imenu pod Mletke, jer danka ne htjede plaćati. Tako potraja i za Svetoslavove braće Krešimira III. i Gojslava, koji su skupa kraljevali nu skorim jedan za drugim bez djece umrli. Za njihova vladanja Carigrad je pravio smutnje po Humu i Neretvi, da odpadnu od Hrvatske.

Po njihovoj smrti nasliedi kraljestvo Svetoslavov sin S t j e p a n I. Odgojen u Mletcih

oženi se s duždovom kćerju Kićelom; šurjak mu bijaše zet Stjepanu (svetomu) ugarskomu kralju. Eto početka prijateljskoj svezi izmedju Ugarske, Hrvatske i Mletaka. Stjepan bijaše sretan proti Saracenom, koji su opet navalili na primorje.

Sin mu Petar Krešimir (IV.) Veliki stegnu vlast velmožam i županom, da se necjepka moć državna. Za njega Hrvatska (1050) izvojeva od silnih Mletčana Zadar i okrenu poda se opet svu byzantinsku Dalmaciju pa onda svomu kralju uz naslov hrvatski dodade jošte i naslov kralja dalmatinskoga, da umiri ondješnje Latinjane! Primiv još poslie pridjevak „slavni i svietli" spokori Mletke tako, da su jadransko more očito i svečano morali priznati morem hrvatskim i za plovitbu po tom moru Hrvatom iz nova plaćati daću. — On povrati od Bugara Sriem i obrani Korušku od Niemaca. Pribaviv imenu hrvatskomu poštovanje svega svieta a svojoj kraljevini silno bogatstvo, pisaše o sebi: Mi Krešimir silan vladar na kopnu i moru. Umre slavan i spominjan u narodu

do današnjega dana. Nasljednikom imaše mu biti sinovac Stjepan, ali se nametnu za kralja ban Slavić (Slaviša). Stjepanova stranka ne znajuća si inače pomoći, pozove iz južne Italije na pomoć Normane, kojih vojvoda Amiko potuče Slavišinu vojsku i njega pače uhvati živa. Silvio, mletački dužd, osjetiv da bi sada moglo biti dobra pliena u Hrvatskoj dojedri s velikom vojskom na obale hrvatske i protjera zle goste Normane pa prisili i dalmatinske gradove da se stave pod njegovu zaštitu. Tolika sramota izza Krešimirove slave uvriedi biskupe i plemiće te narod izabra kraljem bana Dmitra Zvonimira.

Taj pravedni i vrlo pobožni kralj u splitskoj bazilici Sv. Petra dne 9. listopada g. 1076. primi krunu, žezlo i križ, sve kralevske znakove od rimskoga pape Grgura VII., koj zamisli svojim uplivom one države, koje još nisu bile pod njemačkim absolutizmom ni pod istočnim byzantizmom učiniti ovisnimi od rimske stolice kao najveće vlasti na svietu, a osobito pohtjede mu se u to kolo dovesti Hrvatsku kao silnu državu medju istočnim

i zapadnim svietom. Zvonimir[1]) bje okrunjen kraljem svih Hrvata.

Što se mora misliti o Hrvatih u 11. stoljeću kad ljetopis hrv. i ljet. popa Dukljanina (iz 12. stoljeća) piše o kralju Zvonimiru: „I za dobroga kralja Zvonimira biše vesela sva zemlja, jere biše puna i urešena svakoga dobra; i

---

[1]) Oscar Jäger nastavljajuć Schlosserovu poviestnicu (Leipzig 1875.) veli: Wie der ungarische Landtag gegenüber Wien, so der kroatische gegenüber Pesth; wie der Reichstag oder Landtag zu Pesth dem Kaiserstaate die Stephanskrone, so setzte der zu Agram der Stephanskrone die „Krone Zvonimir's — wer das gewesen, wussten allerdings ausserhalb Agram nicht viele Sterbliche — entgegen, und wie jener erst nach Annerkennung der Unabhängigkeit Ungarns und der Zugehörigkeit seiner Nebenländer sich auf Verhandlungen einlassen wollte, so beschloss am 13. Juli 1861. der kroatische Landtag zu Agram, erst nach Annerkennung der Unabhängigkeit des — Königreiches Dalmatien, Slavonien, Kroatien in seinen vollen, Fiume, das Küstenland u. Dalmatien umfassenden Umfange, mit Ungarn über die wechselseitigen Beziehungen in Verhandlung zu treten“. Sv. II. str. 444. Pa toliki njemački učenjak ne stidi se naglasiti neznanje o kralju, kakov je bio hrvatskomu narodu Zvonimir!

gradovi puni srebra i zlata... I tako veliko bogactvo biše tako u Zagorju kako u Primorju za pravdenoga kralja Zvonimira. I biše puna zemlja svakoga blaga, i biše veće vriedna ureha na ženah i mladih ljudih i na konjih nere inuda sve imanje.. I zemlja Zvonimirova biše obilna svakom razkošom; ni se ikogar bojaše, ni im nitkore mogaše nahuditi razmi gnjiv Gospodina Boga[1]).

Za slabih Zvonimirovih nasljednika kralja Stjepana II. i Petra, brata Slavićeva, poče u Hrvata u velike crkveni razdor, pogibeljan slobodi i budućnosti naroda. Sljedbenici grčkoistočne crkve, ali nikakvi ondašnji Srbi, jer ih pod tim imenom ne spominju ni povelje ni kronika, ni poviest, prisloniše se radi vjere uz vojvode zahumske i velike županе srbske pod pokroviteljstvo byzantinskoga cara Aleksije, dočim su svećenici i velikaši katolički opet radi vjere prianjali uz ugarskoga kralja pobožna Ladislava, brata Liepe, udovice Zvonimirove.

---

[1]) Arkiv za povj. jugosl. Zagreb 1851. str. 33.

Još i za spomenute nesloge i domaćega razdora bijahu Hrvati dovoljno jaki, da se ne predadu nikomu na milost i nemilost; oni su kod modruških planina dočekali i suzbili vojsku ugar. kralja Ladislava (1091) i poslie proćerali sinovca mu vojvodu Almu (1095). Tekar Ladislavov sin Koloman (1102) bijaše tako sretan te mu Hrvati prihvate poruke i odašalju 12 svojih plemića[1]), koji su s ugarskom krunom sklopili državni ugovor pod naslovom nagodbe (pacta conventa).

Hrvati se dakle početkom 12. stoljeća dobre volje odrekoše kralja svoje krvi i svojega jezika ali to učiniše s nužde, da si svetim ugovorom sačuvaju i ujamče svoju cielokupnu državu, samostalnost i ustav, jednom riečju: suverenost u Evropi. Kako je poznato, medjunarodno pravo priznaje nutarnje

---

[1]) Bijahu to: Gjuragj Kačić (Primorac), Ugrin Kučac, Mrmonja Šubić (Kotoran), Pribislav Čudomirić, Juraj Svačić, Petar Murić, Pavao Gusić, Martin Karinjan-Lapčanj (Podvelebićanin), Pribislav Polić (Zagorac), Obrad Lazničić (Zahumljanin), Ivan Jamometić (Bošnjak) Mironja Tugomirić.

i vanjsko suverenstvo narodâ; može narod spram inostranstva u svojem vanjskom suverenstvu zastupan biti kolektivno pa ako uza to pridrži svoje nutarnje suverenstvo, onda on ne prestaje zato smatran biti po inostranstvu narodom suverenim pa i bez obzira na to, da li je privolio, da mu bude vanjska suverenost zastupana zajednički. Tolika je moć i dostojanstvo nutarnje slobode.

U spomenutoj se nagodbi izrično kaže: da nijedan Hrvat neće ugarskomu kralju poreza plaćati ali da će tomu kralju u junačkoj potrebi priteći u pomoć, i to do Drave o svom a preko Drave o kraljevom trošku; da si narod hrvatski i nadalje bira biskupe, svećenstvo i župane a kralj da jih potvrdjuje; da nikakov Ugrin ili čovjek tudjega jezika ne smije se nastaniti u Hrvatskoj, uvoznina od lukâ da u dva diela pripada kralju a u trećem županu; biskupi i svećenstvo da dobivaju desetinu; da će se kralj ugarski za kralja hrvatskoga kruniti u Hrvatskoj i po starom zakonu glavom razpravljati sa saborom hrvatske poslove.

I sbiljam u primorskom Biogradu okruniše Zvonimirovom krunom kralja Kolomana nakon učinjene pred hrvatskim saborom zakletve: da neće u ničem staroj hrvatskoj slobodi nanieti nikakva uštrba. Tako i po tom medjunarodnom ugovoru ostade kraljevina Hrvatska samostalna i ne odvisna od kraljevine Ugarske imajuća svoju krunu, svoj novac, vojsku, upravu i porez, razlučan od poreza Ugarske.

Na domaku prve polovice XIII. stoljeća provali u Evropu novi narod azijatski, narod mongolski sjedinjen s ordijami tatarskimi. Ti uništiše Rusku, Poljsku, Česko-Moravsku i dodju u Hrvatsku; ali ovdje nadju svoj poraz u slavnih pobjedah hrvatskih u Primorju. Tom borbom s Tatari naš je narod više no ikoji drugi ponajviše zapriečio opustošenje zapadne Evrope i uništenje zapadne prosvjete od divljih sve razorivajućih tatarskih čopora.

I jošte je jedno kroz stoljeća trajuće djelo naroda hrvatskoga, koje duboko zasieca u poviest duševnoga i gradjanskoga razvoja

svih naroda zapadne Evrope a to je borba s Turci. Kad je uz skrajnu demoralizaciju grčkoga carstva te uz nehajstvo ciele Evrope provalio turski polumjesec na evropejsko kopno, onda Hrvati dobiše opet novu, uzvišenu zadaću, da budu *predzid* kršćanstva, štit Evropi proti azijatskomu barbaru. Pa dočim izčezavaju iz poviesti silni njekoč Carigrad, jaka Bugarska i ona razvikana Dušanova Srbija i samostalna od Hrvatske, odciepljena Bosna; dočim polovica Ugarske stenje pod osmanlijskom oblasti, dočim i udaljena Poljska od Turaka moli sramotan mir te i sam Beč drhće pred njihovom silom, Hrvati uz onolika izdajstva Niemaca, uz tolikoputnu nevjeru Magjara te sebično šaranje Mletaka tri sto godina ne prekidno vojuju za vjeru i slobodu ciele Evrope. Istina, Hrvatska se za vrieme toga do 500 godišnjega ratovanja pociepa i umanji te sabor hrvatski mora već pred svietom jadikovati: „Mi ostanci kraljevine Hrvatske"; istina i svi odnošaji kako su se razvijali sve do god. 1848. bijahu na štetu državne samostalnosti

hrvatske, ali i uz tu puku posljedicu burnih vremena i ne uredjena saveza ipak kroz sva stoljeća te uza sve odnošaje proviruje zdrava jezgra državne samostalnosti Hrvatske.

Hrvati ne zadovoljni s Arpadovci krune u Zagrebu Zvonimirovom krunom posebnoga kralja Karla Roberta, koga nakon sedam godina borbe primaju i Magjari i krune za svoga kralja. Na saboru u Križevcih potvrdjuje kralj Šišman posebna prava Hrvatske.

Osvećujuć podlo ubojstvo svoga kralja smrću kazne Hrvati krivca ma to i kraljica bila ter odbacujuć kralja-nametnika šalju poslanstvo u Napulj, da jim dovede nasliednika na priestolu hrvatskom; poslie opet (1403.) pozdravljaju u ime „hrvatske kraljevine“ austrijskoga nadvojvodu Alberta, koj u Stolnom Biogradu prisegnu, da će hrvatska prava braniti. Isto tako prije no Ugri samostalno na Cetinju izabraše Hrvati danas vladajuću habsburžko-lotrinžku kuću na državnom saboru dne 1. siečnja 1527. izabravši Ferdinanda I. za svoga kralja. Izborna listina o tom činu, koje no je izvornik sahranjen u

tajnom carskom arkivu u Beču (izdana u štampi I. Chmelom g. 1847) govori o saboru hrvatskom, o kruni i kralju države hrvatske a Ferdinand Habsburg izdajuć po svojih oratorih, ovlaštenih na to diplomom izdanom u Beču 5. prosinca 1526., zavjernicu kraljevsku od 1. siečnja 1527 zove sebe samo kraljem Hrvatske i Česke. Ne valja dakle za našu domovinu naziv „trojedna kraljevina“ niti ikoji drugi van Hrvatska. Poviest i državno te narodnje pravo nisu poezija niti sa ozbiljnom stvari treba praviti šalu. Pišuć izbornu listinu ob izboru Ferdinanda, kaže sabor hrvatski, da ga biraju Hrvati, da im je država kraljevina Hrvatska i da ga oni kao zastupnici ove biraju za kralja Hrvatske; o Dalmaciji i Slavoniji u cieloj toj listini izborni sabor ne govori, premda su u saboru sjedili i narodni zastupnici iz današnje Dalmacije i Slavonije.

Isto tako samostalno od Ugarske primiše Hrvati ženske nasljednike Karla III. zaključkom sabora od 9. i sliedećih dana mjeseca ožujka 1712. obdržavanoga u Zagrebu. Pa

kad je Habsburg Franjo (1804.) proglasio „Austriju“ carstvom, očitovà naročito, da taj po njem izumljeni naziv ne dira prava i povlastica onih država, kojim je on po državnih ugovorih vladar. Nu i ne gledeć na to očitovanje budi dosta spomenuti, da je Hrvatska imala vazda svoje posebno od austrijanskoga razlučno državljanstvo (indigenat), koje je kako izpred kralja Franje tako i poslie po svojem saboru samostalno podieljivala ili uzkraćivala.

To sve dokazuje, da je Hrvatska poput svake druge suverene države prava, ne odvisna država i da se je takovom smatrala i sama i da su ju drugi smatrali; pače neka se pamti: Hrvati kao što su njekoč ubili Sedeslava, što jih je hotio podložiti Carigradu, tako su kašnje Ladislava Karlova sina, sbacili s priestola zato, što je Mletačkoj republiki prodao njeke hrvatske otoke na jadranskom moru. Hrvati su imali za turskih ratova kod svakoga sklapanja mira izmedju Austrije i Porte, kad se je radilo o zemljah hrvatskih, pravo hrvatske interesse braniti po svo-

jem posebnom zastupniku, a nikada nisu prestali zahtievati, da se domovini u cielinu i na ustavno stanje povrate sve hrvatskim državnim pravom obuhvaćene zemlje. Hrvatom posebnu krunitbenu zavjernicu dadoše Vladislav II. (1492.) i Ferdinand II. (1618). Ban (pro-rex) sve do g. 1790 sazivlje sabor bez ičije dozvole, potvrdjuje saborske odluke, dieli darovnice do 16. selišća i daje banski novac kovati; on je u kraljevini vrhovni sudac i vrhovni zapovjednik hrvatske vojske; s njim se u poslovih Hrvatske mora kralj svjetovati (zak. čl. XI od 1715). Množtvo[1]) zakona, kraljevskih odpisa i diploma kao i saborskih zaključaka, duh i sadržaj njihov ne prekinutim nizom kroz sva stoljeća dokazuju neodvisnost onu, kakovu samo imat može zemlja, koja nije nikada podjarmljena već koje se obstanak osniva na diplomatičkih ugovorih medju krunom i narodom utanačenih; vidi se, da su ustavna naša prava slo-

[1]) Mathiae Corvini Decr. II. Art 13. 1464. „Regnum Slavoniae et partes Transylvaniae in suis libertatibus conserventur! Vladislai II. decr. I. Art. 1.

bode, povlasti i običaji bili potvrdjivani svečanimi zakoni po različitih kraljevih i da se bez sabora našega glede naše države ništa

---

1492. „Imprimis, quod Regia Majestas Regnum Hun gariae cum caeteris Regnis scilicet Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae et partibus Transylvaniae, ac Provinciis sibi subjectis conservabit in antiquis juribus, privilegiis, immunitatibus et consuetudinibus approbatis.“

Vladislai II. Articuli Nobilium Regni Slavoniae de Anno 1492. Art. I. „Majestas Regia inter caetera regna sua dictum Regnum Slavoniae in antiquis eorum libertatibus, immunitatibus et privilegiis et consuetudinibus conservare polliceretur.“

Maximiliani Decr. VII. Art. 15. 1575 „Munitio arcis Kapronca. De munitione arcis Kapronca nuncii Regni Slavoniae referunt se ad generalem S. S. illius Regni Congregationem, in qua cum Comissarii Majestatis quoque cesaraea affuturi sint, cum iis tractabunt“.

Rudolphi Decr. I. Art. 15. 1578. „Carolus et Ernestus Archiduces in rebus bellicis pro vices gerentibus Majestatis suae acceptantur et recognoscuntur. §. 3. Serenissimus vero Carolus Archidux eam cum Domino Bano Croatiae et Slavoniae intelligentiam habeat, ne quid sequatur inconvenientis et libertati Regni contrarium.

Rudolphi Decr. VIII. Art. 12. 1597. „Restantiae pecuniarum quorum dandae, quove converti et quo de

nije odlučivalo; vidi se, da su tečajem vremena prava naša bila napastovana, i da je usljed toga stvoren zakon (120 g. 1715), koj

---

illis ratio redi debeat? — §. 3. Super quibus in proximis Comitiis tam Camera quam Exactores sufficientem rationem reddant — §. 4. Idem fiat in Slavonia coram deputatis eiusdem Regni."

Ferdinandi III. Dec. III. Art. 33. 1649. „Illud etiam communi SS. OO. voto et Suae Majestatis consensu sancitum est: ut memoratum Regnum Croatiae et Slavoniae juxta Art. 27. 1600 et Art. 13. Dec. II. Mathiae Regis Anni 1464. in universis suis libertatibus privilegiis juribus, legibus et consuetudinibus approbatis conservetur."

Leopoldi I. Dec. III. Art. 66. 1681. §. 1 „Quae Regna (Croat et Slav.) ut in suis juribus, privilegiis statuti, Articulis et Consuetudinibus, quae hic loci renovantur et confirmantur, conserventur, conclusum est."

Caroli III. Dec. I. Art. 120. 1715. „De Statutis Regnorum Dalm., Croat, et Slav. hactenus confirmatis et aliis per Suam Majestatem deinceps confirmandis.

Cum ocasione confirmationis et observationis municipalium statutorum praefatorum Regnorum sub decursu praesentis dietae plures et variae subortae fuissent quaetiones, Sac-. Majestatis Regiae atque comuni SS. et OO. voto decisum est:"

je imao štititi neodvisnost našu; nadalje vidi se jasno, da hrvatska kraljevina ili Regnum Slavoniae, kao što se je čestoputa imenom

§. 1. Ut primo Statuta eorundem municipalia regia authoritate specifice confirmata in nullam amplius de sui validitate veniant quaestionem."

Privilegium Ludovici 1. 1359 „Quod incolae Regni Slavoniae coram nullo judice trans fluvium Dravae juri stare teneantur, sed Bano aut illius vices gerentibus respondere sint obligati; non contenti autem valleant apellare ad curiam Regiam".

Confirmatur per Privilegium Sigismundi Regis 1402. Diploma Ferdinandi II. occasione coronationis 1618. editum, et aliae literae Assecuratoriae de eodem Anno, quod gravamina et postulata Regni Slavoniae in revisionem et conclusionem assumi faciet.

Zaključeno u saboru hrv: god. 1571.

Ex mandato eiusdem Caroli archiducis DD. Joanes Szermey Consiliarius cammerae hungaricae et Joanes Ankenreiter Familiaris suae Majestatis exmissi erant pro quadam circumscriptione nationis et Connumeratione portarum, quo in passu SS. et OO. jura et privilegia Regni Slavoniae laesa graviter tulerunt, et praefatos Exmissos non admisserunt".

Zaključeno g. 1578.

„Erga provocationem Caroli Archiducis Conclusum est: Ut SS. et OO. bene armati ad castra se conferant, sperantes, quod D. Archidux cum Bano

diplomatičkim nazivala, u svih strukah zakonarstva i uprave imadjaše odlučan votum na svojih saborih zajedno sa kraljem i to sasvim

---

mutuam sit habiturus Cointelligentiam — ne quid inconvenientis et libertati Regni sequatur contrarium, cum pro certo Banus cuiuis alteri Capitaneo contra authorithatem suam et perpetuam libertatem non suberit — Nec tamen in usum deveniat cum Regnum hoc Slavoniae, semper fuerit liberum, divisque Regibus Hungariae spontanae solummodo voluntate ipsorum subjacens".

Govornikom (oratoribus) za sabor ugarski dan je naputak god. 1593.

„Si quae per Suam Majestatem contra libertatem hujus Regni proponerentur, ea omnia huc in Slavoniam ad primam Congregationem deferantur".

Zaključeno na saboru hrv. god. 1595.

„SS. et OO, declarant post resignationem C. Thomae Erdödy Bani, ut ipsis alium ex Regnicolis praeficiat Banum sua Serenitas, pro certissimo credat ipsos nullius ex terae nationis Generali parituros, neque ad bellum etiamsi omnes cum patria peribunt exituros, sed extrema quaevis, antequam libertate ipsorum hac in parte priventur tentaturos.

Odredjeno god. 1608.

„Dum SS. et OO. Hungariae ad foedus cum superiori et inf. Austria 1. Februarii coaluissent. SS. Regni Slavoniae ad foedus hoc per litteras Serenissimi

ne odvisno od Ugarske i ne odvisno od vlade austrijske kao takove u Beču; zato vidimo da su se naši predji vazda muževno branili

---

Archiducis Mathiae Gubernatoris Hungariae et ipsos Status Confoederatos provocati fuissent omnino accedant ad foedus dempta libertate religionis".

Zaključeno g. 1609.

„Ut nemo exterae gentis advena penes armales libertatibus Regni gaudeat, nisi praestito prius juramento.

God. 1610 čitamo odvažan zaključak:

SS. et OO. intelligentes esse quempiam, qui Suae Majestatis disvasit, ne libertatis Regni erga legationem Posoniensem et Graecium factas in pristinum reponantur locum, unanimiter statuerunt, ut si talis libertatum destructor comperta veritate illuxerit in regni Comitiis, manus omnium Statuum in ipsum immitantur.

God. 1622. Baro Sigismundus Tautmansdorf ob praeclara in hoc Regnum merita pro Indigena receptus est, praestito juramento.

God. 1621. bijaše nastala velika razpra medju stališi i redovi hrvatskimi i banom grofom Nik. Frankopanom; uslied ovih razprava tužili su kako se čita god. 1622.

„In Comitiis Suae Majestati SS. et OO. Regni Slavoniae supplicarunt, ut alium Banum ipsis praeficiat, cum casum in contrarium nec ad Congregationem,

proti svakomu miešanju Magjara u naše poslove, budi sudbene budi novčane, budi vojničke itd. kao što takodjer s druge strane čvrsto su se držali proti uplivu i gospodstvu vlade bečke izvan sabora, te su zahtievali,

---

nec ad castra cum illo ire velent, imo si quiddeinceps contra libertates Regni attentaret, sibi imputet, si adversi aliquid ipsi contigerit."

Iste god. odpisao je kralj „ut quoerimoniae contra Banum non in Comitiis proponantur quod Sua Majestas jam sit per Comissarios ejus modi revisio fieret."

Na to se svrši prepirka do skora tim, da je kralj Ferdinand II. uvaživ pravedne zahtjeve kraljevine Hrv. i Slav. još iste god. 1622. imenovao banom grofa Gjuru Zrinskoga.

God 1651. zaključeno, da se grad Senj imade na sabor hrv. pozvati.

God 1692. načini sabor naredbu!

„Ut deinceps Indigeniae esse volentes personaliter in Regno se sistere debeant".

God. 1704. Izdao je kralj Leopold I. ručno pismo na SS. i RR. Dalm. Hrv. i Slav. u kojem:

„Confirmantur jura et privilegia Regnorum horum recoguoscendo magna eorum erga domum regnantem merita".

da se svi takovi predmeti imadu saborom predložiti i ovdje riešiti.

God, 1765. ustrojila je blage uspomene kraljica M. Terezija namj. vieće za Ugarsku; medjutim je poslovi u Hrvatskoj upravljao po starom običaju ban, te su god 1767. SS. i RR. hrv. prosvjedovali proti uvedenju namj. vieća u Hrvatskoj, jer da bi to vriedjalo banova prava; medju tim je namj. vieće ipak ustrojeno — salva Regni et Bani jurisdictione. God. 1779. razpušteno je hrv. namj. vieće na zahtjev SS. i RRova hrvatskih, premda se ipak dokazati može, da je to uplivom Madjara i njekolicine njim privrženih Hrvata učinjeno, koji nisu mogli nipošto podnašati, da bi se samostalnost kraljevina ovih u novoj slici preobrazila i učvrstila.

God. 1790/1, bijaše na saboru ugarsko-hrv. u čl. 59. odredjeno, da se porez hrv. kraljevine imade u skupnom saboru — nu posebice od ugarskoga — opriedieliti; nu SS. i RR. ugarski ustručavahu se ipak priznati pravo kraljevina ovih na pol poreza, te bijaše klausula ova na saboru u Zagrebu

1791 mjeseca lipnja držanom stegnuta tako, da poklisari hrvat. slav. imadu pitanje o porezu razpravljati samo s krunom.

God. 1790. bijaše u saboru hrv. takodjer i to zaključeno, da se uprava hrvatske kraljevine spoji s Ugarskom tim ipak načinom, da će uz viećnike ugarske namjestit se za Hrvatsku viećnici hrvatski. Nu kad ovaj predlog nebi na saboru ugar. primljen, pristadoše Hrvati na to privremeno, da se kod namj· vieća ugarskoga namjesti dovoljan broj hrv. sinova. — Izkazalo se je medjutim tečajem vremena, da Magjari nisu znali ni htjeli cieniti priklonost Hrvata, već da su poslije uvedenja magjarskoga sve to više težili onamo da hrv. kraljevinu učine sasma njim zavisnu. Time su se počeli u Hrvatskoj i Slavoniji osvieščivati, te je god. 1845. bila izjavljena želja na zemaljskom spravištu u Zagrebu, (izza uže sveze s Ugarskom nebijaše više sabora u Zagrebu), da se opet ustroji namj. vieće za hrvat. kraljevinu, kao što obstojaše pod Marijom Terezijom.

Naravno, da uz zaštitu taj zahtjev Hr-

vata ne nadje odziva u Beču, jer naše molbe, predlozi i zahtjevi neimadoše pristupa prestolju kraljevskomu drugim putem nego — kroz ruke Magjara.

Daljni razvitak stvari kao na najnoviju historiju našu spadajući poznat je svim, koji i nešta samo poznadu pokret politički i narodni od god. 1848. sve do danas.

Možemo zaključiti iz tečaja sbivših se dogodjaja, da su predji naši njekim strahom poslije Josipovih vremena obuzeti a osobito presijom Magjara i spletkarenjem njihovim na to još većma navedeni veliki dio svojih prava i znatnu stranu djelokruga svoga saborskoga dobrovoljno prenieli na obćeniti sabor ugarsko-hrvatski, u toj namjeri, da kroz tiešnji savez sa Ugarskom bolje ojačaju i ustavnost svoju osiguraju; pridržavši si zakonom zaštićenu svoju neodvisnost, kao kraljevine samostalne. Ali bojazan ova, kojom su se sasvim iznevjerili praotcem svojim vazda hrabrim i u najvećoj pogibelji ne bojazljivim, urodila je zlim plodom, te je došlo do toga, da se je

morao taj savez razpasti, a hrvatska kraljevina stupiti opet na svoje starodavno zakonito stanovište (1848).

VI.

Porphyrogenetovi Srbi.

Svakomu svoje.

Prije svega ima se priznati, da je i za dolazak Srba sa sjevera i početak njihova života na jugu ovdje najstariji i jedini a vjere dostojni pisac Konstantin Porphyrogenet. Iz njegova djela crpimo i ove podatke. Neka se misli bistre i čuje istina. Znanost je moć!

Kada su već Hrvati stalno stanovali na jugo-iztoku Evrope, uništivši Obre i udarivši temelj svojima državama, „Srbi ne kršteni, koji se i bieli zovu, i koji su onkraj Turcije (Ugarske) u kraju (loco) po njih Bojki zvanom, kojemu je pogranična zemlja Francija (Saksonska) kano i Velika Hrvatska ne krštena, koju takodjer bielom zovu, utekoše se prošnjom k rimskomu caru He-

rakliju, da jim dozvoli naseliti se u grčkom carstvu. On jim to dozvoli. Smjesti jih pako (god. 636. došlu sa sjevera cielu polovinu puka na jug) u pokrajini Solunskoj (Thessalonica), koja se od ono doba prozva Srbijom (gl. 32.)

Na ovo nam je odmah načiniti njekoliko primjedaba.

Srbi dakle na sjeveru, susjedi Hrvatom u Velikoj Hrvatskoj, saznavši, da se je „sedmoplemeni" hrvatski narod već stalno smjestio na jugu, povode se za njim i teže na jug, kamo i dolaze g. 636. Srbi sjeverni živu u kraju Bojki zvanom kraj Velike Hrvatske; ne živu dakle u nikakvoj Velikoj Srbiji; puka je izmišljotina, nikla u mašti Srboljuba, da je kraj Velike Hrvatske na sjeveru postojala i Velika Srbija. U cielom Porphyrogenetu a niti nijednom drugom starom piscu nema Velikoj Srbiji ni traga ni spomena; barem je ruski ljetopisac Nestor, koj je pisao do 150 godina za Konstantinom, mogao spomenuti Veliku Srbiju, pa i on o njoj ništa ne zna! Dà car Konstantin je više puta imao baš

dobru prigodu analogno Velikoj Hrvatskoj i Velikoj Moravskoj i domovinu Srbâ ondje nazvati Velikom Srbijom, kad bi to ona bila ili kad bi Srbâ toliko bilo, kao što se danas o tom ludo bulazni. Tako u gornjem navodu ... qui (Servii) .., ulteriora Turciae incolunt in loco (kraju) ... Boici ... cum finitima ... est ... Magna Chrovatia ... Velikoj Hrvatskoj protustavlja „kraj" srbski. Na drugom mjestu (gl. 31.) veli: Magna autem Chrovatia ... sine baptismo est, quemadmodum et finitimi Serbli" a ne „Magna Servia". Drugdje opet govoreći o sjevernoj domovini kašnje dalmatinskih Hrvata i granicah njihove države kaže ... „qui sane ultra Turciam prope Franciam incolunt, Sclavinis contermini sunt non baptisatis Serblis ..." itd. Dakle caru to spomenuti prigode je bilo dosta ali Porphirogenet toga ne čini; jerbo i ne zna za Veliku Srbiju. Ali ako ne zna on, car i poviestnik u X. vieku, odkud saznadoše za nju Šafařikovci u XIX. stoljeću? Car zna, da je došla na jug polovica sjevernoga srbskoga puka, nu gle! toga bijaše toliko,

da je sva ta polovica puka stala u jednu samo pokrajinu solunsku. Zaista i naši Srbo-ljubi vidiše sto vukova! Tà da, ako se je ciela polovina srbskoga naroda iz sjeverne tobožnje „Velike Srbije“ izselila, kako je mogla sva stati u solunskom samo kraju. Ludost! Tà poviest VII. stoljeća ne zna za Veliku Srbiju; a budi dosta natuknuti, što je Fredegar zabilježio, naime da je srbski knez sjevernih Srba imenom Drvan podpadao pod Hrvate dočim nema do sada spomenika, koj bi protivno dokazivao, da su ondje Hrvati ikada podpadali pod Srbe.

Nadalje se iz gornjega Porphyrogenetova navoda učimo, da su sjeverni Srbi prosili cara Heraklija, da jim se dozvoli u grčkom carstvu naseliti, dočim usuprot za Hrvate znamo, da je njih car Heraklij pozvao na pomoć proti Obrom.

Pa onda kako Hrvati a kako Srbi dolaze? Hrvati oružjem u ruci ne milo tuku Obre i mnogogodišnjom borbom osvajaju svaki pedalj zemlje dok jih raztjeraju ili upokore, a Srbi dolaze na gotovo od Obra očišćeno i

opustošeno tlo; ne biju se Srbi s divljimi obarskimi čopori, jer neidu u Dalmaciju nego u pustu Thessaliju, gdje ni govora nije o narodu obarskom pa ne osvajaju ni iste pokrajine solunske oružjem nego ju pustu dobivaju na dar! Izmišljotina je dakle, kad se po analogiji obarsko-hrvatskoga osvojačkoga rata govori i o njekakvoj obro-srbskoj borbi na jugu. Zato nema do sada ni da bi jednoga povjestnoga i logičnoga dokaza. Ali da vidimo, što je sa Srbi na jugu dalje bivalo.

„Njekoliko vremena zatim svidje se Srbljem vratiti se natrag u svoju domovinu (na sjever), a car im i to dozvoli. Ali kad su već bili prevalili rieku Dunav pokajaše se te po predstojniku (praetor), koj je onda u Belgradu upravljao, zamoliše u cara Heraklija, da jim mjesto Solunske dade koju drugu pokrajinu za stanovanje“ (gl. 32.).

Srbi dakle, koji su danas Srboljubom „svi i svuda“ i u „sva tri zakona“ ne bijahu, premda „pol selećega se naroda“, na dolazku svom na jug Evrope narod brojeći milijune duša, kad su ne samo mogli stati svi u jed-

noj pokrajini nego se i kano jato ptica selica hitro dići i dalje poći. Ta dakle recimo šaka Srbalja (a inače polovica naroda) potuca se kroz njekoč obarske krajeve. Velik narod toga ne može a nebi toga ni putujući ti Srbi činili, da tim krajevom nisu već tada bili gospodari Hrvati, slovjensko i susjedno pleme od sjevera; putujući medju srodnim si narodom hrvatskim promieniše Srbi čustva svoja budi nagovoreni da ostanu na jugu, budi da su sami zaželjeli ostati u susjedstvu sjeverne svoje braće, s kojom su se na tom svojem putu pobliže upoznali; dokaz je tomu i nov savski Belgrad, što su ga podigli Hrvati poput onoga uz more.

Heraklij car na zagovor belgradskoga predstojnika dozvoli selećemu se narodu srbskomu, da se nastani u onoj zemlji, koja se za cara povjestnika Porphyrogenete zove „Srbijom“, a koja je već bila hrvatska nu ostala pusta po odlazku one česti Hrvata, koja se izseli u Illyrik i Panoniju a „kamo su Obri samo upadali“. Ta zemlja Srbija i pogranično Zahumje, Trebinje i Konavlje bijahu

posjed rimskoga cara prije obarskih upada te izza proćeranih odtud Rimljana opustošene prije nego li su Hrvati u Dalmaciji Obre satrli. Te Hrvatom sada pogranične puste krajeve darova car Heraklij Srbom za obitavanje a njemu Srbi bijahu i podložni (gl. 32.) Poviestna je dakako ne istina Konstantinovu Srbiju tražiti u današnjoj Srbiji, koja je onda bila hrvatska (Ilirik) jer tada Srbija nije bila pod Sriemom, preko Save i Dunava, nego istočno a duboko pod Neretvom, graničeća s Thessalijom i Macedonijom. Porphyrogenet n. pr. sam uči, gdje su bili Heraklijevi Neretvani t. j. Pogani-Srbi a gdje Pogani-Hrvati. „... Pogani autem dicuntur, quod baptismum non accepissent eo tempore, quo Serbli omnes baptisati erant...“ (gl. 36.) zatim „... Pogani autem .. in locis inaccessis atque praeruptis baptismi expertes relinquebantur“ (gl. 29.). Dakle odtuda se jasno vidi, da oni, koji su nam pod imenom pogana poznati uz more i po otocih, da su Hrvati za Heraklija kršćansku vjeru iznevjerivši i u svojih prvobitnih sjedalištih živući

kao Dukljani i hrvatski Zahlumnjani — uz Pogane t. j. Neretvane srbske; ovi bo Srbi još ni za Mihalja Bekavca nisu primili kršćanske vjere, zato jih Konstantin opisujuć zapadne granice Zahlumnjanom srbskim, i zove „Pogani“ a ne veli jim Neretvani, koji su se od te rieke na Cetinu pružali; jer oni su a ne more granica bili. Karakteristično je, da ti Neretvani Srbi nikad nisu — van kratko vrieme pod jednim samo vladarom, podpadali pod srbskoga župana (kneza) nego da su uviek s Hrvati živili u najtjesnijem savezu i pod pokroviteljstvom ovih, pa su jih ovi i pod zaštitu uzimali u svojih medjunarodnih ugovorih mira, sklapanih s Mljetačkom.

U poviesti Zahlumja (gl. 33.) piše Porphyrogenet posve jasno, da su tu dvie po narodnosti i zemljopisu različne države t. j. dvie vlade i dva državno razlučena naroda. Najprije opredieli prostor u smislu obćenitom veleći: da se je Zahlumje od juga na sjever pružalò od Dubrovnika do na rieku Neretvu te odmah opredieljuje i dvostruke gra-

nice tomu prostoru, da se ne bi mislilo, da je sav srbski. S toga veli naročito, da Srbi Zahlumjani graniče na iztok sa Srbijom, pod koju su i spadali, dok jih nezauze hrvatsko Zahlumje i ne pretoči u hrvatsku narodnost; na zapad, kad bi taj prostor sav bio napučen Srbi-Zahlumjani morao bi reći, da jih more pere; ali on toga ne veli, nego baš protivno: „oraque maritima Paganis... contermina est (t. j. bivšim neokrštenim do Bazilija Hrvatom, kojim se to ime nadievalo i poslie krsta kao i Srbom, poganom, Neretvanskim,) a taj upravo dio Zahlumja, ti Pogani jesu podanici Mihalja Viševića Hrvata. Na sjever, t. j. na rieci Neretvi opet su graničili s Hrvati (županija imotska) veli bo: montana, quae ad septentrionem Crovatis (dakle je poviestni absurd Hrvate „Chrovatiae baptisatae“ tražiti tek na Cetini). To su dakle granice i srbskoga i hrvatskoga Zahlumja; u njem su Hrvati ostali pogani, pa se tako i zovu, a Srbi su svi okršteni već za Heraklija.

Ta razluka izmedju hrvatskih i srbskih

Zahlumjana još se jasnije vidi iz poviedanja Konstantinova, kako su se na jug doselili; kaže o Srbih (brdjanih): „Qui vero nunc illic habitant Zachlumi. Taj illic tumači pako: et Zachlumi dicti sunt a monte Chlumo, et alias Sclavorum dialecto Zahlumi dicuntur ii, qui post collem habitant; naročito dakle kaže Konstantin, da su Srbi-Zahlumci brdjani u Zabrdju, izključujući jih od mora a opisuje im i domovinu ovako: quandoquidem magnus inibi collis est, in cujus vertice urbes duae sunt: Bona et Chlum; retro autem hunc collem flumen Bona“. To brdo s gradovi do te rieke sačinjaše drevnu županiju Heraklijevih Srba-Zahlumjana. Ti Srbi-Zahlumjani doseliše se naročito pod Heraklijem „.. Serbli sunt, ab illo principe, qui ad Heraclium imperatorem confugit“. To je peremptorno: svi dakle ini stanovnici Zahlumja, koji nisu potomci toga srbstva, nisu Konstantinu Srblji; to on jošte navlaš ondje potvrdjuje, kad opisuje onaj dio Zahlumja, gdje mu živu Pogani t. j. primorski dio; kaže bo... Venit autem posteritas Proconsulis et Patricii Michaelis

Vicsevutze (Βυσεβυτζη) Zahlumorum principis filii a non baptisatis accolis fluminis Vislas ... habitavitque ad flumen Zachluma nuncupatum".

Dakle tu je izvjèstno sada, da Srbi brda Hluma i rieke Bone polaze od onoga srbskoga principa, koj se je pod carem Heraklijem prošnjom utekao k Rimljanom i koj je došao iz zemlje po Srbih Bojki zvane, a Hrvati primorskoga i uz rieku Zahlumu ležećega kraja da polaze od rieke Visle t. j. stare Velike Hrvatske, koja se je u VII. stoljeću pružala osobito uz Vislu kao svoje središte onamo na zapad do Magdeburga, na iztok do Rusa i Pečenega, na Bug i Dnjester.

Pop Duklanin i zapadni spomenici jednako s Konstatinom zovu žitelje primorskoga Zahlumja Hrvati a ne Srbi. Šafařik i njegovi prepisači, koji plaćeni pišu ne poviest po starih citatih već roman po svojoj mašti, ne znadu dakako za Hrvate nego samo za Srbe te bulazne baš onako kao i pjesnik Mirko (u Pančevu), koj je „za tikvu punu vina": zapjevao:

Proučimo knjige starostavne,
One će nam najbolje kazati,
Dubrovnikom da su zavladali
Srbski kralji, srbski vitezovi
Po izboru bani i knezovi.
Dubrovnik je srbska zemlja sada
Ko i onda srbska zemlja biše
Vjeruj pobro Porfirgenit piše".

Stultis et poetis omnia licent, ali ludovati i lagati nije slobodno Šafařiku kao povjestniku niti onim, koji hoće da jih sviet smatra povjestničari.

Srbi dakle poslie svih onih peripecija ne zadovoljstva, seljenja, kajanja (poenitentia ducti) što se natrag na sjever sele, i poslie opetovana moljakanja dobiše za obitavanje pustu zemlju („quae desertae essent"), gdje se nisu imali ni s kim boriti, dobiše kraj uz Hrvate, koji su već uništivši u višegodišnjoj borbi Obre osvojili svu Dalmaciju; a jerbo su Srbi dobili zemlje iz carske milosti, postadoše podložnici rimskomu caru. Quorum meminisse iuvabit.

Tko su medjutim Srbi onoga vremena bili, evo nam rieči bagrorodjena pisca, ele onoga istoga, koj o Hrvatih zabilježi, da se tako (Hrvati) jezikom Sloviena zovu oni, koji posjeduju zemlju mnogu (gl. 31.); kaže taj Porphirogenet o Srbih ovo: „Srblji pako zovu se u rimskom jeziku servi (robovi), 'a odtud serbula obično se zove obuća robova; zovemo jih i Serbulijani s toga, što se tako prostački i poput prosjakâ oblače. Robovi (servii) pako zovu se s toga, što su podložni rimskomu caru. (gl. 32.).

O istih Srbih kaže dobar njihov poznavalac Vil. Tyrius, dva vieka izza našega bagrorodjena pisca, ovo: „Nalazi se u starih predajah (vetustae traditiones), da je cieli taj (srbski) puk potekao iz deportiranih i odsudjenih u progonstvo, koji su u onih stranah osudjeni bili na siečenje mramora te izkapanje rudâ, pa je odtuda dobio i ime roba. Jest pako puk taj neotesan (incultus) bez stege stanujući po gorah i šumah, koj ne pozna poljodjelstva (knj. 20. 4.).

Dapače sam Šafařik veli: „Ne traži u

starih Srba oplemenjene ćudoredne moći; ne traži prosvjetljena uma; ne traži volje i srdca na dobro. Strašna oskudica toga najčišćega i najbogatijega izvora narodnomu životu, sve od 11. do 15. stoljeća, najbolje ti tumači smrtnu propast srbskoga carstva. Ni srdca u vladara, ni domovne ljubavi u velmoža, ni vjernosti, ni slobode ni odvažnosti ni trpeža. Turci su se mudro vladali: oni su neslogu podhranjivali. Srbski velmože prelazili su k njim na hrpe, turčili se, grabili pašaluke po Anadoliji i po Evropi. Tako je bio srbski narod skroz raztrovan, da mu je sudjeno mjesto vlastite države, da utvrdi carstvo krvnoga dušmanina kršćanstva i evropejske uljudnosti." Isti taj Srboljub izvodi iz povjestnice tri prastare srbske mahne: praznovjerje bez prave vjere, pohlepu za tudjim te lukavštinu. Zanešeni pak Davidović pohvali Srbe „kô nikakov narod istorični nego kô nesretnu neku gomilu puka" [1]).

---

[1]) Медаковић; Повјестница стр. 33.

Kolika opet tù razlika izmedju Srba i Hrvata na njihovu dolazku na jug! Kako je dičan u svakom pogledu bio početak hrvatskoga naroda ovdje, a kakav je kukavan eto početak Srba!

Srbe pokrsti još car Heraklij; kaže bo car Konstantin: „... regiones illas Serviis habitandas imperator dedit, cui etiam subiecti erant, a quo etiam baptisati fuere per presbyteros Roma accersitos et pietatis opera edocti, antiqua fide acccepta". Primivši Srbi krst po grčkom obredu i zavisni od grčkoga cara nisu oni kao Hrvati dobili vlastitu hierarhiju nego su na prosto podčinjeni bili pod byzantinsku crkvu.

I to dokazuje, kako je u početku ovdje morao biti ne znatan narodnji i politički život Srba, kadno se je tako postupati moglo s njimi kako se inače postupalo po svuda i dan danas postupa samo s ne znatnom gomilom pokrajinskoga stanovničtva. Zato se sada lahko pojmi, za što Porphyrogenet nije a ma ni riečcom spomenuo kakovu snagu

Srba ili njihove države, dočim je o sili i zmožnosti Hrvatske (Chrovatiae potentia) okrštene baš ostentativno govorio, premda su Hrvati Ilyrika (dakle i današnje Srbije) još za carevanja Bazilija, ako ne svi a ono svakako većina njih živili u svojoj narodnoj poganskoj vjeri. Zato i vidimo Srbe, kad su se u IX. vieku (za Mihalja Bekavca) na njeko vrieme bili oslobodili izpod grčkoga jarma, kako prelaze Neretvani-Srbi živući do Neretvana Hrvata i drugi) iz iztočne crkve u zapadnu, da i oni tim svaki znak byzantinskoga gospodstva stresu sa sebe. Kolik je dakle absurd po zakonu vjere krojiti narodnost! Neka to pomisle oni hrvatski fanatici istočne crkve, koji misle, da su zato srbske narodnosti, što su s pukom, koji se danas u Srbiji srbskim zove, iste grčke vjere. Tà nije krv voda ni narodnost isto što i vjera!

Gdje god car Konstantin govori — a to čini do osam puta — o borbah naroda hrvatskoga s Grci da si izvojuju priznanje samostalnosti i nezavisnosti, po svuda daje

prednost Hrvatom pred Srbi, koji su se poslie takodjer borili zato, da se rieše grčkoga gospodstva, i pokazuje, da su Hrvati Srbom prednjačili te oslobodjenjem svojim i ovim k slobodi pripomogli. Hrvati su dakle uzrok ne samo tomu, da su Srbi na jug došli i na jugu ostali nego i da su mogli nastaviti ovdje svoj narodnji život. Srbi su onda sa susjednimi Hrvati i Bugari za dugo vrieme prijateljski obćili ali koncem IX. stoljeća zavladaše tako silni razdori u dvoru srbskoga župana ili kneza, da se je pružila krasna sgoda susjednim narodom, Bugarom i Grkom, da se najprije u domaće srbske poslove umiešaju, zatim da srbsku zemlju predobe. Porphyrogenet veli da su Srbi sve do vlade bugarskoga kneza Persiana živili s Bugari u miru t. j. kano susjedi i medjaši ljubeći se a robujući carevom rimskim, koji su jih nadarili dobročinstvi (gl. 32.). Tu obćenitu podanost Srba pod rimsko carstvo napominje Konstantin i prigodom onom, kadno govori o imenu srbskom i drugdje opet kad pripovieda o vladi srbskoga župana Zaharije; nu

oni su se ipak pomoćju svojih susjedâ Hrvata i Bugara bili oslobodili grčkoga gospodstva.

Prva velika katastrofa po Srbe sgodi se pod carem Justinianom. On urediv iztok zaželi podčiniti silne Bugare i Hrvate (u Ilyriku) pa udari na sjever ali mu zla sreća posluži i kobno mu izpade pohod taj iz Thracije; da ne bude osramoćen baci se na jugozapad spram Soluna, da kroz Thessaliju udje medju ne zavisne od njekoga vremena Srbe i „koje bojnom silom ukroćene koje dobrovoljno prelazeće i predavše se iz domovine izvede i nastani u stranah O p s i c i j a u Aziji" (Theophan str. 241.) Svrši se dakle pohod taj podpunim porazom Srba: koji ostadoše u domovini budu iznova sužnji grčki a velik dio (do 30.000 duša samo za vojsku sposobnih — vele Niceph. i Teoph.) i onako ne baš mnogobrojna puka bude p r e s e l j e n u A z i j u, g d j e g a j e p o s v e m a n e s t a l o. Jošte isti car Justinijan dade malo zatim posjeći pače žene i djecu iz osvete, što su ti preseljenici Srbi pristali uz arapskoga vodju

Muameda te za obećanja i novce dali se uzprkos postojećemu ugovoru upotrebiti proti caru za uhode i borce; one pak u domovini ostavše Srbe oslobodi izpod grčkoga jarma (tekar g. 822.) Ljudevit posavski, koj je medju nje došao, tù gradove otimao, medju njimi njeko vrieme boravio i vratio se u Dalmaciju u posjede svoje, gdje je Ljutomislom iz zasjede ubijen. Tomu oslobodjenju Srbâ te grčkih gradova Dalmacije spomen je u Porphyrogenetu te u izopačenom poviedanju Einhardovu. Za našega Sdeslava, ne blage uspomene postadoše Srbi opet podanici Grkâ.

Bugarski knez Persian poslie zaželi podjarmiti Srbe a sinu mu Mihalju Borisu podje za rukom zaharačiti jih Bugarom (quod Bulgari pactum esse dicunt veli Porphyr). To baš nije na čast služilo rimskomu carstvu, da su njegovi podanici postali zaharačenici bugarski kao što su mu već bili gradovi Dalmacije tributariji hrvatski. Od to doba začimlju opet Srbi robovati sad Grkom sad Bugarom a to robovanje potraja i kroz viekove. —

Dalje o Srbih zabilježi poviest (870 do 886) ovo: „Malo zatim tri brata vladari Srbije, napadahu se medjusobno oružjem te nadvlada Muntimir i posla svoja dva brata u Bugarsku; samo Gojnikova sina Petra pridrža, koj mu pobježe u Hrvatsku ... Strojmir jedan odpravljene u Bugarsku braće, imaše ovdje sina Klonimira, koga oženi Bugarkinjom, iz kojega braka rodi se Česlav dočim se od Muntimira rodiše Pribislav Bran i Stjepan; Muntimira nasliedi Pribislav.

Odmah sliedeće godine dodje iz Hrvatske Petar te sbaci Pribislava i braću mu, a sad ovi pribjegnu u Hrvatsku ... Tri godine poslie podignu se Bran proti velikomu županu Petru nu ovaj ga svlada i očiju liši, zatim dvie godine kašnje pobježe iz Bugarske i Klonimir te oružjem zauze grad Destiniku, da odtuda zavlada, ali i njega u boju pobjedi Petar i vladaše poslie 20 godina za carevanja cara Leona, kojemu je bio podčinjen, držeći mir i s bugarskim knezom Simeonom,

kojemu je sina držao na krstu
su dakle Srbi bugarski hara
zamienili s gospodstvom grčkin

Po smrti cara Leona zau
župan Petar Poganiju, koja
ne zavisna od Srbije a tim se s
Mihaljem, vladaocem hrvatsl
Zahlumja (od Dubrovnika do C
je srbska Poganija vladana ovaj
bila onaj kraj do Zahlumja i
Mihajlo dojavi bugarskomu knez
car nastoji dobiti Petra, da s Ma
u Bugarsku; jer u to se vrier
medju Rimljani i Bugâri kod
Petar bude uhvaćen i poginu
tamnici. Poganija hrvatska odma
dine opet oslobodi a Srbijom zavl
koj je pod vlašću Bugarâ vlada
(gl. 32.).

Byzantski car Roman ne m
siti, kako se Bugarska osilava i
si je i Srbiju podvrgla, dade
sinu Zahariji (920) vojsku c

zavlada Srbijom; ali ga Pavao u ratu pobjedi uhvati i pošalje u Bugarsku, da bude ondje čuvan. Učini zlo, žalostna mu majka! Jer grčkim spletkam podje za rukom (923) zavaditi Simeona s njim te onaj posla s bugarskom vojskom istoga Zahariju; taj sada Pavla svlada i Srbijom zavlada ... Nebi dugo, ali i Zaharija, sjetiv se dobročinstvâ rimskoga cara okrenu ledja Bugarom voleći biti podložnikom carstva rimskoga nego li vladaoca bugarskoga. To razgnjevi Simeona te ovaj posla na Zahariju vojsku a poslie i Česlava, Klonimirova sina, te Zahariji ne preosta ino već uskočiti u Hrvatsku. Hrvatska je eto već po treći put zaklonište srbskim pobjeglim vladarom!

„Bugari, nastavlja Porphyrogenet, obznaniše županom, da se imadu skupiti i Česlava priznati svojim vladarom; ali na prisegi prevarene u prvo jih selo odvedoše i u njegve pobacaše a onda navalivši u Srbiju savkoliki puk od najmanjega do najvećega odvukoše u Bugarsku, samo

njeki uskočiše u Hrvatsku — te zemlja ostade pusta[1]). Sbilo se to god. 923.

I tako Srbije ne stade iz poviesti i zemljovida evropejskoga i nema je više kroz punih sedam godina! Koli silna razluka eto i u poviesti Hrvata i Srba!

I nebi se možebiti nikad više Srbija podigla bila iz svojega groba na novi život, da Hrvati nisu spokorili silnoga i slavnoga Simeona, koj je uništiv Srbiju na njih navalio ili što su dali utočište Zahariji i uskokom srbskim ili što je vjerojatnije, jer je gonjen slavohlepjem odlučio uništiti i Hrvatsku kao što je Srbiju; ali Porhyrogenet nam zabilježi, da su Hrvati Bugare hametom potukli. Za malo umrè Simeon.

Po razoru Srbije sedme godine pobježe iz Bugarske Česlav sa četiri Srbina i dodje u svoju domovinu; tù nadje do 50 muževa a bez žena i djece, koji su živili od

---

[1]) Serviam invaserunt, populumque omnem a minimo ad maximum in Bulgariam abduxerunt: quidam vero profugi in Chrovatiam se receperunt, mansitque regio desolata (gl. 32.).

lova. S timi poče novu Srbiju i zaprosi poslanstvom štitničtvo i pomoć (tutelam et auxilium) rimskoga cara obećavajući, da će mu zapovjedi slušati (totum se Romano imperio subjecit), kao što su to rada činili i njegovi predji. Srbi, nastavlja Konstantin, bivši Simeonom raztjerani po Hrvatskoj, Bugarskoj i drugih zemljah, čuvši za podporu byzantinsku hrliše onda hrpimice k Česlavu . . . Carigrad mnoge odjećom providi i k Česlavu poslà; i pomože mnogim te mogoše podizati razorene gradove i sela; Česlava spozna iztočni car za velikoga župana i svakojako ga obdari.

Kad je već i bugarsko carstvo palo, Srbi se jošte ne mogoše otresti svoga robovanja Grkom nego su bili podložni kao caru Romanu tako i mnogim njegovim nasljednikom; samo su se pod Stjepanom Bojislavom na jednu godinu dana bili oslobodili za vladanja Mihalja Paflagonca (1035) „Et Servia quae morte Romani imperatoris jugum excusserat rursus imperio coniuncta est“.

Srbi dodjoše do političke važnosti tekar

onda, kad je Hrvatska već propadala; ljepše jim doba poče za Hrvata Stjepana Nemanje. Rodi se na Rudnici blizu Dioklije, otac mu je Branislavov sin Gradinja a braća Strazimir i Miroslav (Listine I. II.) Majkov na str. 15. veli: „Nemanja u djetinstvu svojem bì kršten po latinskom pravilu, jer u zemlji, gdje se rodi, bijahu latinski sveštenici." On osvoji Rašku, svoju djedovinu, zatim južne strane tada u vlasti Radoslava velikoga župana a napokon Zetu i Zahlumje. U povelji kod Miklošića (4 od 1198—9) stoji ovako: „i postavi me (t. j. Bog) veljega župana narečenago Štefana Nemanu". Zakaludjeri se pod imenom Simeona (1185) a sazida samostan Hilandar, gdje 13. veljače 1200 i umre.

I njegovi njeki nasljednici ili bijahu — barem kroz njeko vrieme — rimokatolici (Stjepan Prvovjenčani, Stjepan Uroš I. itd.) ili javljahu rimskomu papi svoju pokornost očitujući, da su rada primiti rimokatoličku vjeru (Milutin i Dušan itd.); o Dušanu silnom kaže i sam Majkov u svojoj „Istoriji" (g. 1354)

: „Na novo zamoli papu, da ga prime u
) rimske crkve i da mu pošlje ljude za
posao". Medjutim do toga ne dodje pače
an postade najgorljiviji pristaša grčke
e; jer mu je to išlo u prilog državnoj
tici.

Kako Nemanja ukide državnu zavisnost
Carigrada tako Dušan crkvenu. G. 1352.
ıikije (II). proglašen bje sa sviem za ne-
sna od byzantinskoga patriarha u svih
venih poslovih. Tada se tekar Dušanu
'im odriešiše ruke prema Grčkoj kad je
lio, da je glava crkve u Srbiji njemu u
uh. Ako više i nije hotio znati za patri-
ıa carigradskoga i njegove prietnje, bijaše
ipak vjeran branitelj grčko iztočne vjere:
.okimi uredbami izgoni on iz svoje zemlje
)licizam; svećeustvu grčko-iztočne vjere
ı dužnost „da se obrate svi latini u vjeru
iztočnu" a latinskomu svećenstvu za-
ıni privlačiti blagovjerne u svoju vjeru.
n grčko-iztočnjakom, koji su prešli u la-
tvo, zapoviedi, da se na novo obrate u
u grč. iztočnu, a koji nebi poslušali, biše

jim odredjene velike kazni. Latincem ne bješe slobodno ni živjeti medju grč. iztočnimi, dok sami ne postanu blagovjerni. Tko bi sakrio latinca ili prodao blagovjernoga inovjercu za njega bi odredjena žestoka kazan, itd.

To nisu izmišljotine, tomu su svemu dokazi u Dušanovom zakoniku, koj je na mnogih mjestih goli prevod grčkoga Vlastarova pravionika. I sàm Majkov govoreći (str. 58). o crkvenom pravu, da je u Dušanovoj državi bilo razvijeno više od svih drugih prava, veli: a to nije ni čudo, kad je Grčka, koja je dala svoju vjeru Srbiji, bila pred očima s cielim blagom crkvene književnosti.

Medjutim ako se uzporedi taj zakonik s vinodolskim zakonikom, s istrijanskim razvodom itd. dakle sa spisi hrvatskimi starijimi od njega, vidi se, da je već onda iztočna crkva radila razdieliti Hrvate i po jeziku.

Srbija za Dušana izadje na vrh svoje sile i slave; on ju učini prvom državom na trakijskom poluotoku podignuv joj spoljašnje značenje i preobraziv ju iz nutra, unesav u

nju načela državnoga života; on miran i dubok um, uosobljena silna volja, hrabrost, mudrost i vještina vojnička stvovi državu ali ne državu srbsku i ne državu narodnosti jedne a najmanje srbske[1]); on se do g. 1346. podpisuje: Štefan v Hrista blagovjerni samodržavni kralj, a vjenčavši se (u Skoplju 1346) za za cara nazva se: „Stefan v Hrista blagovjerni car Srbljem i Grkom" ili car i samodržec Srbljem, Grkom i Blgarom" ili „car i samodržec Srbije, Arbanaske, Bugarske, Grčke Primorja i zapadnih strana". U ovom

---

[1]) Što je Dušan držao do svojih Srba, kazà prof. Majkovu iz svoje skupštine hrv. ak. mladež (25. siečnja 1877) ovim: „Mi, ovdje ne razsudjujemo, u nikakvu pogledu, spis poznan pod imenom „zakonik Štefana Dušana", nego primamo ga ovakova kakav je. U rukuh nam je izdanje Novakovićevo. Iz saveza članaka 22. 40. i 199. očito se vidi, da Srbi u Dušanovoj kraljevini bijahu stranjski, skitnje, zapostavljeni ne samo Grkom nego i Niemcem. Ovo će biti neistina samo onda, ako Vaše preučeno gospodstvo, s drugovi dokaže, da je ikada, ijedan narod, domaći, gospodujući u svojoj domovini živio iz povlastica. Dok to ne dokažete, kako se usudjujete Štefana — Dušana Nemanića pomiešati sa Srbi?"

posljednjem naslovu pokazuju se Dušanovi pogledi i na ovostrane hrvatske i ugarske zemlje, kojih ipak nikad nije osvojio. Ali je istina, najistočniji i to slavni dio Hrvata od VII. do XIII. vieka med Drinom i Timokom prošav ugovorom mira izpod bugarskoga pod vladanje cara Srba postade tekar u XIV stoljeću Srbijom.

Dušan kao i bugarski vladalac Simeon imaše ambiciju, da zavlada rimskim (grčkim) carstvom i dobije na glavu rimsku carsku krunu; o tom on do 20 godina revnovaše, ali kako ga srbski narod, koj je kroz viekove robovao, što takodjer absurdnom čini veličinu toga plemena, ni malo razumio nije, kad je Dušan u 45. godini života (1356) već kao car s vojskom pošao, da naseljene u Galipolju Turke izćera, i da si sve istočne zemlje do sama Carigrada spokori pa je u selu Djavoli umro, onda odmah pod njegovim sinom i posliednjim Nemanićem Stjepanom Urošem V. započe dioba carstva Dušanova, koja mu upropasti državu.

Urošev ubojica Vukašin Mrnjavić (1367)

nema već naslova car nego kralj a župan Lazar Grbljanović, imajući, za ženu Milicu iz kuće Nemanićeve, spokoriv si njeke takmace i velmože dade si doduše privoljenjem svećenstva i sabora (1377) u Prizrenu nadbiskupom Jefremom na glavu staviti carsku krunu ali se u podpisih njegovih ne nalazi ipak carski naslov nego uviek kneževski „v Hrista boga blagovjerni knez Lazar“ ili „v Hrista boga blagovjerni i samodržavni gospodin Srbljem i Podunavlju Stefan knez Lazar (1380) na novcih pako naziva se knezom i kraljem (Glasn. III. 235. i V. 214). Poslie bitke na Kosovu polju dne 15. lipnja 1389., bude Lazar u biegu uhvaćen i smaknut a tim onda Srbija pade pod turski kolac, da robuje ne prekidno kroz 500 godina Turčinu i bude mu budna i dobra predstraža proti Evropi i njezinoj prosvjeti.

Iz toga pregleda vidi se, da istinita, prava a ne izmišljena i bludnička znanost uči: da je Porphyrogenetove Srbije već davna ne stalo, i da već nema po krvi i narodnosti Srbâ; jer oni njegovi srbski doseljenici na

carske darovine ili su izumrli ili su se pako raztočili u tudje življe: u hrvaštinu za vladanja hrvatskih Nemanja, u bugarštinu, skipetarštinu i grštinu, na koliko zasužnjeni po Aziji nisu do posliednjega uništeni. Znanost poviest i dogodjaji nedadu se u nečiste svrhe ničim podkupiti.

VII.

Jezik hrvatski.

Ljubi rode, jezik preko svega
U njem živi, umiri za njega!
Po njemu si sve, što jesi:
Svoje tielo, udo svieta,
Bus posebnog svoga cvieta
U narodâ silnoj smjesi.
Bez njega si bez imena
Bez djedova, bez unuka,
U prošasti sjena puka
U buduće niti sjena.
P. Preradović.

Čovječanstvo, koliko ga ima na zemlji, i ako se koječim dieli u posebne zadruge, najtočnije i najbolje može se porazrediti po jeziku. Sravnivanjem poznatih do sada jezika

došlo se do toga znanja, da jih imade preko tisuću, ne računajući ovamo dakako nariečja i razriečja. Uzev fiziologiju jezika t. j. koliko je koj jezik vrstan pojedine česti govora sastaviti do njeke razumljivosti, diele se jezici u tri stabla i to: 1. izolirani ili jednoslovčani (kinezki); — 2. aglutinirani ili spojeni (tatarsko-mongolski; tursko-finski; magjarski); — 3. flektirani ili pregibni. Ovo treće stablo ima dvie jake grane: a) semitsku; b) indo-evropejsku. Na indo-evropejsku granu spadaju sliedeće hvoje (obitelji): arijska (staro-indijska i staroparska-sanskrit i zend), grčko-latinska, keltska; gotsko-germanska i leto-s l o v j e n s k a.

Prema tim stablom, granam i hvojam stoji broj narodâ i narodnosti.

Srodstvo običaja i jezika a tako i predaje i povjestni dokazi uče, da u jednu obitelj zajedničku od indo-evropejskih spadaju oni, kojim se obćenito kaže S l o v j e n i, a koji sada zapremljuju zemlje od Šumave prama iztoku preko Urala do kitajskih granica, od baltičkoga i ledenoga do jadranskoga, egej-

skoga i crnoga mora. Taj ogromni slovjenski narod razpao se je u posebne manje narode s posebnom narodnosti, koja jih medjusobno luči.

Na iztoku živi najbrojnija skupina Sloviena u ruskom carstvu, danas naime narod ruski. Dvie su ga glavne grane: a) Rusi (Velikorusi, bieli i kozački 44.300,000 duša) i Rusini (Malorusi do 11,100.000 duša). Od tih 55,400.000 duša žive u Evropi 52,200,000 a 3,200.000 duša u Aziji; medju timi azijatskimi imade najviše „velikih i bielih“ Rusa.

Iz naše domovine odavle — iz Ilirika — preselivših se tečajem vremena Sloviena u Rusku t. j. Bugara, Hrvata (i tobožnjih Srba) bilo bi do 80.000 duša; danas svi su Rusi niti ikomu pada na um zvati jih ruskimi Hrvati, Srbi i Bugari. —

Poljaka koji kao posebna skupina živu u ruskom carstvu ima 4,401.000, a s onimi u Austriji i njem. carstvu imade jih ukupno 9 milijuna. Poljak proti rustvu i vjeri iztočnoj u istih abstraktnih pojmovih pokazuje

antipatiju — to su njemu dvie najveće žrtve, koje bi morao prinieti slovjenskoj zajednici; zato smo vidili Poljake s Magjari boriti se i proti habsburžkoj kući, kad su za nju ini Slovjeni pa i Rusi kličuć veselo u boj srtali.

U ruskom carstvu bijaše g. 1860. ukupno Sloviena 59,879.500 duša; a uzelo se onda u toj ogromnoj državi ukupnoga stanovničtva 75,728.000 duša, dočim ga se je kašnjim brojenjem (1865) našlo 80,225.430 duša.

Prema tomu broju pripalo bi inim narodnostim u ruskom carstvu 15.848.500 duša i jesu plemena: litavsko 1,780.000; finsko 3,778.300 duša (naime 1,400.000 u Finskoj, 750.000 u Ingermanlandskoj te pokrajinah iztočnoga mora i 1,100.000 duša poznati pod imenom Čermezi, Mordvini, Čuvasi, Zirjani uz Volgu i Ural te nješto Fina (53.000) pod imenom Vogulci i Ostjaci izmedju Urala i sibirske rieke Ob); Samojedi 10.000; tatarsko-tursko pleme 3,904.000 (medju ovimi ima Kirgiza 332.000, Tatara 2,472.000 i Jakuba 100.000; d) mongolsko (Kalmici)

260.000; manžursko 50.000; perzijsko (Buhari) 9000; indijsko (većinom Cigani) 50.000; kaukazko (Armenci, Gruge i dr.) 2.913.000 duša židovsko 1,710.000 (u Aziji 10.000;) napokon pleme njemačko 678.000 i romansko 495.000 duša.

Ti svi, koje smo ovdje nabrojili, jesu danas kompaktno državom i crkvom za sebe odieljeno slovjenstvo, u kojem se organična osnovna načela narodnosti praktično izpunjuju; svakoj bo narodnosti najbolji su zaklon država i njezina samostalnost.

Tim ne ćemo reći, da se duh slovjenske narodnosti svojom osobitošću od inih narodnosti najvećma odlikuje u naroda ruskoga; jer svim plemenom slovjenskim pa i ruskomu nastaje istom ogroman rád izpitati težnje i prirodjenosti narodu slovjenskomu. Treba proniknuti u staro zakonodavstvo, poslovice, pjesme i pripovjedke, u prvobitni način udruživanja i života porodičnoga, družtvenoga, obćinskoga i državnoga pa kada se to sve izpita i mi dobijemo čiste pojmove, onda će se istom vidjeti, kolika je razlika izmedju

obćenite slovjenske i koje druge ne slovjenske narodnosti, i koliko je slovjenski duh udaljen od krajnosti, o koje u družtvenih, državnih, književničkih i porodičnih pitanjih udaraju drugi narodi. Iz onoga što se je do sada iztražilo, dade se reći, da duh slovjenski zna naravno pravo spojiti s družtvenim, slobodu s ugledom, porodicu i ženu da je umio sretno provesti izmedju puke tvarnosti i mekušnosti istočnoga despotizma te oduhovljene tvarnosti i razkošja zapadnoga svieta; dà kao u tom tako i u drugih pitanjih slovjenski duh ide sriedinom, pa to je uvidio već i Robert Cyprien u djelu: „Le monde slave" i opjevao prekrasnom pjesmom „zvańje slavjanstva" Petar Preradović.

U kraljevinah pruskoj i saksonskoj slabo je zastupan slovjenski živalj: samo do dva i pol milijuna (Poljaci, lužički Srbi i nješto Čeha); u Pruskoj ga ima do dva milijuna a u Saksonskoj do 60.000 duša u više milijuna ne slovjenskih. Pruski Slaveni, Kašubi i Mazuri u Pomeranskoj te iztočnoj Pruskoj manja su čest pučanstva ondješnjega, koja

se uzprkos naporom katoličkoga svećenstva silno i dosta naglo ponjemčava. Nu još hitrije se ponjemčava poljsko pučanstvo u zapadnoj Pruskoj i Poznanskoj. Tomu je uzrok, što je u Poljacih utrnula sviest za slovjenskom zajednicom mislî, te interessâ; tà pruskoj vladi ni ne treba rabiti nikakvih sredstva da se oni Slovieni odrode i ponjemče; dosta da je ondje njemština ono, što prosvjeta a krasno i liepo da je ono, što je njemačko; nauči-li se tko njemački, on je u očima prostačtva već ugladjen i obrazovan pa bio inače i velik glupan; dà, to je snaga njemačke kulture. Poznanska je za Slovjene izgubljena još i zato, što prosti Poljaci nikako ne mogu uzljubiti svoje imućtveno plemstvo, ne sretnu šlahtu. Ne stati će i njih kao što su izumrli ili davno već postali Niemci baltički Bodrici, Lutici (Veleti) te uz druge polabske Slovjene i sjeverni Hrvati.

L u ž i č k a , saksonska i pruska, medju Českom, Brandeburgom i Šlezkom u površnoj izmjeri do 200 četvor. milja hrani do

500.000 stanovnika, od kojih su ukupno oko 200.000 Srbi. Taj greben u njemačkom moru jošte se divski brani; ima i svoju srbsku književnost! Nu Srba ovdje bijaše njekoč više; obitavahu Veletom na jugu medju Salom i Bobrom sa obiju strana rieke Labe (Glomači, Hutici, Lužičani, Milčani, Nišani, Susli, Žitici itd.); zatim u Durinžkoj i Saskoj (menski i radnički Srblji); na jugu jim bijahu Česi: (Lučani, Sedličani, Pšovani, Ljutomirici) pa onda Hrvati (Djulebi itd.); na iztoku Velika Hrvatska sterući se na Odri i Visli tja do na podnožje Tatra. Što se od onih starih Srba ne izseli za cara Heraklija na jug (Porphyr veli, da je došla polovica naroda) i ne sačuva u Lužičanih, ono se je već sve izgubilo u češtini i njemštini. Kano grobovne stečke spomenici na prošlost stoji u pruskom okružju Düren selo Boik (do 300 duša) i šlezko Boyczow (sa 420 stanov.).

Dalje na zapadu obitavaju Česi (Moravci i Slovaci) do 7 milijuna jošte danas ne složni u tom, da svi jedno samo nariečje

uzmu za književni jezik. Medjutim valja reći, da su se Česi u borbi s njemstvom za svoju narodnost do sada baš junački ponieli. Još god. 1790, poslie njemačke reakcije pod Josipom II. kazà češki povjestnik i jezikoslovac Pelzel u jednoj razpravi pred pražkom akademijom: da je Prag već u 14. stoljeću bio na polak njemački grad a on da se boji, da će za 50 godina iz Češke u narodnom pogledu biti ono, što je postalo iz slovjenstva u Meklenburgu i Brandeburgu. Nu to se proročanstvo ne obistini! Od Dubrovskoga i Slovaka Kolara poče nova česka knjiga te Jungmann, Čelakovski, Palacki, Hanka i dr. učiniše to, da je češki jezik došo u modu i kod češkoga plemstva, a Prag dobio ime slovjenske Athene te se danas Česi s njemstvom najvatrenije natječu.

Napokon na jugu stanuju na okupu dolje B u g a r i, gore H r v a t i (i tobožnji Srbi i Slovenci); Bugara ima do 6 milijuna, a Hrvata ukupno preko $7\frac{1}{2}$ milijuna.

Nas sve Sloviene veže danas samo idea zajedničke narodnosti ali tá idea Sloviene i

dieli. Slovieni shvaćaju ideu narodnosti p r à v o m, da svaki narod, koj se je do toga razvio i uzdržao, brani svoj obstanak kao posebnoga individua, dakle pràvom, da mu posebna narodnost sasma za sebe postoji t. j. svoj jezik govori, svoje predaje čuva i da se vlada prema svojim običajem i potrebam. Po tom je obćenita slovjenska narodnost samo izvanjska i negativna, oblik bez realna sadržaja.

Pa drugčije nemože ni da bude, dok su medju Česi n. p. i Hrvati jaki njemački, medju Hrvati i Slovaci magjarski narod itd. Panslavizam je, kako ga misle Niemci i možebiti jošte gdjekoji sanjari, bez obnovljene seobe narodâ, puko snatrenje.

Nu toga nije ni treba. Zna se dovoljno, kako se razlučuje govor andalužki od kastilijanskoga ili od katalunskoga, provençalski od normanskoga i od guanskoga te od parižkoga; piemontezki od kalabrežkoga, sardinskoga i rimskoga, pa 'ipak se razumiju; svaki zna, da sbori različnim nariečjem nu jezikom jednim, da je velike obitelji latinske

udom; nu svaki i to zna, da je pukom o sebi i ćuti se jedan Španjolcem, drugi Francezom, treći Talijanom. Tako i kod Grmanâ; pa zašto da ne bude i kod Sloviena?

Dosta je da se složi i osili ona skupina jednojezična, koja ograničena čini za sebe posebnu cielinu. „Zajedinstvo roda i besjede; jedinstvo čustva i drugdje je malo po malo postajalo jasnije tim, što su ljudi napredkom budi uma svoga budi države svoje rabili i ustanovljivali jezik, kojim su se oglasivale pjesme, popievke, pripoviedke, igre, znanosti i pismenosti; izabirali su naime za nastav ono nariečje, koje im se je vidilo najsgodnije i najpriličnije; to su onda izpilili te izgladili, u odlična družtva uveli, njim na soborovih progovarali, u kazalištih glumili, na dvorovih govorili, na sudu pravicu krojili, u crkvi molili, riečju: njim su pučki prosti dialekt provrgli u govor dvorski, govor odlični i uzoriti, u govor književni i pismenički; njim su stvorili knjigu, odsjev uma i srdca svoga, njim su pokazali, što mogu stvoriti liepa i koristna, što pravedna skrojiti, što

istinita naći, kako zajedničke koristi napisati i potrebam jih prilagoditi. I tako se narodi prozvaše po svom jeziku, po svom pismu, i tako ćeš Italiji reći il bel paese dove il si suona (Dante); Grkom bude, komu je otac Homer a Talijanom, komu Ducante Aligieri" (Palma).

Ni obćenita slovjenština nije jezik jedin, po svuda isti i svuda jednak ili bez svake razluke, nego se pod tim imenom razumieva cielina svih jezika slovjenskih s njihovimi nariečji. Ta cielina razkriljuje se ponajprije u dva krila, u zapadno i jugo-iztočno; svako ima po tri ogranka, ono: českí, poljski i lužičko-srbski, a ovo: ruski, bugarski i hrvatski.

Svaki ogranak ima svoja nariečja: 1. čestina: a) česko, b) moravsko, c) ugarsko-slovensko (slovačko); 2. poljština: a) mazovsko, b) velepoljsko, c) šlezko, d) kašubsko; 3. srbština lužička: gornje i dolnje nariečje. Ruski ogranak ima sliedeća nariečja: a) veliko-rusko, b) malo-rusko, c) novgorodsko i sjeverno, d) sibirsko, e) sried-

nje-rusko, f) istočno, g) zapadno, h) karpatsko. — Bugarski ogranak ima a) staru i crkvenu bugarštinu, b) novu s nariečji gornjo-moezijskim i dolnjo-moezijskim te makedonskim.

I jezik starobugarski, kojim je sv. Ciril preveo sv. pismo te su poslie napisane i druge crkvene knjige slovjenske, zajednički nam književni spomenici u Bugarskoj, Moravskoj i Hrvatskoj do konca X. vieka — a poslie i svim Rusom, — i novi jezik, kojim danas govore Bugari, taj azijatski poslovjenjeni Hrvatom susjedni i vazda prijazni narod, tako je od našega govora, premda mu bliz i vrlo srodan jer iz njega protekao, — u svem inak, da mu se mora priznati posebna narodnost, različna od narodnosti hrvatske.

Ne spada na ovu razpravu potanje govoriti o toj razluci, dosta je te ju ne nieču ni sami oni, kojim se je svidjelo bilo naš hrvatski jezik prozvati jugoslovjenskim te Hrvate i Bugare poistovjetiti.

Danas i sami postali trezniji uvidjaju, da jugoslavenskoga jezika nema kao što nema ni sveslovjenskoga. Ima Sloviena, ima istočnih, sjevernih pa eto i južnih Sloviena, ali kao što nije jedna te ista narodnost zapadnih Sloviena češka n. pr. i poljska premda vrlo srodne tako nisu niti bugarska ni hrvatska. Danas već i ne akademici znadu, da Dalmacija, Slavonija, Bosna, Hercegovina itd. znači zemlju, a ne narod; da bosanskoga, slavonskoga itd. jezika nema; da slovinski ili slovenski nije ino već slovjenski misleć sve Slovjene ili Slavene ili Slavjane zato da je Slovenac svaki Bošnjak, Srbin, Slavonac, Kranjac kao god što je i Bugarin i Hrvat itd.; da jugoslovjenskoga jednoga naroda nema, jer jezik kojim se pišu i štampaju knjige jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu nije bugarski, nego pismeni jezik hrvatski; i da se Bugari priznavaju i razvijaju kao posebna narodnost ne hajeći i ne obzirući se na „jugoslavenštinu“ naše akademije. Zato danas već i djeca u školi znadu i dobro govore: da je

akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu ime uprav onako istinito i pravo kao što je „matici“ bilo ime ilirsko. I djeca već znadu: da je stari Illyricum označivao zemlju, za koju se slabo zna, kakov je tu narod živio; Šafařikovi Slovjeni i Gajevi Iliri za cielo ne — a povjestni potomci Ilira Arbanasi živ su dokaz da ne spadaju ni u Bugare ni u Hrvate; napokon i djaci već znadu: da Ilirik sriednjega vieka i novije (Marije Terezije, kašnje Napoleonove) i najnovije dobe (1835) jesu pojavi povjestni ali ne narodni. Ne narodan je pojav i jugoslovjenština, pa joj zato ne može biti duga vjekovanja van da će možebiti htjeti za dugo ludovati ona, kojoj je zadaća stati na popriště gumna, gdje imadu vršiti umni pregaoci.

Nu što je slavistom za gore nabrojene slovjenske ogranke pravo to jim je za hrvaštinu krivo; iz naše štokavštine, čakavštine i kajkavštine, iz naše ikavštine, ekavštine i jekavštine napraviše oni tri narodnosti: hrvatsku, srbsku i slovensku, premda je medju razriečji našimi: južnim

(hercegovačkim) sriemskim, resavskim, primorskim, zagorsko-posavskim, kranjskim, štajerskim, ugarskim i rožanskim za cielo mnogo manja razluka nego-li medju razriečji gore nabrojenih ogranaka, od kojih su svakomu nadjenuli samo jedno ime. Učenjaci i nadriučenjaci grieše zaista spram nas, njeki nasumce njeki nehotice. To nije težko dokazati.

Kad se nebi znalo iz Porphyrogeneta gdje i kuda su se nastanili Hrvati, kadno su kao narod ovamo došli, naučio bi nas to živ svjedok, koj i nakon mnogo viekova dosta razgovietno govori, a taj svjedok je narodni jezik. Hrvati, došavši sa sjevera na jug, donesoše „sa sobom ako ništa drugo barem jedno dragocjeno blago, u kojem se kao u vjernu ogledalu ogleda svakolika tečevina njihova dojakošnjega života — to su žive rieči, koje pouzdano dokazuju, koliko je stvari narod poznavao on čas, kada se je razstajao od onieh, s kojimi je u zajednici one rieči stvorio.“ (Jagić.)]

Jezik, koj se čuje i ozvanja od medje

macedonske do medja narodnosti njemačke pa medju Dunajem i jadranskim morem dokazuje jasno, da u tom obsegu žive jedan jedincati narod, te narodu ovomu taj veliki prostor da je domovina. „Die wahre Heimath ist eigentlich die Sprache.“ (W. v. Humboldt.) Jezikoslovci dokazaše, da jezik, koj se na tom prostoru govori, jedan je i jedincat glede fonetike, forme, sintakse, leksikalnoga značenja rieči i broja jim, prislovica, poslovica, pripoviesti i pjesama; razriečja ne dokazuju ništa; jer toga ima u inih naroda i mnogo više nego-li kod nas. Lašnje se razumiju naš Hercegovac, Kranjac i ugarski Hrvat nego-li Bečanin, Mogućanin i Saksonac. Za naše obćinstvo ne treba navoditi ovdje primjera ni iz stare naše književnosti ni iz nove; uzmi u ruke bud koju i bud kojega ti drago prediela sbirku narodnih pjesama, štampanu kod nas pa ju sravni s jačkami ugarskih Hrvata ili onimi, koje po Dolenskom sakupi Koritko ili su raztresene po „Novicah“, „Glasniku slovenskom“ i dr. Uzmi i ma koju drugu pučkim jezikom pisanu knjigu pa ćeš

se osvjedočiti, da govor Kranjaca nije no nariećje govora, koj se čuje po Dalmaciji, Slavoniji, Hercegovini itd. Jezik je zaista jedan te isti a ima tri svoja nariečja i nješto razriečja po slovnici i naglasu. Ni sama nariečja ne dadu se lučiti u srbsko, hrvatsko i slovensko po štokavštini, čakavštini i kajkavštini nekmo-li da bude svako posebna narodnost srbska, hrvatska i slovenska.

Bludnja je, nikla iz pukoga filologičkoga nagadjanja, da je onaj, koj govori š t o Srbin, koj č a Hrvat a koj govori k a j Slovenac. To kad bi i bilo istinito, od slabe je vriednosti u političkom i državnom životu naroda, nu to mnienje nije istinito a njegovi izvori nisu i ne mogu biti čisti. Danas je medjutim ta bludnja već prilično svladana, pokle su ju i sami učitelji i vodje pristaša toga mnienja ne samo ostavili nego se i na nju podigli.

Naš bez sumnje najbolji jezikoslovac Gjuro Daničić još g. 1864. štampa knjigu „oblici srbskoga jezika“ (četvrto izdanje) za to, što je „rad Srbima zapadne crkve vratiti

ljubav s kojom primiše ovu knjigu kad bješe štampana slovima kojima se oni ne služe." Taj obljubljeni učenik Vukov a prijatelj Šafařikov, Miklošićev, Jagićev, Račkijev i dr. kako tù s malo rieči krasno a mnogo reče! Riečmi: „Srbi zapadne vjere" zanieka posvema bistvo hrvaštine a rekav da se ti zapadnjaci ne služe cirilicom zataji činjenice iz prošlosti i sadašnjosti. Nu Daničić reče ali i poreče u lekciji o „diobi slovjenskih jezika" govorenoj u belgradskoj velikoj školi (državna štamparna 1874 str. 5—6.)

Bludnja je reći: Hrvati su samo čakavci a koji govore što, to su Srbi. Tomu se protive n. pr. povjestni spisi navlaš „srpski", koji su pisani jezikom mnogo bližim čakavštini ili kajkavštini kao što se možeš uvjeriti iz sbirke Tvrdkovićeve, Miklošićeve i Pucićeve. Protivi se danas tomu i Gj. Daničić veleći: „Drugi . . . misle, ko što sam i sam mislio, da će Hrvati biti narod u Hrvatskoj, vojničkoj krajini na zapadu, po susjednom primorju Dalmatinskom i obližnjim ostrvima i u nekim županijama zapadne

Ugarske do samoga Beča, koji se sami takodje zovu Hrvatima, i izmedju ostaloga, mjesto što govore ča te ih zovu čakavcima. Ali su razlike u jeziku, kojima se oni razlikuju od svojih susjeda u Hrvatskoj i Dalmaciji vrlo male i neznatne, a i koje su najznatnije, one su gotovo sve u staro vrieme bile i u susjeda njihovih, te su se u staro vrieme još manje razlikovali nego sada tako da je težko misliti, da bi tieh razlika radi postalo samo za taj dio naroda osobito ime narodno a po tome da bi i sada ime hrvatsko pripadalo samo tomu dielu naroda.“

Bludnja je reći: Samo kajkavci u tri stare županije kraljevine hrvatske jesu Hrvati. I jesu bez dvojbeno, jerbo su to potomci posavskih junaka za slavnoga Ljudevita, ali nisu jedini Hrvati; oni se tako zvaše od vajkada a danas im i Daničić priznaje, da se doista i sami zovu Hrvati i kad god treba, djelom dokazuju, da osjećaju i znaju da su Hrvati.“ Ali je, nastavlja, jezik njihov prielaz od novoga slovenskoga na najbližni susjedni

po tome ako se taj jezik i zove hrvatski niti se upravo može zvati drugačije, opet ime hrvatsko nije moglo zanj postati pa ne može ni pripadati samo njemu nego je nanj prešlo od susjednoga, ka kojemu je on prielaz, pa očevidno tomu susjednomu valja da pripada ime hrvatsko još više nego njemu."

„Doista, osim pomenutieh Hrvata (kaj-kavaca i čakavaca), ima naroda koj govori sasviem ovako kao i mi (štokavci) ali se ne zove Srbima, nego Hrvatima, i to ime ljubi i njim se ponosi, isto tako kao što mi ljubimo srpsko ime, i njim se ponosimo. Po tome ja mislim, da ne može biti drugo nego da su Srbi i Hrvati jedan narod, samo imadu dva imena."

Blude i oni, koji govore, da Hrvat kaj-kavac nije Hrvat nego Slovenac; jere ti zaboravljaju, da je kajkavština u Hrvatskoj glede slovnice bliža štokavštini nego-li kaj-kavštini u Istri, Kranjskoj i Štajerskoj. Pa koliko je opasno iz Bielih Hrvata u doljnjoj Kranjskoj izvoditi slovenštinu kajkavštine dokazuje već samo ime „Bieli Hrvati" i to

što se kajkavci naši po svuda zovu Hrvati a ne Slovenci i svoj jezik hrvatskim a ne slovenskim. Naglas pako te izgovor slovaka, kako je sbiljam drugi na Alpah a drugi na Velebitu, treći u Podunavlju itd. ne može u pametnih ljudi biti povodom tlapnji, da čine i posebna nariečja kamo-li posebne narodnosti; jer bi po toj theoriji gotovo svako selo ili barem okolica sačinjala svoju posebnu narodnost.

Ovdje ćemo za istotu jezika tobože slovenskoga i hrvatskoga navesti dragocjeni spomenik „rukopis frizinski ili monakovski, našast g. 1807; pisan medju 957 do 994 a sadržavajući 1. javnu izpovied; 2. homiliju o griehu i spasenju 3. izpoviednu molitvu. Najstariji taj spomenik jezika u Koruškoj takov je, da i sam Šafařik (str. 714) mora reći: „Ohledem na nařečj to jistě znatelův jazijku slovanského nenj tajno, že Slovanè vindičti neybližši jsu pokrevnjci Horvatův i Srbův, s nimiž i zeměpisne sousedi tak dalece, že nàřečj těchto třj větvj jen jako odliky jednè řeči (idioma) považovati

*

dlužno, kterauž neypřirozeněji řečj illyrskau jmenovati lze, pro rozdil od rieči ruske i bulharskè, tolikèž na nekolikero zvlàštnih nařecj razdělene. Aniž pako namjtali slušj, že tato přjbuznost nàřecj vindickèho s ostatnjmi dvěma illyrskimi (hrvat. i srb.) . . . nahodna jest. . . Neměně i jednotliva slova, raztroušena v listinah 8ho a 9ho stol. dosvedčuji v plnè mjre, že jiz tehdàž, t. j. v 8 a 9tèm stol. nařećj vindické v podstatnih věceh ravéž tak bylo od ostatnih nářečj slovanskih . . . rozdilné a horvatskómu i srbskêmu přibuzne, jakž je podnes býti spatřujeme."

To jedinstvo jezika dokazuje ne dvojbeno: da je i narod jedan i jedin, koj ga govori; dokazuje — pa to i u najgorem slučaju kad ne bi jedan i jedincat bio po poviesti, koja uči da je istoga izvora po mjestu i dobi, da je jedan po rodu, porodu i srodstvu, što mu svjedoče imena obiteljska i mjestna (gore, rieke, mjesta, kraji) i to u najrazdaljenijih pokrajinah te imena domaćih životinja itd.; jedan po običajih, po istoj do-

movini i prirodi zemljopisnoj, a sva je ta domovina jedna cielost kao što je i čista od povećih oaza inoga kojega naroda; dokazuje, rekoh, da je taj narod do sele pa bilo to fuzijom pukova postao jedan i jedincat.

A koje je pravo i staro ime tomu jeziku, koj nam dokazuje, da je narod živući medju Macedonijom i Njemačkom, medju Dunajem i Adrijatikom jedan te isti narod? Neka odgovaraju spomenici od prvoga doba do danas.

Gdje smo govorili o zauzeću i osvojenju ove domovine, navedosmo dokaz iz Porphyrogeneta, da su se predji naši zakleli pismenim obećanjem rimskomu papi, da neće oružjem navaljivati na tudje zemlje. Nesrećom bagrorodjeni pisac ne navede ni kojim su jezikom ni kakvimi pismeni predji naši onaj dvostrani ugovor sastavili. Tim ugovorom stupiše u tiesno obćenje s latinskom prosvjetom, koja je tada obuzimala Dalmaciju i Panoniju, njihovu novu domovinu. Za malo vremena već se pojavlja u

Hrvatu zapadni upliv te neimajući mi sve do sada iz prve dobe spomenika hrvatskih ni slovjenskimi ni latinskimi pismeni pisanih nalazimo prve listine hrvatskih vladara kao Trpimirovu (852), Mutimirovu (892) napisane ne samo latinskimi pismeni nego i jezikom latinskim, akoprem očito mišljene hrvatski. Iz toga dalo bi se zaključiti, da su Hrvati odmah s prva primili latinski jezik kao službeni, služeći se pučkim svojim jezikom samo u domaćoj potrebi.

Glede vlastita pisma, kojim su hrvatski pisari u ime naroda podpisali spomenutu pogodbu, moglo bi se uzeti, da su bile črte, koje su naši predji na jug sobom donieli; črtami bo služahu se poslie drugi Slovieni na iztoku i sjeveru. Nema spomenika, kojim bi se moglo dokazati, da su predji naši već prije pokršćenja imali uprav osobito glasovno pismo a poslie su primili latinsko ili grčko, kako su naime dobili krst iz grčkih ili rimskih ruku.

Poslie sv. Ciril izumi novo pismo za Sloviene: izredi pako pismena po grčki u

glasovih a izradi jih u obliku črta po slovjenski. To je pismo glagoljica. Pismo, kojemu se danas kaže cirilica, a koja je u izvanjskom liku posve grčka osim njekih osobitih pismena za slovjenske glasove sastavi ne sv. Ciril nego poslie njega sv. Klement.

Cirilom izumljena glagoljica bijaše i za Hrvate povod razvitku narodne izobraženosti navlaš i pismenosti; ne da se izviestno opredieliti, kad je Hrvatsku prvi put ogrijalo sunce slovjenske službe u crkvi, nu moglo bi se reći, da su osobito gornji Hrvati u Panoniji oćutili korist učenja solunske braće, slovjenskih apostola Cirila i Methoda već kad su ova braća prvi put išla u Veliku Moravsku. Farlati dapače spominje, da su rečeni apostoli (867) u Rim putujući prolazili kroz dalmatinske kotare i tom prigodom uveli tù u crkvene obrede jezik slovjenski. Hrvatski ljetopisac pa i pop Dukljanin kažu: da je ovdje sbiljam bio filozof imenom Konstanc (Ciril), koj u zemlji Budimira (kneza Branimira) „naredi popove i knjigu hrvacku i utvrdi zemlju u viru Isukrstovu.“ Oba pri-

poviedaju o zakonosnih knjigah „ke pri Hrvatih ostaše i pri njih se nahode a zovu se Metodios“ (Arkiv I. 17—21).

Da su Hrvati ako i ne već za Cirilova života svakako rano uživali blago narodne knjige u crkvi, k njim po Methodovih učenicih unešeno, dokazuje nam Psaltir popa rabskoga Nikole od g. 1222, koj ga je prepisao iz psaltira napisana nalogom Teodora solinskoga biskupa (880—890), i ona za nju spomenici sačuvana borba hrvatskoga svećenstva i ninskoga biskupa Grgura sa spljetskim prvostolnikom na saboru spljetskom (925).

Dok se je u nas vodila razpra za crkveni jezik, ostade pučki u narodu za domaću porabu. Vladari hrvatski može biti s političkih razloga služahu se u državnih poslovih jezikom latinskim, te zato sve do XII. stoljeća nemamo spomenika napisana prostim narodnim jezikom. Ima dakako već i u najstarijih latinskih listinah počam i od Trpimirove (852) u službenih izrazih traga pučkoj hrvaštini i to ne samo tiem, što su

same pisane zlom latinštinom; jer u duhu našega jezika, nego nam u njih dolaze imena: Trpimir, Branimir, Milogoj (1059) Drago, Draguš i Dragoslav (1072) itd., pa naslovi: župan, djed (knez), posteljnik, šćitonos, pristav, tepčija, satnik itd., te rieči: bravar, volar, vratar itd. dapače latinske rieči hrvatskimi tumačene u listini Krešimirovoj (1071) stenica (murula) u listini 1145. trstenik (calametum), brus (petra), jedro (in velis modum), u listini od 1194. kolnik (via curri), zavod (circuitus) itd.

Najstariji do sada pronašasti spomenik hrvaštine jest gore spomenuti tako zvani frizinski rukopis srećom sačuvan u bavarskom Freisingenu, sastavljen Abrahamom koruškim, koj je bio frizinski biskup (957—994). Taj rukopis izdao je I. Kopitar u svojoj knjigi Glagolita Clozianus. Mnogo-li je vriedna i ta književna starina, naime glagolski spomenik Klozov, starobugarskoga jezika, koj se je čuvao u Frankopanskoj knjižnici na otoku Krku. Ali u onom rukopisu nije naznačeno, kako se zove jezik kojim je pisan. Izza njega imamo

dvie glagolske listine, koje (u Kat. listu g. 1860 br. 29) naštampa I. Črnčić našavši ih u dobrinjskoga kaptola. Pod njima su četiri podpisa, koji očito kažu, što jim se je dogadjalo. Prvi podpis kaže, tko je matice spisao; drugi, tko je polatinio; treći, tko je prepisao; a četvrti, tko je opet glagolicom pohrvatio. U obijuh zove se jezik, kojim su pisane „hrvaški jazik". [1]) Kakov je, neka se vidi iz ovih primjera. Prvi spomenik počinje: „Va ime hvo amen, let od hrva rojstva 1100, na prvi enara pred Dobrinem poli crikve s. Vida, i posvećena crikva rečena po gospodinu biskupu . . . ku sazida od svojih vlastitih dobar, i na svoih zemlah slavni Dragoslav" itd. Drugi počinje: „Va ime Bože amen, 1230 na 30 decembra. Budući (v) Dobrini pred kućom Jurja Parižića, i ovdi

---

[1]) Ja Beneto Grabija . . . skopijah zgora pisani ištrument s hrvaškoga na slovo latinsko tako meni štana po gnu. popu Jurju Mavroviću od ednoga ištrumenta staroga na harti bumbažini. — Ja Petar Petriš . . . prekopijah z latinskoga na hrvaški jazik z jedne škartafaçe latinske pravo i verno . . .

istinitim načinom Juraj je sazidal crikvu sv. Jurja na Vrhu sazidanu i dotal svoim vlastitim blagom, i va svoih mestih i je posvećena po g. biskupu Vejskomu i je dal crikvu Jurju i njegovim poslidnim po nem va viki“ itd.

U tih spomenicih sjaje se čista slika pučkoga jezika prvih vremena, a pisci zvaše ga jezikom hrvatskim. Nu važniji od tih spomenika za pučki jezik prvoga doba jest kronika hrvatska, pisana izvorno i hrvatskim pismom naime glagolicom ili bosanskom bukvicom [1]) te u latinski preveđeni ljetopis popa Dukljanskoga. Ne znatna je historička vriednost obiju po ocjeni Iv. Kukuljevića (Arkiv I. 1) i Dr. Račkoga (Književnik I. 199); jer su te „stare knjige“ pisane onako, kako su starci pripo-

---

[1]) Jagić veli u Historiji književnosti str. 117: „Sudeći po mjestu, gdje se je stari rukopis našao, kao i po čovjeku, koj ga je našao, držim, da Papalić pod hrvatskim pismom nije razumievao glagolice već ćirilicu iliti bukvicu, kojoj on po običaju starih Poljičana nadjenu ime hrvatskoga pisma.

viedali ili pjevali, pa su pisci njihovi sastavljali poviest od prilike onako, kao što narod naš tvori junačke svoje pjesme i pripoviedke miešajuć istinite i ne istinite stvari, ali jim je tiem važnije mjesto u poviesti naše književnosti, imenito narodnoga pjesničtva; u njih bo sačuva nam se najstarije izravno svjedočanstvo o davnašnjem pjevanju i pričanju hrvatskoga naroda a jezik je hrvatske kronike za nas upravo znamenit spomenik naše davne književnosti.

U vatikanskoj knjižnici u Rimu [2]) čuva se pod br. 7019 rukopis u kom od str. XCVII do CXVI čita se ljetopis u hrvatskom jeziku a latinskimi pismeni. On završuje sliedećimi riečmi:

Gospodin dmine papalić najde ovo pismo v krajni v marković v jedne knjige stare pisane harvackim pismom. Izpisa rečeni dmine rič po rič a ja Jerolim Kaletić ovoj pripisah iz rečenih knjig na tisuća i

---

[2]) Dr. Rački u Književniku I. str. 222. i sl.

pet sat i četrdeset i šest na sedam dan otubra miseca v omišu, bogu hvala.

Rečenu „knjigu staru pisanu hrvatskim pismom“ našao je dakle Dujmo Papalić u selu Marković u „Krajni“ gornje Dalmacije, u južnom predielu stare Duklje i Zete, naime u Dalmaciji u smislu užem. Taj hrvatski ljetopis na molbu Papalićevu prevede u jezik latinski Marko Marulić g. 1510, kadno je od prilike, kako se vidi iz Marulićeva predgovora, istu knjigu i našao bio Papalić; g. 1546 prepisana je iz glagolice ili pako bosanske bukvice u latinicu; izvornik se izgubi a prepis nam se sačuva. Budi, da je ta stara knjiga mladja od XII. vieka.

Jagić dopušta da bi mogla biti iz XIII; veću joj starinu ne priznaje s razloga, što se u ono staro doba nebi pisalo p u k i n a p u n i, kako je u našem današnjem tekstu već p l k i n a p l n i, nebi u č i n i o već v č i n i l, nebi n j o j već n j e j ili j e j, nebi s v a i s v a k i već v s a i v s a k i itd. Za onda življahu još i pravilniji oblici gra-

matički nego-li su nekoji našega današnjega teksta, koj je baš u tom pogledu ne jednak.

Dukljanski ljetopis pako spisan je u Baru „na prošnju zemljakâ“ svećenikom dukljansko-barske nadbiskupije po dokazih dra. Račkoga negdje medju 1143—1153 godinom. Prvi dio prevede pop Dukljanin iz hrvatskoga u latinski jezik iz djela, koje je onda bilo u ruku naroda a drugi dio izradi samostalno po pismenu i ustmenu predavanju; poraba obiju bijaše u Dalmaciji njekada obćenita kao što se vidi iz staroga ljetopisa i njegova prevoda te raznih starijih imenika crkvenih. Ali to očito dokazuje, da je hrvatski narod već rano imao ljetopisâ, kad su se mogli već XII. vieka prevadjati a odtuda se takodjer vidi i to, da je glavno vrelo, iz koga su naši ljetopisci svoje pripoviesti crpili, bilo predavanje pučko. Ista se dukljanska kronika poziva na njekakvu pisanu knjigu, u kojoj se kaže, da je opisan život Vladimirov; danas ima samo kasniji grčki tekst Vladimirova životopisa.

Sravne-li se obe kro ike „hrvatska“ i

„dukljanska“ opaža se isti izvor obiju; jer se sve do smrti Česlava (t. j. do redka 935) slažu gotovo rieč po rieč; poslie pop Dukljanin pripovieda drugo nego-li se nalazi u Papalićevom ljetopisu; biti će istini najpodobnije, da su i pop Dukljanin i Papalić upotrebili „starijuknjigu“, koja u izvorniku do sele našasta nije.

Kako rekoh vriednost je poglavita hrvatskoga ljetopisa u jeziku; jer nam svjedoči, kakov je bio u ono doba. Evo za primjer njekoliko redaka:

. . . I osta na njegovu mistu Silimir, ki ako i poganin biše, sa svakim smirom i ljubavju živiše, čineći jednako pravdu. I vele kršćane ljubljaše i ne dadiše progoniti jih, i naredi s njimi, da mu budu davati dohodak. I tako opet napuni zemlju hrvašku i počinu za njega zemlja i za njegova gospodstva kršćani u miru pribivaše. . .

. . . I tada biše papa Stipan, i posla listove ka sv. mužu Kostancu zovući ga k sebi, jere slišao biše kako pripoviedaše viru Isusovu i da biše tolik puk obratio na

viru Isusovu i zato ga viditi želiše. I tako sveti muž Kostanc naredi popove i knjigu hrvacku i iztumači iz grčkoga hrvacku knjigu, hrvacki iztumači evangjelija i sve pištule crikvene. . .

O smrti kralja Zvonimira pripovieda hrv. kronika: da ga je „cesar rimski s voljom pape“ pozvao u pomoć u rat križarski radi oslobodjenja sv. zemlje, Zvonimir da je sazvao „skupćinu v petih crikvah v Kosovi,“ kada je on čitao listove cara i pape „Hrvati ne daše ni listove dočtiti“ već ga ubiše „vapijuć, bolje da on sam pogine ner da nas iz didine naše izvede . . .

. . . I to slišavši kralj ugarski — što se biše zgodilo u Hrvatih, pride na pospih s vojskom golemom i vaze kraljestvo hrvatsko i požali smrt slavnoga kralja Zvonimira, i vazam Hrvate i zagorsko i primorsko i bosansko kraljestvo . . . I po rečenom kralju ugarskom Hrvati biše podloženi od volje u nevolju i od slobodnih u rabotu obrati. I bi kako pismo govori: da zli tég zlu plaću čeka. I biše za svoj tég plaćeni oni — Hr-

vati krozi griha zašto pogubiše svoga dobroga gospodina kralja Zvonimira, kako Žudii gospodina Isukrsta. I tako prokleti Žudii inim služe, neimajući ni oni od svoga jazika gospodina. . .

Takav je eto bio pučki jezik hrvatski staroga doba. Spomenik taj, i ako nije negdašnjemu obliku prvobitne kronike bliži i stariji nego-li današnja redakcija latinskoga teksta dukljanskoga, pokazuje nam ga čista i pravilna, u slogu jaka i jedra. Ne manje pokazuje nam to „zakon vinodolski,“ sastavljen (1280) u Novom hrvatskoga primorja nariečjem, kakovo se još danas čuje u Vinodolu, te „Razvod medja, posjedovanja patriarhe oglejskoga, kneza pazinskoga, obćine pazinske, vlade mletačke i drugih vlastelina zemlje istranske“ sastavljen g. 1325; u ovom je jezik čist i krepak, premda sva tri nariečja (štokavsko, čakavsko i kajkavsko pače i niansu kranjsko-štajersku) mieša a svu tu smjesu zove pisac jezikom hrvatskim.

U tom istranskom razvodu pozivaju se

seljaci, ustanovljujući nove medje, na svoja stara pisma i svjedočanstva. Te stare izprave bijahu glagolicom i jezikom hrvatskim pisane; jer se u samom razvodu veli: „i tako ote (hoće) da se zapiše po trih nodareh, kako su i do sada po deželi pisali" dočim na drugom mjestu kaže, koji su to „nodari" veleći: „pred nas trih nodari: jednoga latinskoga, a drugoga nimškoga a tretoga hrvackoga." U istom spominju se razvodi od g. 1130, 1140, 1150, 1170, 1195 dapače od godine 1025, 1027 i 1058 (Književ. III. 135.)

Od drugih zakona i statuta dalmatinsko-hrvatskih gradova spominjemo još samo zakon poljički, u kojem se navode ove rieči: „Ovo neka se zna, kako pripisasmo ovi poštovani štatut iz staroga u novi, virno i pravo, ni namaknuv ni primaknuv, nego da se bolje razumi: rvacki i latinski. A s Pavlinovićem (u Nar. Koledaru g. 1866) i sam V. Jagić priznaje, da su se Poljičani u jedanaestom vieku doselili iz Bosne; čudo božje da mu nisu i Poljičani Srbi, kao što

mu je bosanski Kulin ban. Pročitaj tko hoće listinu Kulin-bana od 29. kolovoza 1189, pa ćeš se iz nje same uvjeriti, da je Kulin-ban bio Srbin baš tolikim pravom kano sad i V. Jagić iz grada Varašdina, ili kao što su bili prije onaj grof Erdödy i onaj turopoljski plebanuš, koji premda su rado ćirilicom pisali vazda su si bili sviestni, čelik Hrvati i kazali da pišu hrvatski. Kulin-ban ne reče o sebi nigdje, da je Srbin nego mu to natukoše Srboljubi kao i Stefanu-Dušanu Nemaniću, koj je bio prejasan dinasta hrvatski i gospodar takodjer Srbom, Srbiji.

Občina poljička služila se ćirilicom, bolje klementicom, u svojem poslovanju a jezik si je eto hrvatskim zvala kao što su listine ćirilicom izdavali i „hrvatski velmože“ Keglevići i kao što su se u Petrinji cirilskim pismom vodili zapisnici u parnici junaka bana Nikole Zrinjskoga, koj sam podpisivao se je latinicom, glagolicom i ćirilicom. Dà, rabila se u Hrvata od pamtivieka i ćirilica u izpravah i knjigah, njom su pisali baš i katolici zadranin pop Budinić Šime i spljetčanin Matiević

*

Stjepan i bosanski fratar Matija Divković, Filipović, Margetić, Posilović i dr., koji su svoja djela, bogoslovnoga sadržaja, izdavali ćirilicom ne bojeći se ni malo za pravovjerje svoje i svojih čitalaca.

Tà i Subotićev „Cvjetnik srbske slovesnosti," koj je bio čitanka za višje gimnazije u Austriji (1853) u predgovoru posrbi sve pismene spomenike na jugu počam od hrvatske kronike i sve literate: i Hvarane i Dubrovčane i fratra Andriju Kačića iz Brista, i Vitezovića iz Zagreba; svi su mu postali Srbi ali onako, kao i Šafarikovi Spori što su bili Srbi.

Nagradjen za svoje djelo austrijskom vladom uči dr. Subotić gimnazijsku mladež poznavati takvo srbstvo. Ne pazi dr. Subotić na to, ni što se tko sam zove navlaš Hrvatom ni što piše latinicom; mora da je Srbin svaki Hrvat, koj piše jezikom „srbske slovesnosti". Tà „srpski pjesnik" pjeva:

Nebo je plave srpske boje
A u njem stanuje srpski bog,
Oko njeg angjeli srpski stoje
I služe Srbina boga svog! . . .

Kako se je dalje razvijao i do danas razvio j e z i k h r v a t s k i ne spada u ovu razpravu pa ne ćemo nabrajati ni mladjih spisa.

VIII.

Jezik srbski.

Ja sam Srbin, srbski sin
Srbski razgovaram . . .
Oder was noch? . . .

Drugih do Porphyrogenetovih Srba poviest na jugu ne zna.

Od VII. do XII. stoljeća, od doba naime, kada su Srbi izza Hrvata na jugu utemeljili novu Srbiju sve do Stjepana Nemanića nema baš nikakova budi spisatelja narodnoga ili stranoga budi inoga spomenika, koj bi nam mogao predočiti izobraženost naroda srbskoga za ono doba. Po bagrorodjenom piscu (gl. 32) okršteni su po rimskom svećenstvu (per

presbyteros Roma accersitos) pa stoga bi se dalo izvesti, da su i Srbi u prvo doba stali pod uplivom zapadne crkve i prosvjete. Ali bližnje susjedstvo s grčkom prosvjetom te skoro ne prekidno političko podanstvo Carigradu sklonuše jih, da su se od rimske odciepili pa crkvi iztočnoj pridružili.

I Srbi primiše od izagnanih iz Velike Moravske Cirilovih i Methodovih učenika staroslovjensku knjigu i glagoljicu pa su oboje s prva već uveli ne samo u crkvene nego i u javne i književne poslove; te zato, u pučkom jeziku srbskom nemamo baš ni da bi jednoga spomenika. Srbi si do skora „uzeše uz staroslovjenski jezik klimenticu za porabu crkovnu i svietovnu. No tada se uprav sve to više ogorčavaše političko stanje države srbske zapletajuć se u neprestane bune nutarnje i ratove s Bugari i Grci, koji ju u najprije više krat porobiše i opustošiše a pak i pod svoj jaram spraviše. Zato nije nam ni mogao u toj tami nicati i slabiji dubac na književnom polju rada srbskoga. Prem drugom polovicom XII. stoljeća ogranu blago

sunce samostalnosti i prosvjete i za ovu granu —, ali ta samostalnost i prosvjeta nisu bile plod postupnoga razvijanja narodnoga duha. Srbija za dugo carigradskom sužnjicom bijaše jako otupila svoju narav o bizantinizmu, koj joj prodro bijaše u žile i do samoga mozga pokvario. Srbski vladari tvrdo su upirali svoje oči na Carigrad, ondje su si njihove nade svoj hram načinjale, po sustavu iztočnom svoj su si dvor i upravu državnu izredjevali, iztočne običaje rado udomaćevali i grčki jezik i književnost kao dvorske zanimivosti i samo za više stališe prilično — njegovali. Zato nije čudo, što je pučki jezik i pučka izobraženost u Srbiji ostala u povoju te sasvim ne plodna i onda, kad se je Srbija dizala do najveće političke sjajnosti.

Staroslovjenski jezik osta samo pri crkvi bugarskoj ne povriedjen od toga iztočnoga upliva; a i crkovnjaci srbski opaziše na vrieme, da u sačuvanju toga jezika stoji njihov spas od crkve grčke, koja je uviek budno čekala, da poplavi Srbiju ko što i Bugarsku i da

joj nametne svoj jezik. Zato podučavanje svećenstva srbskoga ponajviše sastojaše tada u izučenju slavenskoga jezika. koje kao mrtvo slovo i ne proiztičuće iz domaćega života nije mu moglo proniknuti narav, nego ga to više umrtviti. Crkovni pako stališ imao je u Srbiji silni upliv i na državnu upravu te se je kao jedini, može se reći, zastupnik izobraženosti srbske ulagao u sve, što se je u dvoru začimalo i osnivalo i njemu su izključivo povjerene bile sve službe i dostojanstva, dvorske i državne pisarnice. Tomu se mora samo pripisati, što su zakoni i drugi spisi tih pisarnica većinom napisani bili staroslovjenski a ne grčki. No čim je višekrat trebovalo, da jih i prosti narod razumije, koj nije vješt bio staroslovjenštini, s toga je poteklo, da su pisari često uvadjali u te spise koju sliku običnoga govora, da tako prosti puk misao zakonodavca lašnje prihvati; a kadkada i bez odlučne nakane navedeni samo po naravi koja jih da kako peljaše na domaći izraz.

Uz tu nedosliednost i neznanje porodi se tako ona bezobrazna smjesa staroslovjen-

skoga i pučkoga jezika u javnih spisih srbskih, koja niti dajo sliku staroslovjenštine niti pučkoga govora, nu mogla bi ipak u pomanjkanju sasvim spomenika ondašnjih od velike pomoći biti revnomu filologu, da na njoj osnuje sliku pučkoga jezika za ono doba. Izim do sada naznačenih spomenika od većega obsega jošte nam ostaje iz prednjih viekova počam od XI. a navlastito XIV. vieka silna množ raznih listina i povelja, ugovora i darovnih spisa, od kojih je dobar dio u ovo zadnje doba ugledao bieli sviet po Miklošiću, Šafařiku, Kukuljeviću, Puciću itd. — Ovdje moram opaziti, da srbske listine za jezikoslovje od mnogo su veće važnosti nego-li su zgorpomenuti spomenici srbske književnosti, čim u njih jezik bolji je i narodniji, akoprem se očito iz njih vidi, da je pisac svakako kanio pisati crkvenoslovenskim jezikom. . . Jezik pučki osta — kod Hrvata uz latinski kao javni i književni; Srblji pako primivši istim načinom staroslovjenske knjige i glagoljicu, oboje su s prva ne samo uveli u crkovne nego i u javne i književne po-

slove; te zato, izuzam njekoliko povelja pomiešanoga govora i narodnih pjesama od docnijega doba, u pučkom jeziku srbskom nemamo nijednoga spomenika tja do konca prošastoga vieka.“ (Ljubić: Ogledalo knj. poviesti. Rieka 1864. str. 297, 319, 325).

Taj pučki jezik, kojim su koncem prošloga te ovoga našega vieka tekar za srbstvo počeli pisati i blago sakupljati sjajne svakako na prosvjetnom obzorju zviezde Dositej Obradović (rodj. 1739 umro 1811) i Vuk Karadžić (rodj. 1787, umro 1864) isti je onaj jezik, kojemu se od vajkada kaže jezik hrvatski.

Jesu-li ga Srbi sobom na jug donjeli ili su ga ovdje primili od Hrvata? To je pitanje veoma važno, koje njeki rado mimoilaze a Srboljubi jezikoslovci nastoje ga baš i zabašuriti.

Jagić kaže: [1]) „Danas neima više nikakve sumnje, da su slovjenska nariečja za doba narodnjega razstanka, u V—VII.

---

[1]) Histor. književnosti. Zagreb 1867. str. 25.

vieku, u glavnome onako stajala, kao danas, da su dakle naši djedovi, putujući ovamo na jug, odieljeni bili od ostalih Slovjena kao posebno pleme. Razlikost ne stoji u imenu; zna se bo, da je i kasnije bivalo na sjeveru Hrvata i Srba, koji niesu s našimi imali ništa zajedničkoga do imena, nego je razlika u nariečju, za koje kažemo, da je već na izmaku predhistorijske dobe u glavnome onako razvijeno bilo, kako je danas.“

Jagić je to uztvrdio bez ikakva dokaza, a ne dokazana ne vjerovana!

Danas valjda već i sam uvidja, kako je — u tutanj izlanuo, da Hrvati i Srbi na sjeveru „nijesu s našimi imali ništa zajedničkoga do imena.“ On da nema ništa zajedničkoga do imena sa svojim bratom u Sisku ili sv. Šimunu zato, što se je prije godinu dvie smjestio kano profesor u Berlinu? Ali već radi njega samoga ne ćemo ovdje nabrajati množtvo onoga, što je bilo zajedničko Hrvatom i Srbom sjevernim za doba narodnjega razstanka. Budi dosta te smo tu griešku spotaknuli!

Ili su slovjenska nariečja za doba narodnjega razstanka, u V.—VII. vieku, u glavnome onako stajala, kao danas ili niesu.

Ako jesu: onda su naši djedovi, putujući ovamo na jug, odieljeni bili od ostalih Slovjena kao posebno pleme i ovamo došli s nariečjem svojim, jezikom svojim. Koj i kakov je to jezik, dokazuju nam spomenici počam reć bi od same doselitbe djedova naših iz sjeverne u južnu Hrvatsku.

Ako niesu: onda treba dokazati, da je ovako, kako se u cieloj južnoj Hrvatskoj govori, govorio narod obarski, ilirski ili ma koj drugi predšastnik hrvatskomu narodu u ovoj domovini te da su djedovi naši odmah njegov jezik primili i u ovom a ne svojem, s kojim su došli, ostavili nam spomenike. Ali nema dr. Jagić fantazije ni volje dr. Gaja, da nas poiliri; zato budi dosta i ta kratka primjetba.

Dr. Jagić je proti inim znamenitim jezikoslovcem uztvrdio, da su sv. apostoli Ciril i Method sv. knjige preveli ne jezikom panonskih ili kojih drugih Slovjena nego staro-

bugarskim, koj se je govorio u zavičaju, gdje su se rodili i odgojili, jezikom svojim materinskim. I ja mislim, da ima dr. Jagić a drugi da neimaju pravo, i da su naši apostoli pošli slovjenski sviet naučat jezikom, koj se je govorio u njihovoj domovini. Ali ako to stoji za mudre učitelje, koji su se druga nariečja naučit mogli a radi svrhe za kojom su u slovjenski sviet pošli, razumno i naučiti morali, koliko više nema stojati za velika plemena, za polovicu selećega se iz domovine svoje naroda! O tome se zaista kod zdrave pameti dvojiti ne može, da su seleća se plemena i narodi u novu domovinu donjeli svoje nariečje, svoj jezik.

Kad dakle dr. Jagić o slovjenskih nariečjih kaže: da su već na izmaku predhistorijske dobe u glavnom onako bila razvijena kako su danas; kad kaže: da to glavno niesu pojedini oblici ili rieči, kojih ima i nema, koje dolaze i prolaze, nego su njeki postojani zakoni, koji obladaše čitavim jezikom tako, da jim se pokorava svaka rieč i svaki njezin oblik, gdje god samo prilike ima,

da se zakon vrši: onda nam, hoćeš nećeš mora priznati to, da su i Hrvati i Srbi seleći se na jug donesli sa sjevera jezik svojih matera, svoje domovine, dosljedno tomu obratno, da se je u sjevernoj njihovoj domovini govorilo onako, kako se govori ovdje i kako nam to dokazuju najstariji ovdašnji spomenici. Što se ondje u staroj domovini danas ovako ne govori, t. j. što su Hrvati postali negdje Česi, negdje Rusini i Rusi, Poljaci ili Niemci itd., to je samo dokaz, da su ostavši u domu podlegli jačemu življu te primivši tudju izgubili svoju narodnost i prestali biti Hrvati.

Kad danas Hrvati i Srbi na jugu govore i pišu istim jezikom, kojemu se od vajkada kaže, da je hrvatski a nikad mu se do ne davna nije govorilo srbski, onda je to dokaz, da na jugu medju Hrvati i Srbi nema razluke i da su danas po narodnosti jedan te isti narod. Da-li su to bili već u sjevernoj pradomovini? Da-li su to bili, kad su izza Hrvata na jug došli? Mi bi rada vjerovali, da jesu, kad bi Jagić i drugovi imali dokaza za ovu tvrdnju.

Ali ako su južni Hrvati jezik svoj donjeli iz sjeverne domovine, ako su dakle sjeverni Hrvati u duhu jezičnih postojanih zakona govorili kao što se je od dolazka Hrvata govorilo ovdje jezikom, koj se je zvao od vajkada i zove danas hrvatskim, onda bi dosljedno tomu i sjeverni Srbi morali bili govoriti kao što govore današnji južni Srbi t. j. jezikom, kojemu se je govorilo i govori hrvatski i tek u novije doba srbski. Ali ne samo neima za to dokaza, da su ovako govorili kao mi Hrvati ovdje, nego usuprot ima dokaza, da tako govorili nisu, dakle da niti iste sa sjevernimi Hrvati narodnosti bili nisu.

Slovjenu puca srdce od tuge i žalosti, kad pomisli, iz kakovih su divnih, prirodom te izobraženošću bogatih prediela Niemci iztisnuli već Slovjene i kako su svuda naokolo obkolili i posljednje pleme polabskih Slovjena svojim življem trudeći se, da jih sve do posljednjega iztriebe. To su slovjensko pleme Srbi u obiju Lužicah, narod star, koj nam se je uzčuvao kano i Arbanasi; ovi za dokaz, da mi nismo potomci Ilira a oni

da sjeverni Hrvati i Srbi nisu bili iste narodnosti nego svaki svoje kano Čeh i Poljak, kano Talijan i Španjolac.

Evo tomu za dokaz izvorno pismo, što su ga pisali saksonski Lužičani pjesniku Janu Kolláru u Pešti.

S r b s k i :

Ve serskim Budešinu (Bautzen) 1. Meja 1839.

V u l j k i S l j o v a n o !

Ta podpisana črodžička lužickih Sljovanjov Vam, temu najvetšemu zpěvarej tih Sljovanjov, temu tež ve Lužicah ljubovanemu pisarej tej Slavi Dceri, ve tutim ljisci ljubozni džak za tu ljubosc k Serbam, kiž so ve Vaših pismah namaka, a vot kotrejež naš novi sljovanski pšečel, L. Štur, nam velje dobrego prajl je, prajemi.

Kneže, Vi sce nas vobžarovalji a voplakalji. dokeljž Vi nas temu vutupenju bljizko mislješče: vjezce pak, tež v Lužicah hiščen velje vutrobov za Sljovanstvo a Serbistvo bije, kiž z cilej moci pšečivo Njemecam so vobara; velje jih su, kotri hiščen

nejsu zabilji svjazk, kiž jih s timi drugimi Sljovanami sjednoči, nic mene ton stari suk zasi vobtverdžič hcedža. Tež mi hcemi s timi drugimi Sljovanami do vuzkišego bratcistva stupič. To je nas k Vam vedlo. Mi znajemi co sce vuljki Sljovan ve všjeh sljovanskih krajah ljubovani a česceni. Pšez Vaše pisma sce ve velje vutrobah ljubosc k temu Sljovanstvej zbudžilji: dajče tež nam mali džjel vot Vašego bogatego blida. Kneže, vedžče tež nas bludnih a vot jih bratov rozdžjeljenih Sljovanov zasi do tego vuljkego sljovanskih ljudov vopšijacego svjazka.

Mi hcemi věrni Sljovanjo bič, a tuto nie jenož ve slovah, alje tež ve skutkah vopokazač, diž budžemi mužojo. Tuto votpoljadanje je v Budešinu, tej starej metropoli tih Serbov, ve Vracljavi a nječom predi v Lipsku velje Serbov k tovarstvam sjednočilo. Te votpoljadanje našego Budešinskogo tovarstva je: cobi koždi svoju mačernu rič ljepe spoznal; tim Serbom k vužitku a tim Sljovanam k česci bil. Mi hcemi se všimi našimi mocami so za to bjedžič, co bi Lužicomaj ta

stara narodnosc, ta svjata sljovanska rič a ta serska bogabojaznosc zderžana bila. Tegodlja vuknimi druge sljovanske ričje, a čitami Šafarikovi a Dobrovskigo pisma vot Sljovanstva: jeno žel nam je co k našemu procovanju ve sljovenskih ričah dosc knigov nimami, tegodlja mi Vas a všitkih věrnih Sljovanov ve Vugerskej prosimi, co bišče nam s njekotrimi sljovanskimi knigami pomgali Mi budžemi svědomuje je vuživač. Naše serske-sljovanske tovarstvo vopšije 10 gimnasiastov a 11 seminaristov; vobsteji vot 24. Februara, malego ročka. Mi smi velje spěvov, někotrih baladov a romancov, tež někotre pšeloženja z Němskego z Uhlanda a Šilera vudžjelalji. Vučenjo tego gimnasiona nam ve tutim procovanju všu svobodu so dopuščilji; Ljubenski a Dr. Klien vuljci Sljovanjo nam pomgaja.

Diž Vi jo dovoljiče, hcemi mi Vam pšeci vot tegovobstačja a vot tih džjelov našego a tego Vracljaviskego tovarstva, s kotrimž ve vuzkej korrespondencu stejmi, pisač. Naše vutrobi za Vas a na Vas kaž všici drugi

Sljovanjo svoju gordosc staja. Zmječe tuton mali vopor teje ljuboscji tih lužickih Sljovanjov k Vam derje gorje a dopomniče so trudi tih Serbov ve Lužicah. Tu najvetšu radosc bi nam ljist vot Vašeje jara česnej ruci pšinesla, to pak do Vašeje ljuboscje k nam stajemi. Z gorcej ljubosci budža pšeci Vaše meno vuprajič či lužisci Sljovanjo.

(Sliede podpisi).

Hrvatski:

U srbskom Budišinu 1. Svibnja 1839.

Veliki Slovjene!

Podpisana hrpica lužičkih Slovjena uzdaje Vam, najvećemu pjesniku Slovjena, takodjer i u Lužicah ljubljenomu spisatelju „Slavy Dcere“ (Slave kćeri), u tom listu srdačnu hvalu za ljubav prama Srbom, koja se u Vaših pismih nalazi, i o kojoj je nam naš novi slovjenski prijatelj L. Štur, mnogo dobra pripoviedao.

Gospodine, Vi ste nas jur ožalili i oplakali, misleći, da ćemo biti skoro izkorenjeni: ali znajte, da i u Lužicah jošte mnogo sr-

daca za slovjenstvo i srbinstvo bije, koja se cielom moći proti Njemcem brane; mnogo ih ima, koji jošte nisu zaboravili svezu, koja-no jih s drugimi Slovjeni sjedinjuje, i zato hoće taj stari savez opet obnoviti. To je i naša volja. I mi hoćemo s drugimi Slovjeni u užje bratinstvo stupiti. To nas je k Vam vodilo. Mi znademo, da Vas, veliki Slovjene, u svih slovjenskih zemljah ljube i poštuju. Vašimi pismi ste Vi u mnogih srdcih ljubav prama Slovjenstvu uzbudili: dajte i nam jedan mali dio od Vašega bogata stola. Gospodine! odvedite takodjer i nas bludeće ter od svoje braće oddieljene Slovjene opet natrag k onoj velikoj sve slovjenske puke opasujućoj svezi.

Mi hoćemo vjerni Slovjeni biti, i to ne samo riečmi, nego i djeli pokazati, čim muževi postanemo. Ta je namjera u Budišinu, staroj metropoliji Srba, u Vratislavi (Breslau) i nješto prije u Lipskom mnoge Srblje u družtva sjedinila. Cilj našega Budešinskoga družtva jest: da se svaki svojim materinskim jezikom dobro upoznade, i da Srbljem na

korist a Slovjenom na poštenje bude. Mi ćemo se svimi našimi silami starati, da se Lužičanom stara narodnost, njihov sveti slovjenski jezik i njihova srbska bogabojazljivost uzdrži. Zaradi toga učimo se druga slovjenska narieč́ja, i čitamo Šafarikova i Dobrovskoga djela o slovjenstvu; samo nam je to jedino žao, što za naše posle u slovjenskih nariečjih dosta knjiga neimademo; zato mi Vas i svekolike vjerne Slovjene u ugarskoj zemlji molimo, da biste nam njekojimi slovjenskimi knjigami pomogli. Mi ćemo jih savjestno upotriebiti. Naše srbsko-slovjensko družtvo imade 10 gimnazista i 11 seminarista; obstoji od 24 Veljače prošastoga godišta. Mi smo mnogo pjesama, njekoliko balada i romanca, takodjer i njekoliko prevoda iz njemačkoga iz Uhlanda i Šilera izdjelali. Učitelji gimnazijski dopustili su nam u tom poslovanju svu slobodu; Ljubenski i dr. Klien veliki Slovjeni pomažu nam.

Ako nam dozvolite, Mi ćemo Vam svagda o stanju i o djelovanju našega i vratislavskoga družtva, s kojim u uzkom dopisivanju

stojimo, pisati. Naša srdca biju za Vas, i mi se s Vami kao svi drugi Slovjeni ponosimo. Primite ovaj mali dokaz srdačne ljubavi lužičkih Slovjena prama Vam, i spomenite se kadikad Srbalja u Lužicah. Najveću bi nam radost list od Vaše veoma poštene ruke donio, a tomu se mi od Vaše ljubavi prama nam i nadamo. S gorućom ljubavju imenovat će uviek Vaše ime lužički Slovjeni."

Onako dakle danas govore lužički Srbi po selih i majurih, što-no se pružaju na daleko i široko od Bišofsverda do Zgorecica (Gerlitz) s jedne te od českih gora do Kotbusa, pet milja do Berlina s druge strane na sjever. I starci su njihovi tako govorili. Koj bi nam to jezikoslovac mogao zaniekati uz onu thezu, da su već na izmaku predhistorijske dobe u glavnom nariečja onako bila razvijena, kako su danas? Ako to, onda su tako govorili i oni Porphyrogenetovi Srbi, ona šaka, ili recimo p o l o v i c a na jug doselivšega se i u solunskom kraju naselivšega se naroda srbskoga.

Tko bi hotio protivno dokazati, da Por-

phyrogenetovi doseoci Srbi iz „kraja“ Bojki nisu govorili kao lužički Srbi, imao bi težku zadaću:

1. Navesti dokaze jezične, kako su inače govorili; a zato se nije našao do sada nijedan spomenik;

2. kad su lužički Srbi počeli govoriti srbski, kao što govore danas, ako su prije govorili koje drugo nariečje ili kao sad južni Srbi;

3 da u istoj domovini narod jednoga imena i krvi prije svoga razlazka u obće negovori sav jedan te isti jezik, nego da ga polovica govori n. p. srbski kao sada lužički Srbi a druga polovica hrvatski onako kao danas mi Hrvati, dakle i južni Srbi;

4. da je u predhistorijsko doba, ono slovjensko pleme na sjeveru, koje je onako govorilo, kao što sada Hrvati na jugu govore, imajuć jednu narodnost, nosilo dva imena, ime hrvatsko i srbsko. Ali i ja sam toga pročitao mnogo, možebiti i više nego gdjekoji jezikoslovac, koj se svojim znanjem šepiri, nu priznajem, da sam ili ne oprezan

ili ne sretan bio u čitanju i traženju; jer ja toga nisam nigdje našao, da bi Hrvati i Srbi na sjeveru sačinjali jednu samo narodnost i ova da je bila koliko hrvatska toliko srbska a jezik da je bio hrvatsko-srbski ili srbsko-hrvatski, kako ga dosta ludo njeki danas zovu.

Ako su pak Porphyrogenetovi Srbi došli iz saksonskoga kraja Bojki, a to priznaju svi povjestnici pa i ruski i srbski na temelju tvrdnje bagrorodjena pisca; ako su dakle ovamo donjeli svoje nariečje, koje se je govorilo u njihovoj domovini, a koje se je ondje u obiju Lužicah s imenom srbskim do danas sačuvalo; ako to nariečje nije istovjetno s jezikom, kojim danas južni Srbi govore. a kojemu se od vajkada kaže jezik hrvatski, šta odatle sliedi? Po zdravoj logici sliedi to: da su Porphyroginetovi Srbi na jugu i ne gledeć na to, što su se opetovanimi katastrofami narodnjimi — gotovo na ništicu smanjili, svi izgubili svoju narodnost i postali ono, što jesu danas, te gdje govore hrvatski postali Hrvati, gdje bugarski

Bugari, gdje rumunjski Rumunji itd. uprav onako kao što su i obarski te latinski ostanci Illyrika, pa doseljenici iz Velike Moravske, pa Niemci, Talijani i dr. koji jesu i koji se ćute govoreći danas hrvatski — pravi Hrvati. Pa ako bugarski Srbi nisu više po narodnosti Srbi, ni rumunjski Srbi, ni ruski Srbi, po kojem pravu i načelu moraju samo hrvatski biti srbske narodnosti? Zar za Srbe samo kod Hrvata postoji iznimka? To je bludnja, koje će s naukom i prosvjetom ne stati.

Eto se dodje baš do protivnoga rezultata onomu, što je uztvrdio već s gdjekojim podplaćenikom prof. A. Majkov, naime, istine da hrvatske ima a srbske narodnosti da nema na jugu.

Ne može pako nastati slučaj, da bi Srbi, poprimivši naš hrvatski jezik, bar ma kakovim pravom mogli mu nadjenuti svoje srbsko ime kao što su n. pr. Bugari poprimljenoj slovjenštini nadjeli svoje bugarsko, premda joj od prave bugarštine ne osta ništa. A za što ne mogu Srbi kad su mogli Bu-

gari? Ne mogu na prosto s toga, prvo, što hrvatski narod živi i sav se nikad ne dade prodati niti na to zamamiti; drugo, što Srbi nisu nikada ni jednoga časka ni većini Hrvata nekmo-li svim bili gospodari, a Bugari svojim Slovjenom jesu; i napokon treće, što se uz postojeći axiom daje po množini ime „a potiori fit denominatio.“ Zna se pako iz Porphyrogeneta, da je Srba na jug došlo maličak a od toga malo da jih je dosta postradalo i poginulo, dočim se o Hrvatih piše (gl. 31) da jih je mnogo, i da posjeduju velik zemljištni obseg.

Iz svega što je o srbskom jeziku rečeno sliedi napokon ovo: Kao što ima bavarske, heske, pruske, saksonske itd. oblasti a nema bavarske, heske, pruske, saksonske itd. n a r o d n o s t i nego su pripadnici onih oblasti s v i N i e m c i, u d a n a r o d n o s t i n j e m a č k e, tako da je bilo i prije i poslie Nemanićâ, i prije i poslie Dušanova carstva oblasti srbske, pak je ima i sada, tako nadalje da ima oblasti crnogorske, dalmatinske, sada bosansko-hercegovačke, kranjske itd., *ali da*

neima ni srbske, ni crnogorske, ni bosanske, ni hercegovačke, ni kranjske itd. narodnosti, nego je tu jedina narodnost hrvatska i pripadnici pojedinih oblasti na jugu, koji govore onim jezikom, kojemu se od vajkada kaže jezik hrvatski, jesu i ne mogu drugo biti nego Hrvati. Do takova rezultata dolazi se na temelju znanosti.

Tko bez predsudâ, ne zakovana srdca i uma te čistih ruku istinu traži, taj će ju i naći. Istina pako imade tu ne povredivu svetost za sebe, da se pred njom kao mrak pred suncem gubi ono: „stat pro ratione voluntas."

Ne zato, što hoće tko biti Srbin već je Srbin, i ne zato, što neće tko biti Hrvat već je u nas prestao biti Hrvat; zato, dok traci istine nisu prazne u vjetar sipane rieči, nema se kao što druge za život sposobne narodnosti ni hrvatska narodnost bojati, da bi se što je Dante napisao na paklenih vratih moglo nad njezina vrata napisati: Lasciate ogni speranza. Nema već ni zato, što je isti ne umrli Dante

obašav cieli pakao, razgledav sve muke očišćenja te unišav u raj — ovdje tekar u rajskom zanosu našao i priznao plemenitost **hrvatske duše.** [1])

[1]) E la Regina del cielo, ond' i' ardo
Tutto d' amor, ne farà ogni grazia,
Perocch'io sono il suo fedel Bernardo.
Quale è colui, che forse di Croazia
Viene a veder la Veronica nostra,
Che per l' antica fama non si sazia,
Ma dice nel pensier, fin che si mostra:
Signor mio Gesù Cristo, Iddio verace
Or fu si fatta la sembianza vostra?
Tale era io mirando la vivace
Carità di colui, che in questo mondo
Contemplando, gustò di quella pace.
(Il paradiso. Canto XXXI).

IX.

Naši novi Srbi.

Kto skok izgubi i pravog posrne s puta
Bludi maglom, smeten bez prta po sniegu
Pade u jamu, docnije se razkaja
Trevenik što ostavi.

Sava Tekelija.

Zakoni stari niti naši niti ugarski u nas ne poznadu Srbâ. Doseljenici iz južnih u sjeverne strane domovine nisu dolazili pod imenom Srbâ nego pod imenom Vlaha, Predavaca, Rajca, Rasciana, Grka, Rušnjaka i cincara, uskoka, pribjegâ i šizmatikâ. „Corpus juris hungarici“ [1]) i „Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae“ spominju često Vlahe itd. ma nikada ne kažu: da su ti doseljenici Srbi. U njemačkih spisih carskoga arkiva (1588) dolazi samo „Walachen und Pribegen,“ a nikada Srbi; dapače činila se razluka medju doseoci te su hrvatski pouzdanici: prepošt kasniji biskup zagr. Benko

[1]) 1608. Art. 14. §. 1. — Idem fieri dicitur etiam in Sclavonia, et Croatia per Valachos; qui nuper ex

Vinković i Sigismund Domjanić g. 1628. naznačili posjede, gdje su nastanjeni Vlasi i na pose posjede, gdje su nastanjeni Predavci u županiji križevačkoj. Isto tako lu-

---

ditione Turcica eo se contulerunt, in Episcopatus Zagrabiensis et nonullorum Dominorum et Nobilium bonis; utpote Dominorum, Comitis a Zrinio, Dersffy, familiae Pogan, ac aliorum.

§. 2. Statuitur itaque, ut ab his omnibus decimae exigantur, et Dominis terrestribus terragium, sive Nona praestetur;

§. 3. Inter alia autem; a dictis Valachis in Sclavonia, et Croatia, qui et Jurisdictioni Dominorum terrestrium, ratione fundi, et sessionis, quam incolunt, et inhabitant; subjecti sunt, idem praestetur. — 1608 Artic. post coron. Art. 9.

Qualiter Valachorum habitatio limitanda.

Renovatur hoc loco art. 14. Anni 1604 de militibus confiniariis, et Valachis, in Hungaria, Sclavonia, et Croatia, in Bonis Dominorum Praelatorum, Magnatum, et Nobilium ubique existentibus, editus; et statuitur, ut ille Articulus tandem effectui tradatur.

§. 1. Limitaiio autem istorum in Sclavonia et Croatia, fiat statim per Dominum Banum, cum Reg. nicolis.

1609 Art. post coron. Art. 59. „Conqueritur Dominus Comes a Zrinio, et caeteri, contra Valachos profugos, a quibus eidem varia damna in dies infe-

čeni su po generalih i kapetanih od „urodjenika“ (Hrvata) Predavci, pa onda privatni Vlasi i pravi Vlasi (Privat Wallachen und wahre Wallachen); što sve se nalazi u

---

runtur.; et ea in re, referunt se ad Articulum 14 Anni 1604 et praeteriti.

1613 Art. post. coron. Art. 39. — Limitatio Contributionis, et subjectionis Valachorum in Regnis Sclavoniae et Croatiae in territoriis Dominorum et Nobilium, tam Regni hujus Hungariae, quam eorum Regnorum residentium, eo quod immediate ad Jurisdictionem Sacrae Regni Coronae, et per consequens Sacratissimae suae Majestatis, iidem Valachi spectant, refertur ad Articulos proxime praeteritarum Constitutionum.

1618. Art. post. coron. Art. 32. „Praeterea ex quo Valachi in Regno Croatiae et Sclavoniae, in terris, Dominorum et Nobilium residentes, juxta praecedentium Annorum Articulos, per Commissionem superinde institutam, a Jurisdictione Capitaneorum Confiniorum necdum sint exempti ac restituti.

§. 1. Statutum est: ut iidem Valachi, per jam semel delegatos Suae Majestatis Commissarios videlicet Reverendissimum Dominum Franciscum Ergellium Episcopum Vesprimensem . . . statim absoluta praesenti Diaeta, eisdem Regnicolis plenaria Jurisdictione restituantur. —

1630. Art. 24. Commissarii pro negotio Vala-

spisih štajerskoga zemaljskoga arkiva (fasc. 80 m. 110 i fasc. 81 m. 79).

General Sig. Herberstein, za kojega su

——— —— —

chorum in Sclavonia, et Croatia peragendo, nominantur.

1635. Art. 33. De Negotiis Valachorum, in fundis Regnicolarum Croatiae et Sclavoniae degentium, Commissione instituenda. —

1638. Art. 53. — Walachorum, ex confiniis Turcicis, absque scitu Bani et Regnicolarum, per Capitaneos in ditiones locorum Suae Majestatis limitaneorum Inductio, non concedenda.

Cautum fuerat, per Capitaneos, institutae praenominatae Commissionis Dominorum Commissariorum, ne pluralitas Valachorum, per eductionem eorundem, ex Turcia in Confiniis Suae Majestatis, praeter scitum Domini Comitis Bani et Regnicolarum sucresceret:

§. 1. Quorum Mandato, cum contraventum sit per Capitaneos; publico etiam statuto, eadem ulterior deinceps Eductio praeter consensum Regnicolarum fienda; sub poena in contravenientes, legibus Regni sancita prohibetur.

1647. Art. 47. Ulterior Valachorum, in Confinia Regni Sclavoniae inductio non concedenda. —

§. Contravenientes, gravi poena mulctentur.

1635. Art. 40. Subreptitia Valachorum Privilegia cassantur.

uskoci najviše pribjegavali, ne zna ni za jednoga Srbina, a tako ne zna ni komisija dvor. bojnoga vieća (1652) koja je izradjivala ob-

---

Posteaquam sacratissima sua Caesareo Regia Majestas, benigne sese resolvere dignata est, nunquam eandem illius intentionis fuisse, ut praescripti Valachi in praejudicium juris alieni, Privilegiis aliquibus donati fuissent. Quinimo, ut medio Commissionis, Dominis Terrestribus, pro cujuscunque justa praetensione satisfactum fieret, benignissime intendisse. Eadem proinde eorumdem Valachorum Privilegia qualitercunque, et quandocumque sub quacumque verborum forma emanata, cassantur et annihilantur. —

A. 1649. — Art. 31.

De commissione Generali pro Incorporatione Valachorum, ac aliorum etc. . . .

Ex communi praeterea universorum Statuum et ordinum suffragio, et benigno Suae Majestatis consensu conclusum est; ut postmodum usque ad Diaetam Regni proxime futuram, Viennae, vel ubi sua Majestas, Deo Duce, constituta fuerit, in termino per suam Majestatem denominando, de generali quoque et plenaria Valachorum et Praedauciorum, Sclavorumque sub potestate Dominorum Capitaneorum, in Sclavonicis et Croaticis Confiniis remanentium ad Sacram Regni Coronam et Regnum juxta Articulos, et Diploma incorporatione.

račun radi manastira sv. Mihalja kod Ivanića (Marča) te od sandžakata slavonskoga, požežkoga i pakračkoga, dodieljivala Vlahe i Pre-

1655. Artic. 66. De commissione generali pro incorporatione Valachorum, Sclavorumque et Praedavciorum, aliarumque difficultatum complanatione, vel Executione, Varasdini instituenda. —

1659. Art. 89. —

De Valachis, Sclavis, et Praedavciis in Confiniis commorantibus. Renovatur Articulus 31. Anni 1649 et Generalis Commissio Viennae, intra Annum hinc computandum, instituatur.

Anni 1659 et 40. 1635 cassata extitissent; ita et nunc tum per prius, forte etiam expost extradata; cassantur, et mortificata esse pronunciantur.

1659. Art. 85. §. 5. Imo non solum Regnicolae, militesque Banales, et Regni, sed etiam alii stipendiarii milites Confinorum Croaticorum, Maritimorum, et Sclavonicorum, a vicinis Provinciis stipendia merentes (salva tamen necessaria Praesidiorum custodia) nec non Sclavi, Praedavcii, et Valachi in Confiniis illis degentes, tali in necessitate in defensionem Regni illius, personaliter concurrere, et in hujusmodi insurrectione Domini Generales illarum Partium, cum Domino Bano illius Regni, bonam correspondentiam observare debeant.

1659. Art. 90. — Privilegia, et Statuta Valacho-

davce, pribjegle odanle s vladikom Savom Stanisavljevićem („Bischof der Wallachen").

Uskok i pribjeg nisu narodna imena.

---

rum in praejudicium Regni et Sacrae Coronae confirmata cassantur.

De privilegiis, et statutis Valachorum antea cassatis, jam vèro recenter ex Cancellaria Germanica, in praejudicium Regni, et Sacrae Coronae confirmatis renovatur Art. 40 Anni 1635.

1659. Art. 91.— §. 2. Casu vero, quo tales Valachi jam recenter a jurisdictione Dominorum Terrestrium avulsi, vel sponte recedentes, ad pristinam Dominorum Terrestrium obedientiam, placidis mediis reduci non possent, vel redire nollent; extunc Domini ipsorum Terrestres, jure suo in eosdem utendi, et consequenter hujusmodi Valachos, veluti rebelles, ex bonis suis ejiciendi, vel aliter eosdem in rebus et personis ipsorum puniendi, habeant facultatem.

1659. Art. 92. De coercendis Valachis, in possessione O-szék commorantibus.

Ac tametsi annotati Valachi, utcunque Privilegiati, in praetensis ipsorum statutis per expressum haberent; ut cuilibet illorum Pago certi limites praescriberentur certi tamen de coetu ipsorum Valachi in Posessione O-szék commorantes, non solum contra Leges, et Libertatem Regnicolarum, et Regni, sed etiam contra praetensa statuta sua, extra metas inhabilitatae per ipsos Possesionis in vicinos Regnicolarum montes, et

Šizmatik označuje čovjeka vjere grčko-iztočne, a ovu sliede Rusi, Rumunji itd., kao god i Srbi koji su te vjere. Grci i Arbanasi nisu doista Srbi. —

---

metas excederentet praesertim in desertam Possessionem Crunovicz Nobilium Comitatus Crisiensis, uno circiter miliari, a Possissione ipsorum distantem, violenter sese ingerant, diversaque furta, latrocinia, ac depraedationes, vulnerationes, et caedes, in circumjacentes Nobiles, et Regnicolas exercerent, ac continuarent, imo Catholicos etiam pueros in Turciam venderent, ac in mediis Regni visceribus commorantes, publicam tranquilitatem illius Regni turbarent.

§. 1. Dignum proinde judicassent, et supplicassent Status et Ordines: ut pro tranquilitate illius Regni praescriptos Valachos, in eadem possessione O-szék commorantes, velut dissemionum fomites, ad ulteriores Confiniorum partes, Sua Majestas transferri curare benigne dignata fuisset, salvo tamen fundo ejusdem possessionis, pro Dominis Terrestribus remanente;

1662. Art. 45. —

Commissio de incorporatione Valachorum et Praedauciorum, effectuari postulatur.

1662. Art. 46. — Contra Valachos in O-szék commorantes; Capitulo Zagrabiensi assistentia Bani admittitur. —

Quoniam vero certi Valachi in Pago O-szék

„Cincari“ nisu nikakvi Srbi nego se još danas u iztočnoj Srbiji, u Banatu i kod nas kaže cincari „dačkim“ i južnim (maćedonskim) Rumunjem, kako to s Vukom Ka-

---

commorantes, in Territoria Venerabilis Capituli Zagrabiensis ad Castellum ipsorum Toplicza spectantia violenter irrumpere, Domosque et Colonias ipsius Capituli ibidem locatas, hostiliter invadere praesumerent; ipsis vero Capitularibus, veluti Ecclesiasticis personis, violentos hujusmodi Invasores, armis repellere non adeo conveniret; idcirco, eidem Capitulo pro repellendis illorum Valachorum invasioniobus, assistentia Domini Comiti, Bani admissa est. —

1681. Art. 63. —

Articulus 89. 1659 de Restitutione Valachorum, Sclavorum et Praedauciorum in Confiniis commorantium, cum aliis superinde sancitis renovatur; et effectuandus declaratur. —

1681. Art. 64. Privilegia Valachorum in Praejudicium Regni emanata; iterato cassantur. —

Statuta et Privilegia Valachorum, in praejudicium Regni et sacrae Coronae, prouti antea per Articulos 90.

1681. Art. 65. — Valachi, in Possessione O-szék commorantes; alio translocentur. —

Quamvis Valachi O-székienses, juxta Articulum 92 Anni 1659. ob diversas violentias, damna, furta, et alia mala facinora in eodem uberius specificata,

radžićem priznaje poznati dr. Konst Jireček (Ausland 1879 br. 31: „Ueber Wlachen und Maurowlachen), a nisu ni „Vlasi“ Srbi, kao što sam to već ja dokazao u Dragoljubu (g. 1877) i Jireček u spisih česke akademije znanosti na temelju chrisobullâ i drugih vrela, crpljenih u grčko-iztočnih manastirih te dubrovničkih pismohranah. Dubrovnički „codex“ (1278—80) zatim „consilium Rogatorum“ te „concilium“, „majus“ i „minus“ svjedoče, da je veliko množtvo vlaha (Latina) bilo ne samo u Dubrovniku i po Dalmaciji nego i

---

non solum puniri, verum etiam alio translocari, ad loca Confiniaria Turcis inimicis viciniora et defensione indigentia debuissent:

§. 1. Iidem tamen Valachi, adhuc translocati non extitissent, imo in dies pejora, et graviora danna Regnicolis (quibus multo viciniores quam confiniariis essent) inferre, et caetera mala facinora perpetrare, non desisterent:

§. 2. Ut itaque juxta Articulum praecitatum (qui hoc loco renovatur) ad loca pro defensione Confiniorum magis necessaria, (in quibus his recenter evolutis temporibus, plurimi Pagi locati sunt) transferantur, et translocentur; communibus votis, annuente quoque Sua Majestate; conclusum est. —

po svoj Slavoniji, kako latinska i talijanska akta vazda zovu srbsku državu, ne nazvavši ju nikada Srbijom a samo riedko kada „Rassia“: bilo je vlaha naročito još u Humu i ostalih čestih Hercegovine (1399) u Crnoj gori, Kotoru i Konavlju. „Auch in nördlichen Bosnien und in Kroatien gab es im Mittelalter Wlachen, Dabei ist allerdings nicht ausser Acht zu lassen, dass Kroatien in dieser Zeit sich bedeutend weiter gegen Süden erstreckte, als jetzt“, kaže dr Jireček. (Ibid. str. 615). Ako dakle nije oprostivo neznanje a ono je drzka bezobraznost, kad se Cincari i Vlasi poistovjećuju sa Srbi.

Kralj Ferdinand II. (iz Beča 12 srpnja 1602) odredjuje:

„ut Valachi, qui superioribus annis jugi Turcici Tyrannidem ferre pertaesi, relictis sedibus propriis tutioris permansionis causa ad nonnulla Regnorum nostrorum Croatiae et Slavoniae loca partesque Christianitatis concesserant, inibique domiciliis et mansionibus positis etiamnum kommorantur tandem aliquando sublatis difficultatibus dominis eorum terrestribus, quorum territoria inbabitant, plenariae eorundem Jurisdictioni restituerentur; i t. d. — U povlasticah i sloboštinah kraljevine hrvat-

ske izdanih Ivanom Kukuljevićem (1862) na str. 308—319 štampana su „Jura et privilegia Valachis, in Regno Slavoniae inter Savum et Dravum degentibus, a Rege Ferdinando II concessa (anno 1630 die 5. Octobris Ratisbonae.)

Takovih primjera mogli bi navesti „tuštu i tamu“ da tako rečemo s Vukom Karadžićem.

Da su doseoci iz južnih strana sbiljam bili Srbi, sviestni svoga narodnoga jedinstva te imena, oni bi za cielo izposlovali u austrijanskoga dvora, da medju ostalimi imeni što-no su doseocem davana, bude i njihovo „srbsko“ ime spomenuto; ali toga nije nigdje, pa baš niti u onih „privilegijah“, koje dade car Leopold I. (1691) a na koje se tako rado pozivaju oni, koji su danas na silu Srbi. U tih dolazi ime ilirsko a ne srbsko.

Barun Ivan Kristof Bartenstein (rodj. 1689. umro 1767.) napisa „kratak izvještaj o stanju razsejanoga ilirskoga naroda po car. i kralj. na-

sljednih zemljah“ [1]). Bartenstein je vele zaslužan muž po doseljenike iz turskih u naše i ugarske prediele; spomenutim svojim „izvještajem“ on učini te budu za Marije Terezije (1763) potvrdjene doseljeničke „privilegije“, koje su do onda bile gotovo pogažene, a napisà ga kano odgojitelj carevića Josipa ovomu za nauk kao što u istu svrhu napisa još drugih osam knjiga (sve u kratko) kao: o carevini i njenoj upravi; o pravih u obće; o ugarskom i erdeljskom rudokoplju; o temišvarskom Banatu itd. Bartenstein je doseljenikom velik prijatelj; on bijaše predsjednik dvorske deputacije (odbora), koja je njihove poslove samostalno za sebe riešavala bez ikakva upliva ugarske dvorske kancelarije.

U „pristupu“ k izvještaju veli (str. 3): „Pod imenom ilirskoga naroda u privilegijah, koje mu dade veličanstvo blaga spomena pokojni car Leopold I. (g. 1691),

---

[1]) Preveo Aleksandar Sandić. Beč 1866. Str. XXXII. 120.

razumievaju se pojedince t r i naroda: R a j c i, V l a s i i R u t e n i, koji se istina u nje-kojih stvarih vrlo razlikuju jedan od drugoga ali svi skupa Grci su i ponajviše ne unijati." — Grke zove po vjeri a luči unijate od ne unijata. „Što je do ovdje napried, tiče se najvećma duhovna ustava u n i j a t i h Grka, naprotiv pako što sad dolazi, ticat će se osobito duhovna ustava n e u n i j a t a, koji se u ovdašnjih nasljednih zemljah nalaze" (str. 87.)

„Koliko se prvoga diela u ovom izvješ-taju tiče, nije potreba mnogo govoriti o po-stanku ciepanja zapadne i iztočne crkve već ovdje treba naznačiti, kako papina stolica pokraj svega, što su Grci toliko puta od unije odpadali koliko su je god puta primali, ipak nije ništa propustila, nebi-l' sačuvala od propasti carigradsko carstvo, i kako se ona i poslie ove propasti svojski primala uskoka i pomagala jim, da se namjeste liepo i posried katolika" (str. 5.)

I l i r s k i n a r o d naselio se u iztočnoj

Slavoniji, po Ugarskoj i Galiciji a došao je „iz Arbanaske, Dalmacije, Bosne i Srbije . . drži se starovjerske crkve, koja se razlikuje od rimokatoličke u ovom“ . . . (XVI.) Iz — seobe ilirskoga naroda vidi se, kako je god s jedne strane više njih nužda tjerala da traže tudja sjedišta, tako jih je s druge strane mamilo povladjivanje, ugodnosti, korist i dobit, da se ovdje ili ondje nasele, i gdje im je kako dobro išlo, ostajali su na miru duže ili su svoje stanovanje prekidali i mienjali. Matija Korvin i Vladislav II. mamili su Grke, koji su proganjani iz svoga otačastva, u Ugarsku osiguravši ih oslobodjenjem od davanja desetka i povećavali su broj njihov povladjivanjem kad se ženiše s katolici“ (str. 15.) „Medju ostalim uputili su se i mnogi od ovih bjegunaca u Ugarsku, i tù se ženili i udavali s unijati a nitko im to nije branio već upravo mislilo se, da baš treba podpomagati i povladjivati im njihovo tamo naseljavanje i srodjavanje ženitbom i udatbom; koje bješe prije još, nego što će doći Ferdinand I. na ugarski priestol te će

tiem priestol vječito dopasti vlasti presvjetlomu arcidomu“ (str. 5). [1])

Kralj sa SS. i RR. darovaše Ilirom, koji su u Ugarsku prebjegli, ne samo slobodu od davanja desetine i njeke pogodnosti prigodom mješovite ženitbe nego bude stvorca članak:

---

[1]) 1481. Art. tertius. „Item quod Rasciani et caeteri hujus modi schismatici ad solutionem Decimae non adstrigantur, et neque per Comites parochiales, iustar aliorum ad huiusmodi Decimarum solutionem compellantur. Quodque ad christianos (in quorum medio tales schismatici morantur aut e contra) ratione ipsorum schismaticorum ob solutionem Decimarum Interdictum Ecclesiasticum non imponatur.“

Art. quartus. „Item quod si quando christiani cum praefatis talibus Rascianis et schismaticis societatem sive contractum habuerint, et araturas, sive alias agriculturas pari auxilio fecerint, de parte fructuum christianis cadenda, tales Decimae non exigantur. Hoc tamen adjecto et per expressum, quod tales Rasciani sive schismatici non censeatur et neque sint in perpetuum ab hujusmodi Decimarum solutione exemti, sed tantum modo per aliquot annos et interim quousque scilicet bono modo se tales aliegenae et Transfugae in Regno Ungariae et Dominiis Sacrae coronae subjectis firmabunt, et ut talium Transfugarum Exemplo etiam alii Ditioni Turcarum subjecti

da se ne unijati Grci imadu tek nazivati šizmatici (odciepljenici) a ne heretici (razkolnici). U ovom saborskom članku kaže se izrično, da se tako velika sloboština daje s toga što se tiem namjerava pridobiti i više njih da se odmetnu od turske oblasti i nasele po Ugarskoj „ut talium Transfugarum

---

ad veniendum tanto promptiores efficiantur, quando tales qui jam venerunt, tanta praerogativa conspexerint esse donatos."

1495 Articulus XLV.

Sunt plurima Loca in confiniis Regni sita, in quibus Rasciani Rutheni, Wallachi et alii schismatici in terris Christianorum habitant, et de eisdem terris hactenus juxta eorum Ritum viventes nullas penitus decimas solvere consueverunt: „quod tamen ipsi domini Praelati ad Decimas solvendas cogere interentur. Et quia ipsae Decimae in Patrimonium Christi hominibus, praesertim vero illis ad vocationem et assecurationem Regiae Majestatis ac Woywodarum, Baronum et coeterorum officialium ipsa Confinia Regni tenentium dicta loca incolentibus exigi solent; ob hoc ordinatum est et conclusum:

Quod a modo de coetero ab ipsis Rascianis, Ruthenis, Wallachis et aliis Schismaticis „in quibuscumquae terris christianorum residentibus" nullae penitus decimae exigantur.

exemplo etiam alii Turcarum Ditioni subjecti ad veniendum promptiores efficiuntur, quando tales qui jam venerunt, tanta praerogativa conspexerint esse donatos."

Najstariju privelegiju, kojoj se nalazi traga u c. arkivu, dao je stanovnikom racke varoši Ceve (Rac-Keve Kovina) kralj Sigismund (1428) a potvrdiše ju poslje Vladislav (1453 i 1455). Matija (1458 i 1464). Te po Turcih proćerane stanovnike smatrahu ovdje kao strane goste a jer su ovi čuvali junački granicu kraljevine, oprostiše jih od plaćanja carine i svake daće. Oprost od daće dao je „Grkom ne sjedinjenim" već Matija Korvin.

Najviše privilegija dobio je „ilirski narod" g. 1690; onda i od ono doba za svake vlade redom ove je povlasti izdavala i potvrdjivala „austrijska dvorska koja je tada bila i kućna kancelarija" i podjedno „kralj. ugarska kancelarija", dakle za Leopolda I., Josipa I., Karla VI. itd. Dvorsko ratno vieće sastavilo bi zaštitnicu povelju (diploma protectionale), kojom se je zapovjedalo, da se

„narod ilirski“ upravlja u uživanju svega, što je po privilegijah.

Da samo nješto navedemo.

U privilegiji od 28. kolovoza 1691 veli se: . . da po običaju Rascijana istočne crkve grčkoga obreda i po propisu stara kalendara slobodno obstojati možete; . . . da izmedju sebe, sobstvenom vlašću iz naroda i jezika rackoga (ex Natione et lingna rasciana) možete sebi postavljati arhiepiskopa, koga će staleži crkveni i svjetski birati . . . da bude poglavar crkvam grčkoga obreda i obćinstvu te iste vjere — po svoj Grčkoj, Rasciji, Bugarskoj, Dalmaciji, Bosni, Janopolju (današnji Boroš-Jenej nekadašnja Vlaška t. j. Banat i Bačka) i Hercegovini kao i Ugarskoj i Hrvatskoj, po Miziji i Iliriji, gdje jih doista ima, i koliko i dokle Nam svikolici i pojedince vjerni i odani budu . . . Od desetine pak, danka i nastanjivanja (et quarteriis) da budu oslobodjeni po starom pravu, niti da ima itko od svjetovnjaka osim Nas, nad crkvenim stališem vlasti, koga zatvoriti ili zarobiti ali da arhiepiskop može takove crkvene ljude, koji

od njega zavise, ako šta skrive, kazniti p
crkvenom iliti kanoničkom pravu . . . Takodj
potvrdjujemo, da se grčkoga obreda crkve
samostani, i što k ovim spada kao dobra, bi
ona ma kakova, koja pripadaju arhiepiskop
i episkopom, posjedovati mogu; — a ko
je neprijatelj hrišćanskoga imena, Turčin o
vas oduzeo, i ta kad se osvoje, zapovjedism
da vam se u ruke predadu . . .

Privilegije, „Vlahom, Racom, Rušnjako
i ostalim šizmatikom“ potvrdiše već Vladisla
II. na saboru g. 1495 i Maksimilijan II.
Požunu god. 1574; „nesjedinjenikom
pako i „neunijatom Grkom“ u pusto
prvoj (desertum primum) t. j. u današnjoj bj
lovarskoj županiji prije varašdinskom gen
ralatu, i u pustoši drugoj (des. secundum
sada okružju ogulinsko-slunjskom prije gornj
karlovačkom generalatu, koji su se pruckii
pismom (Prucker Libell) obvezali za užita
godišnjega prinosa od koruških i kranjski
zemaljskih stališa na odielo, oružanje i po
pravak graničarskih gradova, da će brani
i čuvati granice „austrijske“ te vojevati pro

Turkom i Ugrom (to je doba Zapoljeva) dadoše gospodskih sloboština Ferdinand I. i II.; one se, koje „n e s j e d i n j e n i k o m“ podieli Ferdinand II. (1626), i „koje su u obima generalatima u visokoj cieni, — povlastice — njih osam na broju — dobro sahranjene čuvaju u Severinu“. Bartenštein veli izrično, da su se ti „n e u n i j a t i H r v a t i“ (Kroaten) baš ljudski bili ponjeli proti sljedbenikom reformacije u austrijanskih zemljah i poslie u tridesetgodišnjem ratu. Car Leopold potvrdjuje despota Brankovića u despotskom dostojanstvu poveljom od 28. rujna 1688 i veli: Te Georgium Branković — in hereditate praespecificatorum Hercegovinae Syrmiae et Joanopolis (in qua nimirum Vlaška (Banat) et Bačka continentur) districtuum confirmandum — esse diximus.“

Prolistasmo eto i savjestno pobilježismo njekoliko podataka iz Tripartita, što-no ga je spisao ugarski Tribonian, Stjepan Verböcz; prodjosmo i Kukuljevićevu knjižurinu „Jura regni Croatiae“ pa u tih zakonicih narodnomu imenu srbskomu ni da bi jedan put, što-no

vele barem za liek nema ni spomena; nu da nam se ne prigovori, da se pozivamo na zakone sabora ugarskih i hrvatskih, koji vazda nisu žarkom ljubavi pratili djelovanje novih došljaka, zaštićivanih odveć milo vladom austrijanskom, navedosmo privilegija i diplome zaštitnice, koje su šizmatikom izdavali vladaoci ove monarhije, pa ni u tih izpravah narodnomu imenu srbskomu nema baš ni spomena; dapače poslužismo se vjerno „kratkim izvještajem“ baruna Bartensteina, za kojega Alek. Sandić veli, da je kod Srba velik čovjek s toga, što im je bio predsjednik „ilirskoj dvorskoj deputaciji“ a ta je „čuvena deputacija prijateljevala srbskomu narodu“, pa ni Bartenstein ne izreče ni da bi samo jedanput ime naroda srbskoga.

Ako su novi došljaci u gornje prediele Hrvatske, Ugarske, Trst itd. dolazili pod narodnim imenom srbskim, kako se je moglo dogoditi te nisu ni zakonici, koji su toliko puta uredjivali njihove poslove, ni povelje zaštitnice ni povlastovnice pače ni tolik Srbom prijatelj Bartenstein baš ni jedan put spo-

menuli ime srbsko? Zar vodje njihovi nisu to priznanje naroda mogli izhoditi kod vladara i saborâ? Tko to može samo i pomisliti n. p. o patriarhu Černoviću Arzeniji uz onoliku privrženost cara Leopolda novim došljakom? On je to učiniti ne samo mogao, nego bi to i dužan bio načiniti sebi i narodu svomu, a to tim više, kad bi istina bila, što Dr. Subotić tvrdi, ali nije i ne može dokazati, da su „Srbi" kano „narod" u kraljevine Ugarsku i Hrvatsku pozvani, primljeni i kao takov vazda smatrani bili. [1])

Prije svega valja primjetiti, da nije istina, da su Srbi kao narod ovamo pozvani. Subotićev „Evocationsschreiben od 6. travnja 1690" izdan tobože na srbski narod, tumači Bartenstein, na koga se Subotić (str. 4.) poziva, doslovce ovako: „I doista stvari su

[1]) „Ein besonderer Umstand bei der Uebersiedlung, der wohl zu bemerken ist, war es, dass die Serben als „Nation" eingeladen, aufgenommen und später immer als solche betrachtet und behandelt waren." (Authen. Darstellung der Ursacken des Krieges zwischen Serben und Magyaren im J. 1848 von Dr. Subotić. Agram 1849 str. 6.)

*

vrlo žalostno izgledale po c. i kr. dvor. Pokraj toga, što Belgrad bješe u turskim rukama, nisu se starali, ni koliko je trebalo, da se Budim opravi i za obranu uredi, kako bi sigurni bili da će sa te strane neprijatelja duže moći uzbijati. Erdelj stajaše pod zaštitom turskom a i Banat s Velikim-Varadom bijaše u turskoj vlasti i mal-ne ciela gornja Ugarska puna nezadovoljnika i buntovnika. Uz to se još zapletoše u težak rat s Francezkom, koji jednomu dielu c. i kr. vojske ne podje sretno za rukom kao god što ni u Niederlandskoj onim dviema morskima silama u Španjolskoj.

Kod ovako nepovoljnih okolnosti, koje iz više važnih uzroka nije zgorega znati, padoše dvojica velikih ministara, kojih je rieč u ono doba na c. i kr. dvoru najviše vriedila u državnih poslovih, po imenu grof Ulrich Kinski, kr. česki vrhovni kancelar i grof Štratman, dvorski i austr. kancelar, — na tu misao, da opomenu pokretljivimi i liepo sastavljenimi pozivnicami (manifestom), koje su izdane 6. travnja 1690 i javnom štampom

oglašene, stanovnike hrišćanske, osobito one, koji žive na granici Ugarske i provincijah, što su prije toga ovoj kraljevini utielovljene bile, a poslie i sve druge, koji su pod turskom vlasti, da se dižu na oružje proti vječitomu krvniku hrišćanskoga imena i tako da se oslobode njegove vlasti, da predju ovamo i s carskom se vojskom sjedine. A pomenuti stanovnici bijahu najviše ne unijati Grci.

Pa ni nepomišljajući čega s njima sbog unije odmah u pozivnici zadadoše jim najjača uvjeravanja, ne samo da jim neće nikakve preprieke na put metati u držanju vjere svoje već naprotiv će jim se dopustiti sva sloboda i sasvim će se ukinuti zla, koja su se pod Turci medju njih uvukla.“

Gdje je tu pozvan srbski narod? . . .

U samom pozivnom pismu Arzeniji Černojeviću piše car Leopold medju inim ovo: „Imate povjerenje kod tamošnjih naroda osobito Albanaca i Rascijana. Činite za boga, vjeru, slobodu, za obnovu sigurnosti vaše — upotrebite ovu priliku, ako sebi,

djeci vašoj i miloj otačbini spasenje i dobro želite.“

Gdje je opet tu pozvan narod srbski? . .

Zatim valja primjetiti, da novi došljaci u kraljevinu Hrvatsku i Ugarsku bili oni Moravci, Česi, Niemci, Talijani, Magjari onamo a obratno Hrvati ovamo nikad nisu bili smatrani kao narod; nema ni u poviesti ni zakonih dokaza, koji bi ovu našu tvrdnju popobijao. To isto valja za Srbe. U koliko je i bilo došljaka iz Srbije, svi su oni živili na privilegijah baš onako, kao i došljaci iz prediela drugih. Bartenstein veli: „Kako je ilirski narod od ljudi različna roda, kao što je već unapried spomenuto, i ovi ne žive svi zajedno u jednoj zemlji nego su se od česti razsejali po zemljah, koje su daleko jedna od druge, — tako mu je i ustav njegov različan prema tomu, gdje živi i kojega je staleža . . . svuda njih glede kao goste (strance), koji su zemlji od koristi“ (str. 80) Na to dovode i one rieči u Leopoldovoj privilegijskoj diplomi (28. kol. 1691): „Upotrebit ćemo po mogućnosti sav trud, da pobjednim

Našim oružjem spomenuti narod rascijanski, božjom pomoći, što prije u oblasti ili staništa, koja su prije toga imali, na novo uvedemo i neprijatelje odande odbijemo [1])."

Narod bez svoga zemljišta nema jamstva ni za narodnost svoju ni podloge za politički život. Srbskoga zemljišta s ovu stranu Save nema nigdje. Vojvodina srbska postojala je samo od g. 1849 do 1861; zasnova ju i oživi austrijanski ministar Bach; ona postade s dužnošću, nametnutom joj u Beču, da oslabi Magjare i Hrvate, koji su jednaki i ne pomirivi neprijatelji njemačke centralizacije i — germanizacije. Čim se je povratio narodom stari ustav. štropoštala se je onaj čas srbska vojvodina u ono, što je bila; iz nje uzpostavljene su stare bivše županije: ondje torontalska i temišvarska, ovdje sriem-

---

[1]) Adhibemus quoque pro omni possibili omnem conatum, ut per victoriosa arma nostra, repetitam gentem Rascianam, auxiliante Deo, quo citius in Territoria seu habitationes ante hac possessas denuo introducere et inimicos abinde repellere possimus.

ska. Beču je svejedno: Bačka, Banat, Sriem, ali nije kraljevinama Ugarskoj i Hrvatskoj, koje čuvaju svoju ustavnost i paze državnu cjelokupnost. Na što je Beč išao povrh glavne težnje za oslabljenjem Magjara i Hrvata u životu političkom, dokazao je i tim, što je onaj prediel nazvao Deutschbanater Regiment gdje je oko Pančeva najviše našega življa.

Hrvati su nasjeli agitacijam austrijanskim i uz uvjete u člancih sabora 1848: VII., XI b. 11.; XVI. a, b; XIX; 2, 4; XX. 2, b; 3, a. XXVI. I. 15. b.; XXXII. 11 pristali na to, neka se osnuje srbska vojvodina, koja bi s Hrvatskom imala jedan sabor, jednu upravu, jednoga bana-vojvodu, jednu kancelariju itd. ali je ono bio račun bez krčmara. Hrvati neimadjahu prava razpolagati s Bačkom i Banatom a vojvodina bez ovih šta je u samom Sriemu? Od pamtivieka samo hrvatska županija, hrvatski kraj, cjeloviti diel Hrvatske kao što je dokazao i Dr. Rački u Pozoru (1861 br. 133, 136).

U gore spomenutoj Leopoldovoj diplomi nema ni rieči o posebnom zemljištu za nove

došljake, premda je tadašnji metropolit Črnović u molbenici, koju su nosili caru Leopoldu Izaija Diaković i Adam Feldvari iz Komorana, i teritorij zamolio i ona je privilegija izdana baš na tu molbenicu.

Da Srbi kao narod pa ni kao politički narod u kraljevini Ugarskoj i Hrvatskoj a tako ni u zemljah austrijanskih, i u koliko su došli iz njegdašnje i sadašnje Srbije ni primljeni a ni smatrani bili nisu, tomu je svakako dokaz ne pobitan to, što jim se u zakonih niti srbsko ime ne spominje sve do g. 1848. — Članak 27. pod Leopoldom I. govori sav „de Graeci ritus non Unitis," o Srbih ni spomena; crkveni sabor zove se vazda blagoveštenskim nikad srbskim; narod se naš po svuda luči po vjeri u katolike i ne katolike u hrišćane i kršćane ili u sljedbenike zakona grčkoga i rimskoga, nikad u Srbe i Hrvate (još gdjegdje barem u vlahe i šokce, vlahe i Kranjce); tà jošte g. 1765 severinski vladika Josip Stojanović i kupinovački paroh Aksentije Kosanović u vjerskoj parnici svojoj ne govore o srbstvu i srbskoj

vjeri nego o zakonu i vjeri grčkoj i rimskoj, a za cielo se tima svećenicima ne može prigovoriti, da su bili u službi rimskoga pape, [1]) ili da jim nisu bile poznate privilegije s ustavom onih, koji danas hoće da su Srbi a onda su samo vlasi ili „grčki ne unijati“ bili; ne znanje ne može jim se predbaciti jer su privilegije čuvane baš na zvoniku stare crkve severinske (u pakračkoj diecezi); vrata su na njem bila željezna „i zabravljena grdnim bravama, što više, i pred njima su ne prestano stražarila dva stražara („šilboka“); kad je poslie sagradjena nova crkva u Severinu prenešene su i te privilegije iz stare crkve u novu. Na te se odnosi ona katonska rečenica, koja često dolazi u sborniku ugarskih prava. „Privilegia et statuta Valachorum cassentur.“ [2])

Što dakle srbstvu u krajevih s ovu stranu Save nema ni traga ni spomena u javnih

---

[1]) Vidi: Hrvatski uredovnik. Zagreb 1876 str. 40—45.

[2]) A. Stojačković. Černe života naroda srbskoga str. 21.

izpravah sve do ovoga stoljeća a počelo je podmuklom agitacijom, koja se je svršila ne ustavnimi odredbami austrijanskoga ministra Bacha, može prof. Majkov, ma kako bio plitka uma uvidjeti, ne hrvatstvo nego baš srbstvo da je stvorila austrijska policija.

Ne pitajući sada za manevre, radi kojih je to učinjeno, kažemo, da je ta tvorba srbstva osnovana na pukoj laži. Nisu svi došljaci u prediele ugarske i hrvatske došli samo iz Srbije ili dopustimo jim rieč iz Rascije, koji su dolazili iz juga na sjever. Uskoci dolažahu iz Bugarske, Servije i Thracije „Uscocos seu Transfugas — sic dictos, quod excusso jugo Turcico (temporibus potissimum Ferdinandi I. et Maximilijani) ex Bulgaria, Servia et Thracia ad terras Christianorum transierunt". [1]) Bartenstein pako govoreći o erdeljskih Vlasih, od kojih da „država nije imala onoliko koristi koliko u generalastvih varaždinskom i gornjo-karlovačkom te

[1]) Decret. 1635, Art. post. coronationem 37.

u Slavoniji, Banatu i Ugarskoj" nastavlja doslovce ovako (str. 18.): „Ja dakle ne zahtievam, da erdeljske Vlahe uzporede s Raci, koji dolaze iz Bosne, iz Dalmacije i iz Grčke, ali mislim da se ne varam da po onih mjestih, gdje ove ljude pod izgovorom rabotaštva (jobbagionatus) kano marhu drže, ne mogu oni biti drugačiji nego što su;" itd.

Ako ti Raci dolaze iz Bosne i Dalmacije te iz Grčke, kako se mogu kao došljaci n. pr. u Hrvatsku u predielih, kamo se naseljuju, preobraziti u narod srbski, dočim su u onih dviju pokrajinah bili Hrvati, a u Grčkoj bez sumnje Grci? Po kojem Ovidijevom stihu može bugarski ili thrački Uskok postati u Hrvatskoj i Ugarskoj Srbinom?

G. 1736 belgradski arhiepiskop Arzenije Joanović ganu mnoge grčkoga vjeroizpoviedanja porodice bosanske i bugarske da se od turskoga nasilja sele na sjever, pa jih i dodje dosta a s njimi i do 300 obitelji arbanaskih Klementinaca, zvanih tako po Klementu, svojem vojevodi. Naseliše se u mi-

trovačkoj okolici; njihova su sela Hrtkovci, Martinci, Ninkovci itd. što sačinjaju petu satniju petrovaradinske krajiške pukovnije [1]). Ti Klementinci (ili Cimiote) dodjoše u zemlju hrvatsku, primiše s vremenom jezik hrvatski, vjere su rimokatoličke — po čemu su dakle mogli ti postati Srbi? Tim-li što su pohrvaćeni kao i Srbi sami, koji su poprimili jezik hrvatski a svoj napustili i zaboravili? Zaista nov je to pojav na zemaljskoj kruglji, da je Arbanas, Bugarin, Grk i Vlah Srbinom onda, kad je na hrvatskoj zemlji, i kad je primio za svoj materinski jezik hrvatski. A da bi oni, koji se Srbi zovu, barem i u tom pravedni i dosliedni bili, ali traži ti toga u Srboljuba! Po štatistici Srbije ima ondje sada do 1,058.488 Srba u kojem se broju nalaze i Bugari do 100.000 duša; ovim se ne priznaje ni narodno ime premda jim je jezik inaki, ima 127,545 Rumunja, 24.693 Cigana, 1955 Niemaca 1.522 njem. Židova,

[1]) Stjep. Marjanović u Danici ilirskoj 1839 br. 8 i 9.

480 Čeha, 183 Grka. 43 Poljaka. 41 Francez, 41 Talijan, 27 Turaka i 7 Rusa, dakle sve samih narodnosti. kojih jezik je drugačiji nego-li što govore Srbi pa to jim je ondje Srbija, srbsko itd. Kod nas oni, koji si misle, da su porekla srbskoga. ili koji ne znaju što misle, danas govore bez ikakve razluke istim hrvatskim jezikom, pak uza to buncaju o posebnoj u nas srbskoj narodnosti i pogibelji. u kojoj jim se ova nalazi.

Još ćemo napomenuti jednu činjenicu, koja je novim dokazom zato, da velika pometnja pojmova vlada u tobožnjih Srba. Zna se, da je Gajev ilirizam propao navlastito na odporu tih Srba; oni ne htjedoše ni za živu glavu čuti, da su ilirski narod ili da se je ikada Srbom nadievalo ime ilirsko. Oni u tom imadu pravo, da Srbi nisu potomci Ilira a kažu pravo i to, da se Srbom nije ni docnije davalo ime ilirsko; ali ako to, kojom logikom i kakvim pravom novo-skovanomu srbskomu narodu Sandić, Subotić i dr. prisvajaju ono, što su zakoni i privilegije dale uskokom, Vlahom, Rajcom, Grkom, Rušnja-

kom i uobće šizmatikom u naših i u ugarskih predielih? **Pod naslovom srbskim nije nijedna povlast izdana.**

Tko ima pameti i poštenja zna i mora priznati, da se sljedbenici grčko istočne vjere u čitavoj krajini te u Hrvatskoj i Slavoniji pa Ugarskoj još prije 20 godina a do god. 1848 naročito nisu nikad nazivali Srbi nego „hrišćanin“, Rac ili Vlah pače da nisu ni znali, da srbstva ima; svoju crkvu nisu nikad zvali srbskom, nego „hrišćanskom“, svoga jezika nisu nikad nazivali srbskim nego hrvatskim; pa tako je i danas u onih predielih, kamo još nije prodrla kleta laž i agitacija ruske propagande i srbske joj podružnice. Isto tako nije se po svjedočanstvu čestitoga Jukića za njega živa ni u Bosni znalo za ime ili crkvu srbsku, dok hrišćanski popovi i ne unijatska sjemeništa nisu postali agenti Rusije. Vuk Karadžić, glavni stup srbstva, ču u Dalmaciji. Hercegovini i Crnojgori da ljudi jezik svoj zovu hrvatskim a nerekoše mu da govore srbski; znamo kako je skupio i razprostranio „srpske narodne pjesme.“

Crnogorci su se sami zvali Hrvati sve dok nije vladika Petar Njeguš počeo kod njih srbsko ime širiti; tekar tada je ruska „propaganda fidei“ dala mig, da medju nami grčka vjera mora da je srbska a tko je te vjere da je Srbin; no Crnogorci su medjutim kako od starine tako i danas poznati n. pr. u Carigradu samo pod imenom Hrvati; a „žive još ljudi, koji su gledali, kako se u povjesti Crnegore, na mjesto drugoga imena u spomeniku, pisalo ime srbsko.“ Kod nas ovdje imala bi se po §. 1. II. diela previšnjega reskripta od 10 kolovoza 1868 (sadržana u sborniku zakona i naredaba valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju g. 1868. kom. VI. br. 18) crkvena obćina zakonito zvati: „grčko-istočna mjestna crkvena obćina,“ a ona u Karlovcu pod nadzorom konsistorija plaškoga i kr. zemaljske vlade u Zagrebu nadjela si je samovoljno u mjestnom statutu naslov: „srbske pravoslavne mjestne crkvene obćine u Karlovcu“ Eto kud pogledaš, novo srbstvo je osnovano na laži, samovolji i samosilju.

Tà po čemu su negdašnji „hrišćani“, Raci i Vlasi postali Srbi?

Da-li po vjeri? Vjera, koju su sliedili i sliede naši „hrišćani“ iliti „blagovjerni“ i kako jih sada zovu pravoslavni, grčka je vjera, a srbske vjere nema nigdje na svietu kao ni hrvatske. Kad bi se po nazivu vjere ljudem i narodom davalo ime, to bi onda Bugari, Rumunji, Rusi i Hrvati n. pr. u Crnojgori itd. po grčkoj vjeri bili Grci ali nikako Srbi.[1]. Takov je ne smisao i „srbska narodna crkva“ [2]), što ti povrh toga namiće misao, da ima i srbske ne narodne crkve.

O crkvi narodnoj i ne narodnoj može govora biti samo u vjeri rimokatoličkoj medju

---

[1]) Čovjek se mora čuditi drzkosti i uztrpljivosti hierodiakona Emilijana pl. Radića, prof. bogoslovije u Karlovcih, kojom on na krivoj podlozi srbstva napisà: Die Verfassung der orth. katholischen Kirche bei den Serben in Oesterreich-Ungarn (1877 str. 312) i Ein Kampf um's Recht. Beitrag zur Lösung der orthod. Kirchenfrage in Bosnien-Herzegovina. (Prag 1879 str. 51).

[2]) Th. Živković. Temišvar 1868,

Hrvati, u grčko-istočnoj nipošto; jer u onoj se u nas još i sada misa služi po hrvatsku i po latinsku a u ovoj nikad po grčku, premda sam u ivanićkoj crkvi našao odprije i pravih grčkih knjiga, ali to zato, što je ondje bilo u istinu pravih Grka iz Macedonije i drugud a nikakovih Srba. — Slast je čitati o borbi riečke obćine za hrvatski jezik u crkvi (I. Kukuljević) i mnogo toga, što je pisano o „popovih hrvatskih" i „crkovnjacih latinskih" (Iv. Crnčić), koje su za razluku od hrvatskih zvali i slovinskimi. Još g. 1815 piše namjestnik makarskoga biskupa Iv. Jos. Pavlović Lučić poslanicu: „Mnogo poštovanomu i pričastnomu zboru misnika i ostalih sviuh carkovnjaka slovinskih a navlastito onim, koji slagaju skupštinu popâ Harvatâ u državi Poljicâ u Dalmaciji." Ovdje se vidi, da mu nije svejedno pop Slovinac i pop Hrvat, što on dalje jasno kaže navodeći, kako su glagoljaškomu časoslovju (breviariu) i misi pape Nikola II., Adrian II., Ivan VIII., Inocenc X., Benedikt IV. (XIV?) i napokon Pio VII. davali najsnažniju podporu te ovaj po-

sljednji p o p e s v e H r v a t e i jezik njihov — baš i pohvalio, uzveličao i proslavio. — Koncem prošloga i početkom ovoga stoljeća udri na njih zlo! Iv. T k a l č i ć priobći (u zagr. kat. listu) mnoge župe u zagrebačkoj biskupiji, u kojih su bili popi [1]) glagoljaši.

Da li su Srbi po zemlji, po domovini? Zemlja obično dobiva ime od svoga urodjenoga naroda a ne od novih došljaka; dobiva od gospodara a ne od gosta. Hrvati su svoju domovinu dobili viležtvom i postali joj gospodari; zato bi i potomci pravih Porphyrogenetovih Srba, da jih jošte bude, došavši kao pridošlice u zaklon Hrvatske postali Hrvati baš onako, kako su to postali i došljaci (naseline) njemački, talijanski itd.

[1]) Sljedbenikom grčko-iztočne vjere bijaše rieč „pop" zazorna. U izvadku sabora temišvarskoga (1776), izdanom u Zemunu g. 1861 stoji ovo: Ta neprilična imena: rac, akatolik, šizmatik, p o p itd. koja su se do sada protiv i l i r s k o g a naroda upotrebljavala, strogo se zabranjuju, i oni će se zvati g r č k o - s a j e d i n j e n i i n e s a j e d i n j e n i a njihovi sveštenici neće se više zvati „pope" nego „parosi". Zašto-li se onda već nisu nazvali Srbi? ....

*

Pametan čovjek neće reći, da je južna Italija prestala biti talijanskom zemljom zato, što ondje imade hrvatskih naselina u okolicah Larina, Ripalda, San Biase, Cerritello, u gradu Aquaviva, u selu San Felice, u Vastu, Tavenni, u Palati itd. „Kad bi ime budi kakovih došljaka smjelo imati koju moć na ime one zemlje, u koju su u zaklon primljeni, sada bi se malo ne svaka zemlja nazivala dvo ili trovrstnim, gdjekoja i viševrstnim imenom, n. pr. Švajcarska nazivala bi se njemačko-francezko-talijanskom zemljom, ako ne i drugačije; Srbija bi se nazivala srbsko-bugarsko-rumunjskom zemljom, ako ne i drugačije; tada bi u Švajcarskoj existirao njemačko-francezko-talijanski kongres a ne švajcarski; tada bi u Srbiji existirala srbsko-bugarsko-rumunjska vojska ne srbska. Medjutim u takovu kaotičku promjenu političkoga naziva zemalja i njihovih istoimenih stanovnika neće naši novi Srbi nikako moći uputiti današnji prosvjećeni sviet. U praktičnom životu ljudskom opažamo taj stari i ne oborivi običaj, da ime zemlje pada i na njezine sve-

kolike stanovnike: tù se nikakve doskočice, nikakva zanovetanja ne uvažavaju" [1]) Obzirom dakle na hrvatsko ime naroda, koj je svoju domovinu na jugu oružjem osvojio, a u kojoj naši negdjašnji „hrišćani" i danas stanuju i novi došljaci Bugari, Grci, u koliko ih ima Srbi i dr. nisu i ne mogu biti ni pošto Srbi nego su Hrvati. Srba danas na jugu po narodnosti nema nigdje a prema imenu zemlje ima samo u srbskoj zemlji, u srbskoj kneževini, a ondje baš onako kao u Bavarskoj Bavaraca, u Saskoj Saksonaca itd., koji su ipak jedni i drugi po rodu i jeziku onakovi Niemci kao u Heidelbergu i na Rajni.

Da-li po jeziku? Pojedini predieli, dà i pojedina sela imadu svoj izgovor i naglas ali koj razborit čovjek i muž pri podpunoj sviesti može privoljeti u to, da ima razluke u jeziku katolika i ne katolika ili da katolici govore latinicom a hrišćani ćirilicom i zato da su oni Hrvati a ovi Srbi? Jezik nam je najveći dokaz, da smo mi po svih hrvatskih

---

[1]) Obzor 1877 br. 204.

zemljah pa i u srbskoj kneževini današnjoj jedan te isti narod; tomu ne smetaju ni malo nariečja i podnariečja kao što ni podredjena pokrajinska imena Bosna, Dalmacija itd. ne smetaju glavnomu imenu hrvatske zemlje ili naroda. Jezik doślih u ovu domovinu Hrvata razlučivao se od veliko-slovjenskoga već od njegda pomanjkanjem nazalâ, budući da su Hrvati čisto e i u mjesto veliko-slovjenskoga ę (ä) i ą (o) izgovarali; a dr. Jagić po vokalu a, gdje je u ostalih slovinskih jezicih vokal e ili o — misli „da će se biti naš jezik najranije odielio od zajedničkoga stabla praslovinskoga te najranije počeo živjeti samosvojnim životom". [1]) Kako se je postupno razvijao do današnje ljepote, o tom govoriti ne spada u ovu razpravu. Uslied toga je i jasno, da negdašnjim hrišćanom ne pripada ime Srba niti po imenu jezika, kojim govore, jer oni ne govore separatnim nego zajedničkim jezikom, koj se zove hrvatskim,

---

[1]) Rad jug. ak. knj. IX. str. 88, V. Jagić: „Pomladjena vokalizacija u hrvatskom jeziku."

te po tom su i naši negdašnji hrišćani i po imenu jezika Hrvati.

Da-li po običajih, pjesmah, pripoviedkah, poslovicah narodnih i poviesti? Ništa manje.

Narodni običaji po svih hrvatskih pokrajinah ni srbsku kneževinu ne izuzamši, po svuda su ili jako srodni ili jedini; narodne pjesme, pripoviedke, poslovice i zagonetke ili su jako srodne ili jedine; historičke sgode gotovo su svim pokrajinam zajedničke, a doseljenikom iz doljnjih u gornje prediele ista je od ovo dvie tri sto godina sudbina u narodnom i političkom pogledu te se baš ne može s razlogom ništa kazati, čim bi se oni lučili od Hrvatâ, recimo, starosjedilaca ili gospodara ove domovine, da bi jim se moglo dati drugo van hrvatsko ime.

Je-li dakle hrvatstvo, kako bunca u „Zastavi" pomanitali katolički razpop Ljudevit Vuličević, „bezumlje u idealnome redu"? Je-li ono „širi popovsku tamu"? je-li „vatikanski gavran, vjeruje jer ne razloži?" je-li „uči „pravima što izviru iz svete papuče sve-

[illegible] [illegible] [illegible]: Jezuitizam je-li u Slaven-[illegible] [illegible] [illegible] na obrazu, krak na [illegible]: U [illegible] [illegible] je-li ugnjetavanje — [illegible] [illegible] obrana?“ „za tudja prava [illegible] na tudju narodnost?“

Hrvat baš kao i pravi kršćanin ne čini sile, ne otima drugomu poput one poslovice: Tko lači, taj kvači, nego štuje svačije po onom: što je pravo i Bogu je drago.

Hrvat nikog sàm ne rani
Nego samo svoje brani.

Srbija može u kragujevačkih arzenalih imati šumu od pušaka i topova „koji će, kako-no „Zastava“ kliknu, nekad, kad dodje zeman da se podpraše, grmljavinom i vikom svojom, oglasiti se u svietu“ ali ona i tiem istinu u laž pretvoriti neće kao što ju ne mogu ni rublji ni dinari niti šuma od knjiga pisanih za srbsko ime i srbstvo na štetu hrvatstva. Objektivna istina ne da se ni sakriti ni zatući ni obići, pravo narodnosti pako najveća je objektivna istina našega vieka; hrvatski narod sačuvà si ga sjajno do u drugu polovinu XIX stoljeća! Ako Bog da hoće i dalje!

Starac na słunjskih brdih (Petar Bučar) priča ovako: „Pošao čovjek sjekirom u šumu, da usieče drvo. Dobra ga sreća nanesla do hrasta stara, sivom mješinom obrasla; popne se čovjek na hrast, htjede ga samo ovršiti, al kad sjekirom dva tri puta kuc, kuc, odvali se stara trula hrastina, a čovjek omakne se u stubalj i do vrata ugrezne u med. Sladko u medu stajati i oslastno prste lizati; nu kad se već sit nalizao, hoće iz stublja, nu ne može. Gust med, skliznu se noge, sunce na počinak, med dogrdio, okiselio. Viče čovjek izza glasa u noć. Škripa snieg, njuška se čuje, pomoli se glava nad stubljem, čovjek u strahu uhvati glavu za uši, glava čakne i baci čovjeka na snieg. Je-li se sam oblizao ili ga oblizao medjed, kronika ne kaže. To se valjda sbilo, kad su Frankopani u Slunju, Karlovići u Barilovići a njeka banica Kristina u Krstinji boravili i dok se jošte nije znao Turčin po imenu ni po okrutnom djelu poznavao. Oj Hrvati, žilava ste li života! Tko nije sve gazio po vami? pa eto i sada do velike valjda sgode saču-

vanih i Božjom rukom sahranjenih! Dat će Bog, prem smo na lancu čovječanstva, koj se je po Europi pružio i sapeo narode trgovinom i željeznicami, zadnja karika, neka nas; znam, da smo zdrava karika bez hrdje, i da ćemo uzdržati, došlo što mu drago, i pričekati, da i nam sine sunce bolje dobe; ali to neće biti ni pomoćju ni milošću božjom, van naukom i naporom našim."

X.

Narodno ime hrvatsko.

Christus heri, hodie et ante saecula.
I. Hebr. 13. 8.

Hrvati na Bojani, Ibru, Kosovu polju, Neretvi, Cetini, Liki, na Kupi, Savi, Dravi, Dunavu i Muri te u Istri do koruških planina — već od dolazka svoga iz sjeverne Hrvatske pa do dana današnjega imadjahu sve, što koj narod može imati najmilijega i najsvetijega.

Sva plemena dodjoše iz domovine iste, iz naroda istoga, dodjoše kao narod jedan i od pamtivieka se ovdje uzdržaše kao narod samo jedan u Bosni, Dalmaciji, Hrvatskoj i svih ostalih pokrajinah.

Iz pradomovine donesoše ovamo materinski jezik svoj i narodne običaje. Kad se zna, koliko se je naroda, uvalivših na zapad, pofrancezilo, potalijanilo i pošpanjolčilo; koliki su u svoju crkvu primili jezik latinski ili grčki, a u život svoj zakone rimske, onda samo sliepac neće uvidjeti, da su se Hrvati ovdje naselili kao silan, snažan narod; jer oni ne samo nisu poprimili rimskih i drugih običaja, rimskih zakona i ustanova te latinskoga jezika nego su usuprot odmah samostalno i slobodno živili po vlastitom ustavu te uredjivali po svojoj volji nutarnje i vanjske poslove, pa su snagom i krasotom svoga jezika i običaja pohrvatili Ilire, Latine, Grke, Gepide, Obre, Srbe pa Franaka, Bugara i Slovjena, koji su u ovoj domovini tražili pribježište, [1]) i tako su postali evropejskoj t. j. kršćanskoj prosvjeti

---

[1]) Učeni državnik Rüdiger dokazuje, da su narodi ne istoga porekla nego smiešane krvi tvorili velika djela: „dass vorzüglich gemischte Nationen gross werden. Im Alterthum fallen die Reiche der Assyrier (Semiten) u. Aegipter unter die Herrschaft

„zidom proti najljućemu neprijatelju“ pače i u crkvu katoličku uveli su svoj jezik hrvatski, koj se je u križevačkoj, senjskoj istarskih i dalmatinskih biskupijah uzdržao do danas; — a sve je to tolika slava, kolikom se danas niti najgizdaviji narodi ne mogu ponieti.

U novu domovinu donesoše Hrvati sviest, da su narod, koj hoće, može i mora živjeti te uzdržaše vazda misao jednu: bili na kojoj mu drago strani te domovine, da su svoji i jedni; u svako pa i najnesretnije doba imadjahu oni jedinstvo tvarnoga i stalnoga sdruženja zemlje ili domovine.

U toj novoj domovini stvarahu poviest i stvoriše najposlie medju Dračem, Sočom, Rabicom i Dunavom jednu državu, po-

---

der aus Semiten u. Ariern gemischten Medo-Perser Griechenland wird besiegt von den (griechisch-illyrischen) Makedonern u. die ganze alte Geschichte läuft aus in das Weltreich der Römer, eines Volkes, dessen Urbestandtheile bereits gemischte Völker waren.“

znatu pod imenom **kraljevina Hrvatska.** I ako je ova poslie dolazila pod različnimi imeni „Croatia," „Croatia et Dalmatia," „Croatia et Slavonia" i najposlie „Dalmatia Croatia et Slavonia" i drugimi zemljopisnimi, nisu Hrvati ipak nikada imali **tri** kraljevine nego **jednu**; pa ako ovoj **medje** i nisu bile vazda jednako razudaljene, nije ipak nijednoga časka mogućnost postala absolutno ne izvedivom, da se razšire, dokuda se hrvatski glas ori; ta bo mogućnost imadjaše vazda i tvarna temelja u **jedinstvu zemljišta,** i duševna temelja u **jedinstvu jezika, misli i težnje.**

Uza sve to, što smo naveli, donesoše Hrvati u novu domovinu na jug još i svoje osebno narodno **ime — ime hrvatsko.** Pod tim imenom uvede nam jih poslie diplomatičkih listina u poviest bagrorodjeni pisac i ova jih pozna sve do dana današnjega. Kad pomislimo, da toliki narodi, koji u svietovnoj politiki imadu i vode danas veliku rieč, nisu u ono doba, kad su Hrvati na jug došli, pod svojimi današnjimi imeni

još ni poznati bili, onda se valja pokloniti, imenu hrvatskomu, koje se je kroz XIII. stoljeća uza sve nepogode moglo sačuvati — kao narodno ime.

O postanku imena Hrvat pisalo se mnogo i premnogo. Evo samo nješto. Jan Kollár[1]) dade nam o tom poučnu ali ne kritičnu razpravu (na str. 186 do 218) dokazujući po najprije, kako i Šafařik tumači, da se izvodi od slovjenske rieči хрьбьтъ (srav. hrvat. hrib) te bi značilo narod stanujući u gorah, gorštake. Tako i I. Ch. Jordan[2]) veli, da su Hrvati gorštaci, a od Hrvata da je postala njemačka rieč Chroaten, i latinska Carantani. Porphyrogenet (gl. 31) piše: „Χροβατοι—οἱ την πολλην χωραν κατεχοντες (Chrobati

---

[1]) Rozpravy o jmenáh. U Budimu 1830.

[2]) Appar. Hist. n. 712 str. 103.) De etymologia nominis Croata agitur. Nomen hoc transformatum est in latinismum et germanismum; secundum veram derivationem Slavicam proprie Chorvat scribitur et pronunciatur, apud Croatas Horvat. — Char est residuum ex nomine populi, qui ante Slavos has terras incolebat et Romanis Carni dicebatur, prouti quoque idem illud Char in nominibus, quae circa Caroli M.

autem dicuntur lingua Slauorum id est multam regionem tenentes) što Lucij i Pejačević tumače sa veli. „Chrobati, nempe cum addito veli i. e. magni significare potest, quod ait Porphyrogennitus“ (Pejačević Hist. in Addit. str. 34).

Raić veli: . . . Wsi narodi slavenskii obščim imenem nazyvajutsia Slavy, sijest, slavnii, ili blagorodnii, obače inii od tjeh Ervati od hrvanja i borenja . . . . Tako mnenje sego auktora bylo, čto chorwatskii

---

aetatem praecipue vigebant, nempe Charentani, Chariones, Charini reperitur. Wat — est adjectivum Slavicae formationis et eandem significationem generat terminatio osus in formatione adjectivorum latina; v. g. pjeskovati arenosus, Horvati montosus etc. Slavi igitur, de quibus hic est quaestio, se dixerunt Charwaty eo, quod partim in, partem ad terras veterum tum emigratione tum calamitatibus aliis ferme exstirpatorum Carnorum collocarentur. Dilatum deinde hoc nomen fuit in ulteriores quoque terras Germanicas Saec. VI. a Charwatis Slavis occupatas, atque in populos Charvatorum imperio associatos Germanicos, et totus hic conjunctus populus ut Slavice Charwati ita Germanice Chroaten et latine Charentani et Carantani, dici coepit.“

narod byl, hrabr i v borenijah (jakože i nynje slavenskii narody običej imut) upražnialsia, ot kotorago i imja sebje pritjažali". [1]) Dubrovski [2]) veli: Chrvat apud Micaliam Hrvat, Harvat, apud Vuk plane Rvat, supponit radicem hrv, cujus significationem difficulter determines."

Kao Kollar svojim putem tako i J. S. Vilovski [3]) po Boppovom sanskritu dodje do toga uvjerenja, da su Srb i Hrv jedan te isti koren od rieči sarvagit, vrlo odvažan i vrlo hrabar, od koje sar postade u Srba sr, u lužičkih sor, u Hrvata hr a vagit (odvažan) promienilo se u vajt, vat kano u sanskritske rieči govisa = imajući blaga gospodar = gojisa, gojsa, gosa; dakle sarvagit = hrvajt, hrvat. Vilovskomu podje za rukom, što nikomu prije i poslie njega, te obrete kod Brucka na Laiti u Pa-

---

[1]) Istor. III §. 8.
[2]) Inst. Ling Slav. str. 243.
[3]) Ausland 1874 str. 438: Ueber Ursprung und Bedeutung des nationalen Namens Serben u. Kroaten.

rendorfu Srbate pa izjavi želju, da bi se Srbi i Hrvati složili u imenu Srbati!....

Dr. L. Geitler[1]) pobija Šafařika i dokazuje, da je imenu Hrvat koren хърв —, harv, sarv, kojemu znamenovanje sačuva se u slovačkom glagolu charv-iti se (braniti se), charva, charváni (obrana, branenje). Prema tomu Hrvat znamenuje branilac te mu se sgodna analogija nalazi u njem. varja (defensor, Vertheidiger). Hrvat mu je istovjetno s litavskim pridavnikom „szarvótas“ (szarwiti, szárwas = rüsten), koj znamenuje oboružan; zabacuje izvod toga imena iz hrvatske rieči hrvati (luctari). I prof. Gj. Daničić[2]) veli: „Hrvat“ od osnove, koja sama nije u običaju a koja će biti postala nastavkom va od korena može biti sar (čuvati, braniti), od koga je hrana“ .... „Srb“ koren može biti sar (čuvati, braniti) s determ. b izporedi hrabar i Hrvat.“

Nu budi tomu imenu koren koj mu drago,

---

[1]) Rad jugosl. akad. knj. XXXIV.

[2]) Osnove srb. i hrv. jezika. Biograd 1876 str. 211 i 370.

to stoji, da se je tako zvao narod starodavan i da je ime „Hrvat“ nasliedjeno. To je ime ona veličanstvena zastava, pod kojom je hrvatski narod kroz stoljeća provodio svoj život, na kojoj je sad zlatnimi sad tamnimi krasami naslikao vedre i tužne dane svoje, popisao pobjede i žrtve svoje; to je ime zrcalo vjekova života naroda hrvatskoga, u kojem se za kasna još stoljeća vide uzori poštenja, hrabrosti, učenosti i drugih vrlina — naših otaca! to „ime narodno nije časovit zvuk, što se istom izušten odmah razpline, jer je ono znak ideje, koja izza ne stašnoga jedinca kroz vjekove ostaje živa; narodno to ime duh je naroda, koj s njim živi i — umire.“

Uzevši sve to na um prema onomu, što se zahtieva za narodnost uobće, tko još može uztvrditi, da Hrvati niesu sobom na jug donieli ono, čemu se danas kaže u svietu — narodnost? Mi se nismo mnogo osvrtali na njemačke filozofičke teorije o narodnosti, ali uzmite Fichteov „Deutschheit“,[1]) Puchtinu[2])

[1]) Reden an die deutsche Nation.
[2]) Puchta: Gewohnheitsrecht str. 5. i 134.

oznaku naroda i puka, uzpriečne definicije istih Zachariae[1]) slavnoga Klübera,[2]) Ahrensa,[3]) Stahla,[4]) Wachsmutha,[5]) Morgensterna[6]) i dr., uzmite i Eötvöševu magjarsku narodnost sastavljenu od mnogo raznih naroda i jezika i narodnost dra. Ljud. Gumplowicza[7]) kano „Kultur und geistige Interessengemeinschaft eines Staatvolkes," stavite se ako hoćete i na ovo stanovište, pa kako ćete narodu hrvatskomu zaniekati narodnost? Što nam ju ipak sveučilištni profesor A. Majkov zaniekava, to je samo dokaz njegove ili žute zlobe sebična podplaćenika ili silne drzkosti tupa neznalice. Zašto piše o Hrvatih, ako jim ne zna prošlosti? Zloban je bez mjere, zna-li kad su Hrvati osvojili ovu domovinu; jer nije moguće da nebi uvidio, da

---

[1]) Vierzig Bücher vom Staate I. 102.
[2]) Recht des deutschen Landes 1840 §. 79.
[3]) Organische Staatslehre Wien 1850.
[4]) Philos. d. Rechts 1870.
[5]) Gesch. der pol. Parteiungen 1853.
[6]) Mensch, Volksleben u Staat Leipzig 1855.
[7]) Nationalitäten und Sprachen. Insbruck 1879 str. 288.

je stvarajuća Hrvate Austrija filius ante patrem; drzovit je bez mjere zna-li, da su Hrvati što okriepljeni što okuženi zapadnom prosvjetom ne prestano vodili boj s romanizmom, germanizmom i raznimi azijatskimi življi; pa ako i jest izza vremena Ljudevita posavskoga, Trpimira, Držislava, Krešimira i Zvonimira kralja te napokon izza Tvrdka bosanskoga razkomadani narod hrvatski doduše sve dublje i dublje padao, da ga je ipak obća kršćanska idea proti mongolstvu i turstvu kadikad uzbudila do sjajnih čina; da je on u pet stogodišnjoj krvavoj borbi dokazao žarku ljubav k slobodi i vjeri Isusovoj te braneći ove svetinje svoje da je satvorio djela vitežka, dostojna najslavnijih narodâ svieta; zna-li nadalje, da je kraljevina hrvatska imala svoj vlastiti ustav, nezavisan od ugarskoga i svakoga drugoga naroda što sada živi u svezi austrijsko-ugarske države, i da je taj ustav i slobodoumniji i stariji od ugarskoga; zna-li, da su Hrvati na temelju medjunarodnih diplomatično ujamčenih ugovora kao veličajno slobodan narod samo me-

djunarodnom lukavošću izpred g. 1848 posliednjih 80—90 godina tako duboko pali bili, da se na naših školah nije učila povjestnica naroda hrvatskoga, sadržavajuća čine naših otaca, kojim se je divio suvremeni sviet, nego poviest naroda magjarskoga, koja nas je učila najslavnije čine naših velikih ljudi smatrati kao buntovne a slavna djela naših predja pripisavati tudjemu imenu, slavi i oholosti; zna-li, da je kraljevina hrvatska i zemljopisno i državoslovno ne zavisna bila od kraljevine ugarske, da se ipak na naših visokih školah nije predavalo javno pravo nego pravo krune i kraljevine Ugarske; zna-li napokon, da uza sve to ni početkom ovoga stoljeća, kadno su Hrvati najdublje pali bili, da njihov duh još ih ostavio nije bio, da narod jošte nije bio dušu izpustio, da narod hrvatski jošte nije bio izumro nego da je samo pod svietovnom latinštinom spavao san omamljenosti, iz kojega se trznu na poziv narodne velike ideje, na glas vieka narodnosti.

„Kroz krv grozomornoga francezkoga

prevrata prociedile se, očistile i kristalizirale nove ideje: ideje života i napredka. Zloraba, strast i zabluda ogrezla, da ne ustane; čisti i zdravi pojmovi — nikli u naravi ljudskoj, — splinuli se u toplo sunce, na kom se griju mrazna uda evropske porodice. Rezultati su u znanostih zajednička stečevina ljudska. Tuj nema privilegija: to je kapital svakomu pristupačan. Dodji, pak si ga posvoji. Kod te pomisli čovjeku srdce od milinja titra. Najčišća vrst glavnice leži kano sveti poklad u obilnoj zalihi. Žaliti je jedino, što ga budi tko ne opaža, dok se za mrtvi kov jagmi i inati. I ako su ideje ne uzprezive, doprle su vječnim zakonom razvoja ljudskoga i na naš jug" (Jakovina).

Načelo narodnosti pojavilo se sbiljam tekar u naše doba kao živa moć probudjena u ratu mnogih naroda proti Napoleonu I. a stupiv u poviestnicu svieta postade jakom silom preobladateljicom tekar godine 1848. Slovjenski kongres u Pragu spomenute godine bijaše prvi javni sbor izobraženih ljudi, koji su ex professo govorili o tom nauku;

dotle govorilo se o njem samo u slovjenskoj filologiji i u tako zvanih „sciences exactes."

U narodu hrvatskom probudjivali se tada dremajući mu dusi, izkala se poraztrgana mu duševna uda, život jim se ulievao i pravac davao načinom baš protivno onomu, što Majkov tvrdi, ne hrvatstvom, premda je ovo bilo jedino ovlašteno na to i kao narodno i kao povjestno i kao zakonito, nego slogi za volju, koje nas nitko ni prosio niti si je od nas nametnuti dozvolio nije ilirstvom, jugoslavenstvom itd.; bijasmo bo se netom pojavili kao Iliri, poslie kao Jugoslaveni, „Naši i Našinci", Slovinci, Srbohrvati, Slavosrbi, Hrvato-Srbi itd., pače nas napokon držali kao što nas i sveučilištni profesor Majkov drži i za ovejane Srbe, za sve dakle samo ne za Hrvate. Svi su ti ne naravni i ne narodni nazivi bili „austrijskoj policiji" i ljepši i miliji od imena hrvatskoga, koje ona zamrazi tako, da je ona širitelju ilirstva pribavila za nagradu briljantni prsten, širiteljem jugoslavenstva i srbstva prve i odlične časti i vlasti, dočim imena hrvatskoga nije

kroz desetke i desetke godina u školah žuljevi hrvatskoga naroda sagradjenih i uzdržavanih dopustila ni izreći niti u knjigah i školskih svjedočbah naštampati nego nam se je nazivao jezik: ilirski, jugoslavenski, naški, „jezik trojedne kraljevine," „jezik zemaljski latinskoga pisma" i sto drugih takovih ludorija. Jošte su Šmerling i Belcredi proti hrvatstvu štitili jugoslavenstvo. Kako je dakle hrvatstvu u prilog radila ta „austrijska policija?" Baš onako kao i Česi braća Šafařici, Slovenci Klun i Miklošić, „Srbin" Pavlović, naš pop Nikola Begović, braća Franki [1]) te s mnogimi drugimi ne zvanimi i ne opranimi mudrijaši i sám preučeni g. Majkov.

Razlikujuć medjutim ljusku od žgarice, oblik od sadržaja nehtjedosmo ovim niti najmanje dirnuti u ine zasluge pojedinih predstavnika bud kojega imena prišvarka hrvatskomu narodu pače priznajemo onu pučku istinu, da je lahko doći u selo gotovom sta-

---

[1]) U dnevnicih „Agram. Presse" i „Kroat. Post" držeći u nas i u Bosni Srbinom svakoga sljedbenika grčko-istočne vjere i svakoga tko piše ćirilicom.

zom i da je sada lahko ići Kolumbovim putem u novi sviet. Ali hrvatskomu je narodu velika potreba a biti će i velika korist, da pozna sam sebe, zato budi bez zamjere rečeno, treba s njim govoriti istinito i razumljivo te ga upozoriti, da mu više ne dolikuje priličiti djeci, koja u mesopustu idu za liepo nariešenom krabuljom; vjeran domu te imenu svomu neka se ne da nikada zamamiti i povući za onim, tko zna više vikati i obećivati po zraku zlatne kule za — svoju svrhu.

Samosviest političko-narodna i državna sačuvala se je kroz sva stoljeća u Hrvata medju Dračem, Sočom, Rabicom i Dunajem, dočim je u svih inih narodnosti na poluotoku balkanskom lebdilo robstvo, tmina, mrtvilo duševno i narodno jošte za ruskoga cara Petra I.; sav se hrvatski narod nije dao podkupiti ni ilirstvu Meternichovih Niemaca neće zaista nikom poniknuti ni pred jugoslavstvom niti srbstvom; Hrvate je dosada obranilo i brani njihovo državno pravo a narodnost im je dokazala, da ima života, jer

kad ga nebi imala već bi se bila u ine mirnim putem raztočila.

Zato tko danas u našoj domovini radi pod kojim mu drago imenom bilo ilirskim, jugoslavenskim, slovinskim polu- ili sasvim srbskim, taj je urotnik naše slobode i napredka, narodnosti i obstanka Hrvatâ; taj nogama gazi poviest i za poviest podmeće svoje izmišljotine jednako Dan. Medakoviću; taj sanjari o zemljah, o narodih i narodnostih, kojih nema u javnom pravu i naprama kojim nema nitko baš nikakovih obveza kao što jih njeki imadu naprama narodu hrvatskomu.

U narodu hrvatskom, narodu starodavnom mora se raznjetiti oduševljenje za prirodjenim, nasliedjenim, čistim, neokaljanim narodnim imenom hrvatskim, mora se razbuktiti narodni ponos, pa će on onda spoznati sam sebe kano cielost, i osviestiv se oćutiti sladko, uznosito čustvo svoje narodne vriednosti, veličine i slave, a za cielo se u svietu pojaviti opet poput feniksa pomladjen i ljepši; u narodnom bo se imenu sadržava poviest na-

rodna a prava domaća poviest daje narodu najčvršću polugu za velike čine. I Grke i Rimljane držala je mnogo vremena poviest a ne kakva druga snaga . . . Mi Hrvati ponosito reći možemo, da nijedan danas živući narod Evrope nema u svojoj prošlosti veće veličanstvo nego-li ga ima narod hrvatski.

Kad je nakon bitke kod Wagrama sklopljen u Schönbrunnu (17. listop. 1810) mir i pripala Francezkoj sva Hrvatska na desnoj obali Save od Jasenovca do jadranskoga mora, slavni Napoleon izda na Hrvate proglas, u kojem veli:

„Vaša me žalostna sudbina tim više dira, što poznajem vaš narodni značaj, koji je sav u ljubavi domovine i vjernosti prema vladaru; priznajem i znadem, da je vašemu padu pomoglo upravo vaše sveobće oduševljenje za blagobit austrijske monarkije, koja se je radovala vašoj sliepoj privrženosti.

Vi ste pali žrtvom vaše prijašnje vlade, ali s vami i njena najjača podpora, na kojoj se je dugo vremena uzdržavala njezina trošna

vladalačka sgrada. Vašim padom pala je i ona koprena, što ju je austrijska vlada pred vašim očima savijala, pogled vaš dostigava onaj cilj, komu ste vi odlučeni bili, vi vidite i spoznajete one vlade dobrotu i pravičnost, s kojom su vas znali u san uljuljati." ...

„Nevodi me k vam pohlepa za zlatom i novimi zemljami, ja ištem vaša srdca, koja bi rad osvojiti kao najdražu mi dragocienost. Moje vojske nedolaze k vam kao neprijatelji, već kao prijatelji i zaštitnici vaše zapuštene i izsisane zemlje, oni će s vami u bratinskom vezu dizati sreću i blagostanje, koje vam nosi nova krepka vlada, što je zanemarila prošla pospana vladavina, te će vam moći osigurati trajni i vječni užitak" ...

„Pouzdajte se u Boga i u mene, komu ste predani, zadržite vaš značaj, kojim ste si pribavili poštovanje Europe, i stekli moju naklonost" itd....

Znameniti englezki dnevnik konzervativne stranke „Herald" donese g. 1865. o nami oveći uvodan članak, u kojem reče: „Medju svimi zemljami svieta Hrvatska je jedina,

o kojoj se je najviše bez svakogà temelja zao glas raznio; — naravski značaj u sebe pouzdavajućega se naroda nije našao dobra suda osobito u nježnih i čustvenih spisatelja poimence talijanskih, kojih su djela prepunjena okrutnostmi hrvatske soldateske; ali pravo govoreći, Hrvat je, ako i ne najizobraženiji a ono doista najlojalniji živalj u austrijskoj državi i vojsci. Kako se je Hrvatska jedina g. 1848 digla proti — neprijateljem svoje narodnosti, i onda tekar proti neprijateljem, koji su Austriju zaokružili, kako je njezin ban Jelačić, Abdiel države, vodio dugotrajan rat proti vojničkim ženijem, kao što su bili Gőrgey i Bem; kako je odlučno prkosio osudi, koju su od bečkoga dvora neprijatelji Hrvatâ silom iztiskali — sve je to točno zabilježila poviest.

U onoj dobro izpaloj buni držala se je Hrvatska valjano i ljudski to proti prietnjam to proti obećanjam; proti obima vojevala je lojalnošću i hrabrošću, koja je riedkim primjerom zasvjedočena u ratu, što su ga obe

